

ВАЗОРАТИ ФАРҶАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАҶЌҶИШГОҶИ ИЛМӢ-ТАДҚИҚОТИИ ФАРҶАНГ ВА ИТТИЛОӢ

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ

MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION

ПАЁМНОМАИ ФАРҶАНГ

Наирияти илмию таҳлилӣ
2018, № 1 (41)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно-аналитическое издание
2018, № 1 (41)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2018, № 1 (41)

Душанбе – 2018

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Муассиси маҷалла

Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

Комизода Шариф

САРМУҲАРИР:

*Номзоди илмҳои педагогӣ, дотсент, директори
Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон*

Раҳимӣ Дилшод

ҶОНИШИНИ САРМУҲАРИР:

*Номзоди илмҳои филологӣ, муовини директори
ПИТФИ оид ба корҳои методӣ*

Муродов Мурод Бердиевич

МУҲАРИРИ МАСЪУЛ:

*Доктори илмҳои филологӣ, профессор, мудирӣ шуъбаи
ахбори омма ва таъбу наشري ПИТФИ*

Раҳмонзода Абдучаббор Азиз

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

*Доктори илмҳои филологӣ, профессор, академики
Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ёрдамчи
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои
рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа*

Муллоаҳмадов Мирзо

*Доктори илмҳои филологӣ, профессор, узви вобастаи
Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон*

Суфизода Шодимаҳмад

*Доктори илмҳои филологӣ, директори
Китобхонаи марказии илмӣ ба номи Индира Гандии
АИ ҶТ*

Камолов Ҳамзагон

*Доктори илмҳои таърих, сарҳодими институти
таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи
Аҳамди Дониши АИ ҶТ*

Бӯриев Қурбоналӣ

*Номзоди илмҳои таърих, дотсент, директори Хонаи
китоби Тоҷикистон*

Зубайдов Абӯбакр

*Номзоди илмҳои таърих, дотсент муовини директори
ПИТФИ оид ба илм*

Саъдиев Шухрат

Номзоди илмҳои таърих, дотсент, ходими илмӣ

Маҷалла аз соли 2000 интишор мешавад.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шуда, дорои «Шаҳодатнома»-и №0167/мч, аз 04 августи соли 2015 мебошад.

Шаҳодатнома дар бораи ба қайдгирии давлатии захираи иттилоотӣ №1131300269 аз 17 сентябри соли 2013.

Шартномаи литсензиони №532-09/2013 аз 12 сентябри соли 2013 ҶММ Китобхонаи илмӣ электронии номгӯи иқтибосгирии илмӣ Россия.

КФНТМ КВД «Почтаи тоҷик», рақами индекс 77728.

Дараҷаи илмӣ мавод, саҳеҳии арқом, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифони аст. Нашри мавод танҳо бо ризоияти нашрия сурат мегирад.

ISSN 2306-6423

Нишонӣ: Душанбе, хиёбони Н. Қаробоев, 17

(ошёнӣ 2).

Тел.: (+992 37) 233-84-58; сомона: www.pitfi.tj; farhangnoma.tj

© Паҷӯшишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот, 2018

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Учредитель журнала

Научно-исследовательский институт культуры и информации
Министерство культуры Республики Таджикистан

Комизода Шариф

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

*Кандидат педагогических наук, директор Научно-исследовательский институт культуры и информации
Министерство культуры Республики Таджикистан*

Рахими Дилшод

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

*Кандидат филологических наук, заместитель
директора НИИКИ по методической работе*

Муродов Мурод Бердиевич

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

*Доктор филологических наук, профессор, зав. отделом
СМИ и издательского дела НИИКИ.*

Рахмонзода Абдуджаббор Азиз

РЕДКОЛЕГИЯ:

*Доктор филологических наук, профессор, академик
АН РТ, помощник Президента Республики
Таджикистан по проблемам развития общества и
связь с общественности*

Муллоахмадов Мирзо

*Доктор филологических наук, профессор, член
корреспондент АН РТ,*

Суфизода Шодима хаммад

*Доктор филологических наук, директор научной
центральной библиотеки имени Индиры Ганди АН РТ*

Камолов Хамзахон

Доктор исторических наук, главный научный сотрудник Института истории, археологии и этнографии им. Ахмада Дониша АН РТ

Буриев Курбонали

Кандидат исторических наук, директор Дома книги Таджикистана

Зубайдов Абубакр

Кандидат исторических наук, зам. директора НИИКИ по научной работе

Саъдиев Шухрат

Кандидат исторических наук, доцент

Журнал издается с 2000 года.

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан, имеет регистрационное «Свидетельство» №0167/ж, от 17 мая 2012 г.

Свидетельство о государственной регистрации информационного ресурса №1131300269 от 17 сентября 2013 г.

Лицензионный договор №532-09/2013 от 12 сентября 2013 года с ООО Научной электронной библиотекой Российского индекса научного цитирования.

Унитарное Предприятие районов центрального подчинения ГУП «Почтаи Тоҷик», номер почтового индекса 77728

ISSN 2306–6423

Адрес: Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж).

Email: Тел.: (+992 37) 233–84–58; сайт: www.pitfi.tj; farhangnoma.tj

©Научно-исследовательский институт культуры и информации, 2018

HERALD OF CULTURE

Founder of the journal

Research Institute of Culture and Information (RICI),
Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan

Komilzoda Sharif

EDITOR IN CHIEF,

Candidate of pedagogical studies, Director of the Research Institute of Culture and Information of Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan

Rahimi Dilshod

VICE-EDITOR IN CHIEF

Candidate of philological studies, Vice-director of the RICI for methodical issues.

Murodov Murod Berdievich

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological studies, Professor, Head of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

EDITORIAL STAFF:

Rahmonzoda Abdujabbor Aziz

Doctor of philological studies, Professor, Academician of the AS RT, Assistant of the President of the Republic of Tajikistan on social development issues and relation with society.

Mulloahmadov Mirzo

Doctor of philological studies, Professor, Member-correspondent of the AS RT.

Sufizoda Shodimuhammad

Doctor of philological studies, Director of the Central scientific library of the Academy of Sciences named after Indira Gandhi.

Kamolov Hamzakhon

Doctor of historical studies, Main scientific worker of the Institute of History, Archeology and Ethnography named after Ahmad Donish, AS RT.

Buriev Kurbonali

Candidate of historical studies, Director of the Book Chamber of Tajikistan.

Zubaydov Abubakr

Candidate in historical studies, Vice-director of the RICI for science.

Saadiev Shuhrat

Candidate in historical studies, docent.

The journal publishes since 2000.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №0167/jr in August 4, 2015.

Certificate of the State registration on informational resource №1131300269 since September 17, 2013.

License contract №532-09/2013 since September 12, 2013, Ltd. Russian Science Citation Index, Russia.

Unitary Organization of the districts under republic SOU «Pochtai Tojik», index number 77728.

Authors are responsible for scientific level of the materials, correctness of facts and quotations of their articles. Publishing will take place according to editorial conclusion.

ISSN 2306-6423

**Address: Dushanbe, N. Karabaev avenue 17.
Tel: (+992 37)233-84-58; e-mail: Website: www.pitfi.tj;
farhangnoma.tj
© Research Institute of Culture and Information, 2018**

**ТДУ
Комилзода Ш.,**

СИЁСАТИ ФАРҲАНГӢ ОМИЛИ СУБОТ ВА ПЕШРАФТИ ҚОМЕА

(Андешаҳо дар ҳошияи суҳанронии Пешвои миллат
зери унвони «Фарҳанг ҳастии миллат аст»)

Мақола дар заминаи суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо зиёиён таълиф гардидааст. Бистуми марти соли 2001 суҳанронии Чаноби Олӣ зери унвони “Фарҳанг ҳастии миллат аст” ба аҳли зиёи кишвар ироа гардид, ки дар таърихи фарҳангии халқи тоҷик саҳифаи раҳшонро боз кард. Ин суҳанронӣ пас аз даҳ соли Истиқлолияти кишвар баргузор гардид, ки ҳамакнун аркони давлати тоҷикон маҳкам ва устувор гардида, дар ҷодаҳои муваффақият қадамҳои ҷадид мегузошт. Дар ин суҳанронӣ як навъ арзишҳои бадастомада мавриди таҳлил қарор гирифтанд ва фарҳанг омили асосӣ унвон гардид. Бо як усули хос ва рамзӣ ишора гардид, ки Истиқлолияти давлатӣ, Ваҳдати миллӣ ва дигар арзишҳои даврони Истиқлолият ҳамагӣ самарои фарҳанги волои халқи тоҷик мебошанд. Дар суҳанронии мазкур сиёсати фарҳангӣ мавқеи намоён дошт. Ин тавачҷуҳ аз он дарак меод, ки дар тӯли ҳукуматронӣ Сарвари давлати тоҷикон ҳеҷ гоҳ аз мероси фарҳангии ниёгон канор нарафта, сиёсати фарҳангиро асоси кори хеш қарор додаанд. Ин боис гардида, ки Президенти фарҳангпарвари кишвар ҳамроҳ бо халқи фарҳангсоолори худ давлату ватанро аз вартаи нобудӣ раҳой бахшад ва ватандориву сулҳпарварии миллати тоҷикро дар арсаи ҷаҳонӣ муаррифӣ намояд.

Дар мақола бо таъки ба андешаҳои Чаноби Олӣ ишбот шудааст, ки ягона унсуре, ки миллати тоҷикро дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ ҳифзу муаррифӣ намуда, дар олам мақоми олии бахшидааст, фарҳанг мебошад. Ба андешаи муаллифони мақола таърих нишон додааст, ки сиёсатҳои аз фарҳанг орӣ инқилобҳои бузурги сузандаро ба вуҷуд овардаанд ва боястӣ, ки қабл аз инқилобҳои сиёсӣ, инқилобҳои фарҳангӣ барпо шаванд ва садду монеаи хатарҳои замони муосир гарданд. Дарвоқеъ, яке аз рукнҳои сулҳу суботи тоҷикон арзишҳои фарҳанги бою гании миллати тоҷик мебошад. Бинобар ин, Ҳукумати мамлакат арзишҳои фарҳанги миллӣ ва умумибашари ба инобат гирифта, зарур шуморид, ки ҳамасола дар ҷумҳурии таҷлили “Рӯзи фарҳанг” баргузор карда шавад.

Калидвожаҳо: Пешвои миллат, Чаноби Олӣ, Президент, истиқлол, фарҳанг, сиёсат, сиёсати фарҳангӣ, миллат, зиёи, Наврӯз, тоҷикон.

Аз замоне, ки сарвари давлати тоҷикон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, зимони давлати Тоҷиконро ба дӯш гирифт, оҳиста-оҳиста тамоми паҳлуҳои гуногунчанбаи давлат ба тағйиру тараққӣ ва таҳаввулоти назаррас рӯ овард. Аз ҳама таҳаввули бесобиқа ва фаромӯшнопазири таърихӣ, пас аз омадани чунин шахсияти бохирад, баҳамоиву бунёд, сулҳу субот ва таҳкими кишвари парокандаву парешон ва дар вартаи фано

қарордошта маҳсуб мегардад, ки мислашро таърихи халқи тоҷик шоҳид нагаштааст. Ҳифз ва барқарор сохтани аркони шикаста, аммо ба тамоми наафтадаи давлат, аз нахустин иқдоми босуръати Ҷаноби Олӣ ба ҳисоб меравад, ки шоёни зикру тақдир мебошад. Қобили зикр аст, ки сарвари давлат бозсозиро дар як он воҳид тавассути ду ҷабҳа шуруъ намуданд, ки он неруи моддӣ ва маънавиро дар бар мегирад. Дар идораи давлат нерӯҳои маънавиро асоси маъҳази сиёсати хеш қарор дода, баҳри таҳкими давлати фурупошида чанд андозае, ки ба қувваҳои моддӣ таъямнамад, аз он бештар ба қувваҳои маънавӣ низ эътибори комил варзид. Бояд гуфт, ки таъямномаи маҳкам ва устувори ӯ дар барқарорсозии давлат, бегумон илму маърифат, хиради азалии ниёгон ва аз ҳама асосӣ фарҳанги воло ва созандаи миллати тоҷик буд. Агар хирадмандӣ, ақлу идрок, истифодаи улуму маориф, зиракиву хушёрӣ, ҷаҳонбинии васеъ, таҷрибаҳои санҷида, дурандешӣ ва махсусан арзишҳои волои фарҳангӣ мавҷуд намебуд, бешак сулҳу субот, ҳамгирӣ ва пешрафту тараққӣ ҳаргиз аз мавҷудияти худ дарак дода наметавонист. Пас аз баҳудойӣ ва неру касб намудани пояҳои асосии давлати тоҷикон, Ҷаноби Олӣ мустақиман рӯ ба илму маориф ва фарҳанг овард. Чунки ӯ аз таҷрибаҳои оламшумули хеш дарк намуда, яқин ҳосил карда буд, ки асоси ҳар давлат ба илму фарҳанги воло устувору побарҷо хоҳад буд. Тамоми суҳанрониҳое, ки сарвари давлат дар тӯли даврони Истиқлолият тақдими қишрҳои гуногуни ҷомеа намуданд, аз баҳсу гуфтугӯи фарҳангӣ оғоз нестанд. Ҳатман дар ҳар як суҳанронӣ атрофи фарҳанг андешаҳои ноб, ҷумлаҳои ибораҳои пурмаънӣ ва созанда зикри худро ёфтаанд, ки аз аҳамияту зарурат ва созандагии фарҳанг дарак медиҳанд. Махсусан дарки ноби ӯ буд, ки аҳли зиёву фарҳангро ба зудӣ дар атрофи худ ҷамъ намуд, бо онҳо суҳбатҳои гуфтугӯҳо, машваратҳои маслиҳатҳо, расонидани кумаки моддиву маънавӣ ба онҳо ва мавриди таваҷҷуҳи хоси худ қарор додани онҳо мебошад. Яке аз анъанаҳои сугудаи Ҷаноби Олӣ, ки аз овони Истиқлолияти кишвар то имрӯз тантана дорад, суҳанронии солона бо аҳли зиёву фарҳанги кишвар мебошад, ки фаваиду мановфеи он то ба имрӯз ба касе пӯшида нест. Махсусан унсурҳои тақдирсозии фарҳанг дар суҳанрониҳои Президенти мамлакат бо зиёиёну фарҳангиён мақоми фарох ва пурбаҳсро соҳиб аст. Ҷаноби Олӣ ибтидои ривоҷи ин анъанаи созандаро дар фасли зебои баҳор, қудуми ҷашни Наврӯзи аҷам, 20 март мушаххасу муайян намудаанд, ки басо рамзӣ буда метавонад. Ҷаноби Олӣ, зиёӣ, Наврӯз, баҳор ва фарҳангро бо ҳам алоқаманд зикр намудаанд, ки дарвоқеъ ин алоқамандии табиӣ низ мебошад. Мисли ин ки ин унсурҳо аз якдигар ҷудо буда наметавонанд ва истехкомбахши якдигаранд. Чунон ки ҷашни Наврӯз дар ин ақида ҳамчун таҷассумгари фарҳанг арзёбӣ гардидааст. Яъне он ҷашнест, ки фарҳанги миллати тоҷикро бо тамоми арзишҳои ба сурати ҷасад ё ҷисм дароварда, тасвир мекунад ва ба оламиён нишон медиҳад. Чуноне ки роҳбари давлат дар суҳанронии 20 март соли 2001 дар матлаи сухани хеш таъкид намуда буданд: *“Мулоқоти мову шумо дар арафаи иди Наврӯзи оламафрӯз, яке аз идҳое, ки таҷассумгари фарҳанги қадимаи халқҳои ориёинажод ва машириқзамин аст, сурат мегирад”* (Ҷилди 3, с. 517).

Бегумон санаи мазкур барои халқи тоҷик, махсусан аҳли зиёву фарҳанг, пураҳамият мебошад. Хосатан 20 март соли 2001 дар фарҳанги миллати тоҷик ва мавқеи зиёиёну фарҳангиён мақоми хос ва нақши барҷаста дорад. Чунки нахустин бор ибораи пурмаънӣ ва пураҳамияти *“Фарҳанг ҳастии миллат аст”*, дар он вохӯрӣ танин андохт. Аз он пас шубҳае нест, ки дар фарҳанги миллат ва қору амали фарҳангиёну зиёиёни мамлакат тараққиёт ва пешрафтҳои бесобиқа ба амал омаданд. Ин ибораи хосе буд, ки ба пояҳои фарҳанг устуворӣ, ба самъу зеҳни фарҳангиёни миллатдӯсти кишвар таркиши мусбӣ ва дар масири ҳаракати онҳо таҳриқи созандаеро ба амал овард. Пасон, аз суҳанронӣ то суҳанронӣ бо зиёиён, қазияҳои гуногунҷанбаи соҳаи фарҳанг, мушкилоти соҳа мавриди баҳсу баррасӣ қарор гирифт, батадрич рушд намуд ва ислоҳи ҳамаҷонибаи худро пайдо кард. Суҳанрониҳои Президенти Мамлакат аз сол то сол тағйир ва дигаргунӣ касб кард ва таъсири гуногунҷанбаи худро дар самтҳои мухталифи фарҳанги кишвар гузошт. Баҳри исботи андеша бар он таъкид менамоем, ки ин ҳама моли таърих аст, дар сафаҳоти таърих сабту мастур гардидаанд ва таърих оинаест, ки ҳодисогу воқеоти замонро дар худ беҳато инъикос намуда, тақдими башар месозад. Ба қавле сатрҳои маҳфузи таърихӣ ба ҳар бадхоҳу нотавонбин иҷозат намедиханд, ки ҳақиқатро таҳриф намуда, худро нисбати он нобино нишон бибиҳад. Имрӯз он ҳама суҳанрониҳои Пешвои Миллатро саҳифаҳои таърих ҳифз намудааст, ки бидуни таҳрифу табдил дастраси ҳамагон мебошанд ва воқеияти таърихро чун оина инъикос менамоянд. Бояд гуфт, ки аслан ҷумлаи созандаи *“Фарҳанг ҳастии миллат аст”* унвони суҳанронии соли 2001-уми Сарвари давлат буд, ки ҳамчун оғози суҳан тавачҷуҳи сомонро ба худ ҷалб намуд ва унвони як суҳанронии аҳамиятнок дар саҳифаҳои таърих маҳфуз хоҳад монд. Қабл аз соли 2001, албатта суҳанрониҳои хос атрофи фарҳанг, ҳамчунон бо зиёиёни кишвар сурат мегирифт, аммо суҳанронии 20-уми март соли 2001 моҳияти махсусро соҳиб буда, тӯли 17 сол аст, ки занҷираи он барҳам нахӯрдааст. Дар он суҳанронӣ Ҷаноби Олӣ қотеона ва бо ҷиддияти тамом ҳарф зада, ба фарҳанг рисолати созанда ва тақдирсозро иртибот бахшида, ислоҳи ҳама ҷанбаҳои соҳаҳои кишварро ба ислоҳи он рабт додаанд, ки сиёсати фарҳангӣ дар раъси қор қарор гирифтааст.

Омезиши фарҳанг бо сиёсат аз оғози ҳукуматронии Пешвои миллат возеҳу ошқор ба назар мерасад. Арзишҳои фарҳангӣ, ки асоси арқони ҳар амал доништа шудаанд, ҳеҷ гоҳ дар марҳилаҳои ҳукуматронии ӯ аз сиёсат ҷудо нагашта, дар қанор намондаанд. Ба ақидаи Ҷаноби Олӣ сиёсати фарҳангӣ ҳамчун маҳаки асосии давлатдорӣ унвон мегардад. Сарвари давлат барҳақ гуфтаанд: *“Беҳуда нест, ки мо сиёсати фарҳангиро як рӯкни муҳими сиёсати давлатдорӣ мешуморем”* (Ҷилди 3, с. 517). Дарвоқеъ фарҳанг дар қашфи равишҳои зиндагии давлатҳои гузаштаву имрӯза, мавқеи иҷтимоӣ, махсусан сиёсии онҳо, чун оинаи тамомнамо арзёбӣ мегардад. Он ҷо ки мегӯянд: *“Фарҳанг ба назари ман, оинаест, ки дар он тамоми паҳлуҳои зиндагӣ акс меёбанд. Ва ин мизони дақиқу беминнат сатҳи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиву зеҳнии ҷомеаро дар давраҳои*

гуногуни таърих инъикос карда, саҳми ҳар халқу миллатро дар рушди тамаддуни башарӣ муайян менамояд” (Ҷилди 3, с. 522).

Дар ин андеша фарҳанг ба манзалаи тарозӯ арзёбӣ мегардад, ки дар имтидоди таърих нақш ва саҳми миллату ақвоми дунёро дар пешрафту тараққи тамаддунҳои башарӣ мушаххас месозад. Қабл аз соли 2001, аниқтараш аз ибтидои ҳаракати нави давлатдорӣ то соли мазкур соҳаи фарҳанг яке аз паҳлуҳои фаъолияти асосии Президенти Мамлакат қарор гирифта буд ва ҳаргиз аз таваҷҷуҳи ӯ берун намондааст. Чунон ки Ҷаноби Олӣ дар он суҳанронии таърихӣ таъкид намуда буданд: *“Ҳукумати Тоҷикистон дар зарфи даҳ соли истиқлолият сиёсати гуногунпаҳлуи фарҳангиро таҳия карда, онро пайваста дар ҳаёт татбиқ менамояд. Дар ин давра пеш аз ҳама заминаи ҳуқуқӣ ва илмии рушди фарҳанги кишвар дар иртибот бо дигар соҳаҳои ҳаёти ҷомеа фароҳам оварда шуд”* (Ҷилди 3, с. 523).

Ин андеша ба мо хулоса мебахшад, ки бо вучуди нобасомониҳо ва даҳшатҳои солҳои аввали Истиқлолият пояҳои асосии фарҳанги тоҷикон, бо ташаббус ва сиёсати ғамхоронаи Пешвои Миллат, барқарор ва устувор гардонидани шуда, марҳилаи нави тараққӣ дар ин соҳа оғоз гардидааст. Дар тӯли даҳ соли истиқлолият, ки аз нигоҳи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва амнӣ саҳттарин ва ҳассостарин давраро ташкил меод, хушбахтона ин вазъи шадид руасои давлатро сардаргум насохта, зеҳни фароғири онҳо ба ҳама паҳлуҳои ҳукуматдорӣ расидагӣ намудааст, ки махсусан таваҷҷуҳи хоси онҳо ба фарҳанг мебошад. Аз ҷумла: *“Консепсияи инкишофи фарҳанги кишвар ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фарҳанг” қабул гардиданд. Шинохту ғиромидошти мероси фарҳангии ниёгон, ҳифз кардани ба манфиати ҷомеаи имрӯза истифода намудани мероси таърихиву фарҳангии халқ чун самти афзалиятноки сиёсати фарҳангии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян шудааст”* (Ҷилди 3, с. 523).

Дар он марҳила таҳияи консепсияи инкишофи фарҳанг ва қабул гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фарҳанг” падидаи басо арзишманд ва созанда дар соҳаи фарҳанг муаррифи мегардад. Эҳё намудани арзишҳои фарҳангӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ ва муаррифии он дар сатҳи байналмилалӣ амри зарур маҳсуб гардида, ин падида дар сиёсати пешгирифтаи Сарвари давлат ба хубӣ мадрок шудааст, ки баҳри равона сохтани амрҳои зарурӣ дар ин самт таваҷҷуҳи чашмрас намудаанд. Мақом додани таҳким ва тарғиби арзишҳои фарҳангӣ, дар раддаи сиёсатҳои афзалиятнок бозгӯ мекунад, ки фарҳанг дар радифи дигар соҳаҳои муҳими давлатдорӣ дар мадди аввал қарор гирифта, аҳамияти ба маротиб боло дорад. Таърихи халқи тоҷик тӯлонӣ буда, марҳилаҳои мухталифро паси сар кардааст, дар он мароҳили таърихӣ ба шебу фароз ва муборизаҳои пуршиддат мувоҷеҳ гардидааст. Хушбахтона аз ҳама он садду монеаҳои давраҳои гуногун миллати тоҷик ифтихорона ва сарбаландона берун омада, ягонагӣ, муттаҳидӣ, миллият ва хиради азалии хешро ба ҷаҳониён нишон додааст. Бояд гуфт, ки ин пирӯзиҳо ва наҷоти миллати тоҷик аз воҳидҳои ҳалокат ва вартаҳои нестӣ тавассути унсури созандаи фарҳанг сурат гирифтааст. Ин нуктаро Сарвари давлат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар он суҳанронии таърихӣ басо дақиқ ва муассир чунин зикр намудаанд:

“Моро аз тамоми гармию сардиҳои рӯзгор, аз тӯфону бухронҳои пурфореаи таърих танҳо фарҳангу хирад наҷот додааст. Ва маҳз фарҳанги волои аҷдодӣ тавонист, ки моро аз вартаи ҳалокат раҳонида, ба пойгоҳи сулҳу созиш ва ваҳдату якдилӣ бирасонад” (Ҷилди 3, с. 547).

Амиқтар фурӯ рафтани ба аъмоқу жарфҳои ин андеша, исбот месозад, ки бузургтарин дастовардҳои таърихӣ халқи тоҷик, дар давраи навини давлатдорӣ, аз ҷумла Истиқлолияти давлатӣ, Ваҳдати миллӣ ва барқарор гаштани зудсуръати аркони давлат, ки онҳо тақдири ҳозираву ояндаи тоҷиконро ҳаллу фасл кардаанд, боиси ягонаи онҳо фарҳанг унвон мегардад. Ба таъкиди Ҷаноби Олӣ маҳз фарҳанг ва хиради азалии халқи тоҷик аз ҳама анвои ихтилофот, даргириҳо, нофаҳмиҳо, нобасомониҳо ва парокандагиҳо моро наҷот бахшида, ба орзуи гаронарзиш ва қариббингизор расонидааст. Таъкиди ботакрор ба созанда будани фарҳанги миллати тоҷик дар он аст, ки фарҳанги соҳибтамаддуни мо дар худ арзишҳои бузурги ахлоқӣ, муоширатӣ, ақлонӣ ва махсусан таҳаммулпазириро нигоҳ медорад. Масалан аз шаҳодати таърих бармеояд, ки дар дунё миллату ақвоми гуногун аз беҳирадӣ ва сатҳи пасти фарҳангӣ ба набардҳои хунин мувоҷеҳ гардидаанд, ки дар натиҷааш ҳазорҳо афродҳои худро аз даст додаанд. Гузашта аз марғу мир кишварҳову шаҳрҳои қадимаву навқоматафрохта ҳама ба ҳок яксон гардидаанд. Аксари он наҷодпарастиву миллатгароиҳо ва ҷангҳои бузург, аслан аз як мочарои хурду ночиз ва нофаҳмиву бефарҳангӣ сар задаанд. Хушбахтона фарҳанги волои миллати тоҷик ҳидоят намуд, ки тоҷикон ҳамдигарфаҳмӣ, таҳаммулпазирӣ бо ақл ҳукм намуданро пеша кунанд ва аввалан дар дохили худ, пасон бо кишварҳову миллатҳои дигар созиш намуда, аз вартаҳои ҳалокат берун оянд. Имрӯз вазъи дунё шаҳодат медиҳад, ки миллати тоҷик бо сарвари Пешвои хирадманди хеш чигуна дар муддати кӯтоҳ ватанро аз ҳолати сардарғумӣ, аз вартаи фано берун баровард, ки ба ин аҳсан бояд хонд. Аз нигоҳи дигар Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон берун овардани кишварро аз бухрони шадиди сиёсӣ, ки қариб миллату давлат ба коми оташ ва нобудӣ рафта буд, қотеона ба фарҳанг иртибот медиҳанд. Акси маънии сухан ба мо хулоса меорад, ки адами фарҳангу хирад дар он рӯзҳои саҳти таърихӣ ба сулҳу салоҳ ва бунёду барқарор сохтани давлат монеаи ҷиддӣ меовард. Имрӯз Тоҷикистонро дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамчун давлати соҳибтамаддун, фарҳангсолор, таҳаммулгаро ва сулҳпарвар мешиносанд. Миллати тоҷик дар масири таърих ба гиру дорҳо ва муборизаҳои беамони сиёсӣ рӯбару гардидааст, ки одатан дилхоҳ миллат бо мувоҷеҳ гардидан ба ҷунин ҳолатҳо аз тараққиёту маънавиёт ба таври табиӣ таназзул хоҳад кард, махсусан аносири фарҳангӣ дар ҷунин авзоъ ба гӯшаи фаромӯшӣ хоҳанд рафт. Хушбахтона, миллати фарҳангсолори тоҷик дар ҳама вазъият ба ресмони қавии фарҳанг ҷанг зада, онро раҳо накарда, доимо дар фикри рушду тараққӣ ва такомули он будааст. Ба гунаи мисол кишвари ҳамсоя Афғонистонро мегирем, ки қариб ним аср мешавад, аз доми ҷангу ҷидол раҳой намеёбад. Имрӯз мардуми афғон аз сиёсати фарҳангпарваронаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳасад мебаранду ба сиёсати омехтаву сардарғуми худ нафрин мехонанд. Онҳо таъкид мекунанд, ки орзу

мекунем, ки чанд рӯзе дар Тоҷикистон бошему неъматӣ сулҳу оромиро
чашида пасон, ба кишвари худ бозгардем. Нахуст ба фарҳангу тамаддун ва
сабру таҳаммули миллати тоҷик аҳсан мехонанд. Чуноне Сарвари давлат
таъкид мекунад: *“Таърихи халқи мо воқеаҳои басо фоҷиабор ва дар айни
замон ибратомӯзро пеш назар меорад. Ниёгонамон чандин давлатдорию
аҷдодӣ ва тохтутозҳои хонумонсӯзи аҷнабиёро паси сар намуда, бо
меҳнати ҳалолу хиради воло дар баробари бунёд кардани шахрҳо,
ободонию марзҳо кохи бегазанди илму фарҳангро низ офаридаанд, ки он
роҳи ояндаи на танҳо тоҷикон, балки бисёр халқҳои ҷаҳонро низ
мунаввар сохтааст”* (Ҷилди 3, С. 523-524).

Як нигоҳи сатҳӣ ба ин андеша чанд маъниро ошкор месозад. Аз
ҷумла ин аст, ки Президенти кишвар дар тӯли сарварию худ як лаҳза
ниёгони хеш ва таҷрибаҳои мероси фарҳангии онҳоро аз назар дур
насохтааст. Ин хислати нек ва посдорӣ малакаву қудрати фарохро ба ӯ ато
карда, боис гардидааст, ки кишвари фарҳангсолори мо пояҳои устувори
худро гузорад. Аз зовияи дигар дарк мегардад, ки фарҳанги тоҷик дар
худуди мулки тоҷикон боқӣ намондааст, балки он тамоми марзҳоро убури
намуда, нобиву нафосат ва ҳаққонияти худро ба оламиён нишон додааст.
Фарҳанг дар ин андеша натавонанд муаррифгар ва ҳастии миллат, балки
роҳнамо низ инъикос мегардад, ки нақши роҳнамоии худро ба миллатҳои
дигар низ иҷро намудааст. Аз ҳулосаҳои Пешвои Миллат натиҷа ҳосил
мешавад, ки офаридгор фарҳангро ҳамчун ҷузъи ҷудонашаванда бо хуну
хилқати миллати тоҷик сириштааст, ки аз қаъри ҳазорсолаҳо ба мо паёми
созанда меовард.

Инчунин сиёсат, иқтисод, иҷтимоӣ, андешаҳои захираҳои зеҳнии
ҳар қавму миллат дар сояи фарҳанг метавонанд аз худ дарак диҳанд ва
шинохти ин чанбаҳои муҳими ҳаракати башарӣ тавассути фарҳанги он
ба амал бароварда мешавад. Чунин ақидаҳо мавҷуданд, ки “...имрӯз
фарҳангҳо нисбат ба сиёсат бештар пешгар ҷомеаро идора кардан
меҳоянд”, ки барҳақ аст. Дарвоқеъ имрӯз мо тавассути фарҳангҳо равиш
ва шеваҳои ҳосил ҳаёти миллату қавмҳои дунёро шинохта метавонем ва
метавон гуфт, ки баҳри шинохти миллатҳои гуногуни олам фарҳанги онҳо
ягона муаррифгари меҳварӣ буда метавонад. На ин ки шинохти
мардумони дигар, балки гузаштагону ниёгони хеш ва равиши зиндагӣ ва
шеваҳои сиёсатронии онҳоро тавассути фарҳанг метавон шинохт. Таърихи
башарӣ дар таваққуфҳои ба касрати худ исбот намудааст, ки дар ҳама
ҷабҳаҳо нерӯҳои маънавӣ корсоз буда, аз қувваҳои моддӣ болотар
меистанд. Аз ҷумла, дар илтиҳоду ягонагӣ ва пайвандгарию наслҳо нақши
фарҳанг барҷаста ва намоён мебошад, ки садҳо намунаҳои олии онро
таърих ба мо мерос гузоштааст, ки ҷои баҳсу инкор надорад. Чунин
моҳият водор намуд, ки Ҳукумати мамлакат баҳри рушду тараққӣ ва эҳёи
пахлуҳои дар канормондаи фарҳанг ҷораҳои зарурӣ андешад.

Бояд гуфт, ки гарчанде миллати тоҷик соҳиби фарҳанги азали аст,
аммо дар марҳилаҳои гуногуни таърих, дар давраҳои ҷудгона ва бо
авомили мухталиф ба таназзули фарҳангӣ мувоҷеҳ гардидааст, ки ҷои
инкор нест. Аз ҷумла, дар ибтидои нооромии солҳои навадуми асри
гузашта ба қавле шикасти сиёсӣ як фосилаи кутӯҳ боиси шикасти

фарҳангии ин миллат гаштааст, аммо хушбахтона ҷавҳари аслии фарҳанг аз хуни миллати тоҷик, аз рағу пайванд ва сиришташ ҷудо нагардид. Ин ҳама боис гардид, ки ин миллати куҳанбунёд ҳаракати босуръати дубораро барои эҳёи фарҳанг ба роҳ монад, ки он сабаби таҳкими сиёсат гардидааст. Дар сарғаҳи бозсозӣҳои сиёсӣ ва барномаҳои сиёсии Сарвари давлат бунёд ва барқарорсозии сарои давлат қарор дошт. Ў ҷаҳду талош меварзид, ки дар муддати кӯтоҳ паҳлуҳои гуногунҷанбаи кишвар, махсусан пойдевори фарҳангро асоси устувор бахшад. Чунин дарк мешавад, ки Ҷаноби Олӣ бештар барои бунёди давлатдорӣи фарҳангӣ аҳамияти вежа дода, ба қавле ба вучуди давлати бефарҳанг боварӣ надоштанд. Яъне давлат дар асоси фарҳанг аз ҳастии худ дарак дода метавонад ва давлати бефарҳанг вучуд дошта наметавонад. Инчунин барои бунёди давлати пуриқтидор, бонуфуз ва шинохта дар сатҳи байналмилалӣ, фарҳанг маҳаки асосӣ доништа мешавад. Бешак таъсиси давлати фарҳангӣ дар асоси фарҳанги волои сокинони он ба вучуд омада метавонад. Хушбахтона ҳалқу миллати тоҷик бо дарку хиради куҳани хеш ва ҳифзи арзишҳои фарҳангии ниёғони худ тавонист ба пояи чунин як давлати соҳибфарҳанг асос гузорад.

Бешубҳа имрӯз фарҳангҳоро хатарҳои ҷиддӣ таҳдид доранд. Раванди ҷаҳонишавӣ нишон дода истодааст, ки фарҳангҳои пойдеворашон сусту заиф зуд ба коми оташ мераванд. Фарҳангҳои муқтадир, махсусан фарҳанги Ғарб меҳаҳад фарҳангҳои хурду кучакро бо ҳар роҳу восита тобеи худ гардонад. Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки абарқудратҳои дунё нахуст афкори ҳар миллатро тавассути фарҳанг масмум сохта, пасон онро батадриҷ хароб месозанд. Яъне барои шикаст ва пароканда сохтани ҳар давлат ҷанги фарҳангӣ қудай буда, дар мадди аввал қарор мегирад. Ибораи “Ихтилоф андозу ҳукм рон”, асосан дар миллати бефарҳангу беҳирад татбиқ мегардад. Аммо миллати фарҳангсолор чунин андешаҳоро ҷуз найрангу фиреб ва иғво қои наметавонад. Чунин тамоюлоги манфиро Сарвари давлат барвақт дарк карда, тавачҷуҳи худро махсус ба фарҳанг равона намуд.

Дар шароити кунунӣ, ки раванди ҷаҳонишавӣ, гуфтугӯи тамаддунҳо ва гуфтугӯи фарҳангҳо ном гирифтааст, ҳар давлату миллат баҳри рушду тараққӣ ва ҳифзи арзишҳои миллӣ ҳама роҳу усулҳои муносибро мавриди истифода қарор медиҳад. Имрӯз миллатҳо ба рақобати шадид баромада, дар ҳар самт меҳаҳанд муваффақиятҳо ба даст оранд. Ҷаноби Олӣ барҳақ таъкид намуда, муваффақият дар ҷодаҳоро ба фарҳанг иртибот додаанд: *“Дар шароити нави таърихӣ муваффақият ба онҳое бештар муяссар мегардад, ки таҷя ба илму фарҳанг карда, арзишҳои маънавии худогоҳиву ватанпарвариро тақвият медиҳанд, дар замири ҳар ўзви ҷомеа дарки зарурати пойдорӣи амниятӣ миллӣ ва давлатиро ба вучуд меоранд”* (Ҷилди 3, с. 522).

Дар ин андеша фарҳанг унсури гуногунпаҳлу арзёбӣ мегардад. Агар аз як ҷониб, қисме аз муваффақиятҳо ба илму фарҳанг тааллуқ дошта бошанд, бегумон унсурҳои дигари созанда низ мавҷуданд, ки аз ҷумла худогоҳӣ, ватандӯстӣ ва ҳифзи амниятӣ миллӣ мебошанд. Як нигоҳи амиқ нишон медиҳад, ки ҳама ин унсурҳои созанда ба фарҳанг омезиш дошта,

дар асари фарҳанги асил метавонанд ошкор гарданд. Чуноне аз ин андеша пайдост, Ҷаноби Олӣ дар сарғаҳ фарҳангро қарор додаанд, пасон арзишҳои дигарро пай дар пай раддабандӣ намудаанд, ки ин гувоҳи аввалдараҷа ва аҳамитнокии фарҳанг мебошад. Метавон гуфт, ки тамоми арзишҳои маънавӣ, худшиносӣ, худогоҳӣ, ватандӯстӣ ва махсусан пайдории амнияти миллӣ ба фарҳанг вобастаанд. Аз ин лиҳоз Сарвари давлат суҳанронии соли 2001 худро бо зиёиёни кишвар бо чунин андеша хусни мактаб бахшиданд: *“Аз ин рӯ, машварати имрӯзаи мо асосан ба дарки моҳияти сиёсату иҷтимоии фарҳанг нигаронида шудааст ва моро зарур аст, ки авзои маънавию ахлоқии ҷомеаро мавриди таҳлили ҷиддӣ қарор диҳем, аз талаботи ҳаёт хулосаҳои мантиқӣ барорем”* (Ҷилди 3, с. 522).

Ба ин маънӣ метавон хулоса кард, ки фарҳанг руҳу равони сиёсат буда, сиёсати бефарҳанг ба мисли ҷасади берӯҳ аст. Таҷрибаҳои мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки сиёсати бефарҳанг дар олам инқилобҳои бузургро ба миён овардааст ва меорад. Аз ин дидгоҳ қабл аз инқилобҳои бенафъ ва сузанда лозим аст, ки дар ҷомеаҳои инқилоби фарҳангӣ барпо гардад ва он боиси садду монеаи инқилобҳои сӯзанда гардад. Аз ин хотир яке аз қадамҳои нахустин дар роҳи инқилоби фарҳангӣ, тарғибу ташвиқ ва эҳёи арзишҳои фарҳангии ниёгон, таҷлили “Рӯзи фарҳанг” буда метавонад. Хушбахтона бо дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо таъя ба сарчашмаҳои таърихӣ, махсусан мутобиқати ибораи созандаи “Фарҳанг ҳастии миллат аст”, ба оғози фасли баҳор, бори аввал 20 март соли 2018 ҳамчун “Рӯзи фарҳанг” ҷашн гирифта шуд ва ҳамасола ин анъана идома хоҳад ёфт.

**Комилзода Ш.,
Исоев К.**

КУЛЬТУРНАЯ ПОЛИТИКА КАК ФАКТОР СТАБИЛЬНОСТИ И РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

**(Размышления в контексте выступления Лидера нации
“В культуре – бытие нации”)**

Статья написана в свете выступления Основоположника мира и национального единства – Лидера нации Эмомали Рахмона “В культуре – бытие нации” на встрече с интеллигенцией страны от 20 марта 2001 года, которая явилась новой страницей в истории культуры таджикского народа. Данное выступление было оглашено Президентом страны после десятилетнего существования независимого развития Республики Таджикистан, когда государственная система страны значительно укрепились и успешно осуществляло намеченные задачи.

В выступлении были освещены и проанализированы основные достижения и ценности достигнутые страной за прошедшие годы, среди которых, одной из главных упоминается достижения в области культуры. Символично было подчеркнута, что государственная независимость, национальное единство и другие ценности периода Независимости,

являются результатом культурного наследия таджикского народа. В выступлении большое внимание было уделено государственной политике в сфере культуры. Это свидетельствует о том, что Глава государства таджиков в период своего правления не оставлял без внимания культурное наследие предков и руководствовался её достижениями в осуществлении политики в области культуры. Результатом целенаправленной политики Президента страны в деле спасения государства, было тесное единство с народом и торжество культуры мира, которая стало достоянием мирового сообщества.

В статье на основе выводов Президента страны подчеркивается мысль о том что, основным источником сохранения таджикской нации во всех периодах исторического прошлого и популяризации его всемирных достижений, является культура. Следовательно, одним из основополагающих факторов устойчивого мира являются культурные ценности таджикского общества. Исходя из этого, правительство страны учитывая значимость национальной культуры и его общечеловеческие ценности, приняло решение о введении ежегодного празднования “День культуры”.

Ключевые слова: Лидер нации, Президент, независимость, политика, культура, политика в сфере культуры, нация, Навруз, таджики.

**Komilzoda Sh.
Isoev Q.**

**CULTURAL POLITICS AS THE FACTOR OF PEACE AND DEVELOPMENT
OF SOCIETY
(Some sought on speech of the Leader of Nation titled “
Culture is the existence of nation”)**

The article is prepared basing on speech of the Founder of the National peace and unity – Leader of Nation, President of the Republic of Tajikistan, Mr Emomali Rahmon during his meeting with intelligentsia. In March 20, 2001 His Excellency had a speech titled “Culture is the existence of nation”, which was addressed to the intelligentsia of the country and this event opened an exceptional page in the history of the Tajik people. This historical speech took place after ten years of the state independence, when Tajikistan put its stable and successful steps. In mentioned speech were analyzed reached success and culture was considered as a main factor of the stability. There was noted that State Independence, National Unity and other national values are results of the exceptional Tajik culture.

In the given speech the cultural politics had a special place. This is an evident that the Head of the country during his governing period successfully used the cultural heritage of our ancestors in his political activities.

Authors of the article based on sought of the His Excellency comes to conclusion that a particular element which during the historical periods

defended Tajik nation from different harms and offered to it high prestige was Tajik culture. Thus day by day increases the need for culture and there are impossible to develop any sphere of the society beyond of cultural values.

According to opinion of authors, history showed that politics without culture lead to the revolutions and before the political revolutions should be take place cultural revolutions and this brings to prevent the threat of contemporary dangerous processes.

Indeed, the rich culture of Tajiks is factor of peace and harmony of people and the Government of Tajikistan paying special attention to these all declared "Day of Culture" in the country.

Keywords: Leader of Nation, His Excellency, President, independence, culture, politics, cultural politics, nation, intelligence, Navruz, Tajik.

УДК

Раджабова Н.

УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ В СЕЛЬСКИХ БИБЛИОТЕКАХ

В статье определены факторы, связанные с необходимостью исследования научной проблемы управления инновационными процессами в сельских библиотеках Республики Таджикистан.

По мнению автора статьи, на сегодняшний день отсутствует научно обоснованная и четко сформулированная теоретико-методологическая и прикладная основа для повышения эффективности управления инновационными процессами в сельских библиотеках республики.

Отмечается, что разработка модели, алгоритма и технологии инновационной профессионально-педагогической деятельности библиотекаря сельской библиотеки, осуществима лишь в рамках системно-деятельностного подхода, который реализуется в соответствии с уже выявленными закономерностями.

Ключевые слова: *инновационный процесс, управление инновациями, социально-психологические особенности, инновационная педагогическая деятельность, сельская библиотека, Республика Таджикистан, инновационная политика, модернизация социокультурной сферы, системно-деятельностный подход, творческий потенциал, самореализации личности.*

Стратегический курс Правительства Республики Таджикистана на ускорение социально-экономического развития страны является по своей сути инновационным. Он нацелен на качественное преобразование таджикского общества: коренное обновление его материально-технической базы на основе современных достижений науки и техники, глубокие перемены в содержании и характере труда, материальных и духовных условиях жизни людей, активизацию всей системы политических, общественных и других социальных институтов.

В Послании Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона Парламенту Республики (22.12.2016), было подчеркнуто, что «в то время, когда наука и технология продвигаются с космической скоростью, в таджикской науке редко наблюдаются инновации, и научные инициативы...» [7]. Далее Глава государства обязал научное сообщество Таджикистана обратить особое внимание на развитие фундаментальных разработок, в том числе и исследования связанные с инновационной деятельности отдельных социальных институтов.

В этой связи в современных условиях возрастает роль библиотеки как хранителя ценностей культуры и передачи их молодому поколению, которая имея в качестве цели развития всесторонней личности синтез всех накопленных человечеством духовных богатств, работает на будущее. «Каждая библиотека, как и любая иная организация, функционирующая в современных условиях, должна использовать резервы интеллектуализации всех сфер своей деятельности еще активнее, чем раньше, использовать инновации для обновления и совершенствования своей деятельности» [1, с.44].

Именно поэтому от уровня нацеленности библиотеки на внедрение инноваций зависит успех процесса формирования человеческой личности. Разумеется, что библиотека как информационная система призвана совершенствовать свою деятельность в соответствии с требованиями современного общества. Однако обновление всей системы библиотечного дела невозможно без обеспечения необходимой материально-технической базы конкретных библиотек, использования современных достижений научно-технического прогресса. Ускоренное развитие деятельности библиотек предполагает рациональное использование библиотечных ресурсов, повышение производительности труда библиотечных работников, улучшение качества библиотечно-информационной услуги, разнообразие условий, форм и методов общения с пользователями, в том числе и виртуальными. Следовательно, процесс изучения и внедрения инноваций в работе каждой конкретной библиотеки, формирование инновационного климата и инновационного мышления библиотечных работников, а также управления этими процессами приобретает особую актуальность.

О важности и актуальности инновационной политики государства в целом, и в области библиотечного дела, в частности, свидетельствуют принятые в последние годы Правительством Республики Таджикистан государственные нормативные документы и акты [2, 3, 5, 8], где наряду с целями, задачами и социальными функциями библиотек определены основные направления их инновационной деятельности. Ведущими и перспективными идеями этих документов являются идеи использования в библиотечно-информационной деятельности инновации с целью максимальной реализации имеющегося потенциала библиотеки как социальной системы, а также самореализации ее работников, развитие их духовно-творческих потенциалов.

Вопросы управления инновациями в сельских библиотеках в условиях преобразования сельской местности в Республике Таджикистан приобретают особую актуальность в связи с возрождением таджикского села, особенно горных регионов и сельской глубинки. Сохранение таджикского села в большой мере зависит от того, насколько в ней развита социально-культурная инфраструктура, в частности социокультурные учреждения, насколько эффективно реализуются социально-культурные функции библиотек. Появление новых видов и типов образовательных и культурных учреждений на селе, социокультурное возрождение села предъявляют особые требования к вопросам эффективного осуществления управления библиотечными учреждениями, в том числе и инновационными процессами в сельских библиотеках. Таким образом, возникает острая потребность в реорганизации всей системы управления библиотечным делом, в частности инновационными процессами в этой сфере.

«Специалистам библиотечного дела становится очевидным тот факт, что именно инновационный путь развития библиотек, обновление всех сторон их жизнедеятельности обеспечивают выполнение возложенной на них социальной миссии. Столь же очевидно, что реализация инноваций – наиболее рискованный способ осуществления профессиональной деятельности, сопровождающийся различными сложностями и препятствиями организационного, экономического и психологического характера. Устранение такого рода проблем требует использования научно обоснованных подходов к организации обновления библиотечной деятельности» [4, 3].

Изучение и анализ научно-педагогической литературы позволило установить, что на сегодняшний день есть интересные, но разрозненные подходы к изучению проблемы управления инновациями в библиотеках, а целостного представления еще не сложилось. Остаются спорными вопросы о содержательном аспекте понятий, особенностях технологии и управления инновациями, критериях оценки эффективности инновационных процессов, классификации инновации в библиотеках различного типа и т.д. Следовательно, необходимо принимать решение о разработке конкретных программ действий с учетом развития сельской библиотеки каждого региона. Более того, необходима система мер и способов, направленных на улучшение ситуации с управлением инновационными процессами в сфере сельского библиотечного дела.

Многочисленные исследования ученых в области библиотечного дела [1, 4, 10, 11, 12, 13, 14] показывают, что социально-культурная среда, в которой

функционируют библиотеки, в том числе и сельские, является важным условием переосмысления быстро изменяющихся реалий и требует повышенное внимание к подготовке будущего поколения – строителей нового таджикского общества с учетом процессов модернизации, происходящих на селе. Сегодня в Республике Таджикистан подавляющая часть библиотечных учреждений (87 %) находятся в сельской местности [9].

На селе возводится новая сельская библиотечная сеть, укрепляется ее материально-техническая база, внедряются новые информационные технологии, улучшаются социально-бытовые условия сельских библиотекарей, что способствует закреплению библиотечных кадров на селе, активизируется общественность в вопросах управления социокультурными, в том числе и библиотечными учреждениями, которая проявляется не только в строительстве и реконструкции библиотек, но и в активном участии в информационной, культурной, образовательной и воспитательной деятельности сельских библиотек. Особенно мощный импульс дан этому процессу с принятием Закона РТ «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей», который стал ярким свидетельством того, что только совместными усилиями школы, семьи, библиотечных учреждений и общественности, можно добиться желаемых результатов в воспитательной работе и оживить социокультурную жизнь в целом.

Однако исследование социокультурной жизни сельского населения свидетельствует о том, что ощутимых качественных изменений в инновационной деятельности сельских библиотек еще не произошло. На поисково-констатирующем этапе исследования нами было обнаружено, что нынешнее развитие сельских библиотек не в полной мере удовлетворяет потребности современного таджикского общества в воспитании высокообразованных, духовно богатых, нравственно зрелых личностей. Небольшая часть сельских библиотек республики расположены в частных домах, вагонах, школах, зданиях джамоатов и других общественных местах.

Сегодня многие сельские библиотеки работают в инновационном режиме, однако управление ими, осуществляемое на основе устаревших механизмов, значительно снижает результативность и эффективность их функционирования. Следовательно, коренное преобразование таджикского села в условиях обновления социально-культурной среды, развитие аграрного сектора, важное место в котором отводится библиотеке, требует пересмотра управленческих вопросов библиотечно-информационной деятельности, ориентированной, в первую очередь на обновлении всей системы библиотечно-информационного обслуживания, оптимально соотнести вопросы управления и самоуправления, проблемы централизации и децентрализации библиотечных учреждений.

Вместе с тем, анализ литературы по вопросам управления инновациями в библиотеках показывает что, несмотря на наличие научной и научно-методической литературы, все же отдельные аспекты проблемы управления инновациями в сельских библиотеках не нашли достаточного освещения и не стали предметом специального исследования. К их числу относится проблема изучения теоретических аспектов, решения практических способов и мер

оптимизации управления инновационной деятельностью библиотечных учреждений в условиях социокультурной среды таджикского общества.

Проблема исследования состоит в разработке оптимальных механизмов управления инновационной деятельностью сельских библиотек с учетом их специфики как результат проектировании современной модели и основ программы развития сельской библиотеки.

Эти обстоятельства продиктовали необходимость проведения специального исследования, цель которого – выявить специфические возможности и обосновать социально-педагогические и психологические механизмы оптимизации управления инновационной деятельностью сельской библиотеки как фактор социально-культурного преобразования таджикского села.

В исследовании осуществлен терминологический анализ основных понятий – новшество, нововведение, инновация, инновационная деятельность, инновационный процесс, управление инновациями, а также их научная трактовка.

Результаты теоретического анализа структуры и сущности инновационного процесса в сельских библиотеках легли в основу изучения сложившейся в библиотечной сфере Таджикистана практику организации нововведений.

Исследование строилось исходя из следующей гипотезы: оптимизация управления деятельностью сельских библиотек в условиях преобразования сельской социокультурной среды зависит:

- от создания на основе сочетания принципа централизации и децентрализации специфической библиотечной системы, характеризующейся наличием качественно новых элементов;

- от формирования и деятельности такой системы, которая должна отвечать библиотечно-информационным условиям, организационно отражающим социально-экономические и культурные преобразования в жизни таджикского села и повышать координацию действий всех компонентов системы;

- от того, насколько эффективно будет реализоваться программа оптимизации управления инновационным процессом в сельской библиотеке, предполагающая учет специфики функционирования всех ее структурных подразделений в условиях горных и высокогорных районов республики;

- от объединения усилий сельской библиотеки, семьи, школы и общественности, при ведущей организационной роли библиотеки в организации библиотечно-информационного обслуживания сельского населения; обеспечения эффективного сотрудничества библиотек города и села, направленного на выравнивание уровня информационной культуры, образовательной и социокультурной среды;

Для достижения поставленной цели и подтверждения выдвинутой научной гипотезы решены следующие задачи:

- изучить реальное состояние управления инновационными процессами в условиях сельской библиотеки и изменения социально-культурной среды, в том числе и информационной;

- выявить кадровые возможности сельских библиотек в оптимизации инновационного процесса в условиях сочетания централизации и децентрализации в управлении библиотечным делом;

- обосновать педагогико-психологические механизмы оптимизации управления инновационными процессами в сельской библиотеке и апробировать их на практике;

- разработать и экспериментально проверить программу и модель оптимизации управления инновационным процессом в сельской библиотеке, направленную на совершенствование всей системы библиотечно-информационного обслуживания сельского населения.

Таким образом, феномен управления инновационными процессами в сельских библиотеках, а также необходимость оптимизации данного процесса обусловлен внутренней потребностью самих работников сельской библиотеки в эффективной и качественной самореализации в сфере профессиональной деятельности. Как отмечают исследователи «постоянный, устойчивый и действенный психолого-педагогический интерес под влиянием целенаправленного самовоспитания и самосовершенствования перерастает в профессиональную привычку» [6].

Разумеется, особенности управления инновационными процессами в условиях сельской библиотеки не могут быть системно-целостно исследованы без формирования теоретико-методологического и прикладного обеспечения, поэтому выступают непосредственно в качестве предмета исследования для библиотечно-педагогической, социальной психологии и библиотечно-информационного менеджмента.

Все это определяет необходимость активного и всестороннего поиска конструктивных решений.

Социально-психологические особенности инновационной деятельности библиотекаря сельской библиотеки, на опыте работы специалистов названных учреждений могут явиться особо важным, приоритетным направлением их приведения в соответствие с требованиями современного таджикского общества.

С этой целью необходимо выявлять социально-психологические особенности и соответственно разработать психологическую составляющую модель управления инновационной деятельности библиотекаря сельской библиотеки в Республике Таджикистан.

Как отмечают специалисты «при этом эффективность педагогического воздействия во многом зависит от коммуникативных умений библиотекаря, от обладания им способностью психологического и педагогического воздействия на разные категории читателей» [10, 5].

Следует отметить, что инновационная деятельность библиотекаря сельской библиотеки, а также управления этим процессом может быть достигнута только в рамках научно обоснованных модели, алгоритма и технологий, которые обеспечивают эффективное использование их профессионального и творческого потенциала для плодотворной и всесторонней реализации профессиональных и педагогических задач в библиотечной сфере.

Следовательно, разработка модели, алгоритма и технологии управления инновационной деятельностью библиотекаря сельской библиотеки, осуществима лишь в рамках системно-деятельностного подхода, который реализуется в соответствии с уже выявленными закономерностями. Рациональность управления инновационными процессами в условиях сельских библиотек может быть реализована на базе повышения уровня профессиональной компетентности его работников.

Эффективное развитие и рациональное использование творческого и профессионально-педагогического потенциала данной категории библиотекарей может быть достигнута лишь при учете социально-психологических, этнопсихологических и других особенностей деятельности библиотекаря в результате его персонификации.

Таким образом, глубокий и всесторонний научный анализ состояния управления инновационными процессами в сельских библиотеках Республики Таджикистан позволил нам выявить особенности его руководства в период суверенитета Республики, определить основные проблемы и преграды в этой сфере, выявить специфику подготовки библиотечно-информационных кадров для сельских библиотек, исследовать пути вхождения сельских библиотек Республики Таджикистан в единое информационное пространство, получить возможность непрерывно проанализировать управление инновационным процессом в сельских библиотеках, их обеспеченность библиотечными кадрами нового поколения и т.д.

Литература

1. Войтова, И.В. Инновационная деятельность библиотек: стратегии и методы / И.В. Войтова // Вестник БАЕ. – 2013. – №13. – С. 44-47.
2. Закон Республики Таджикистан «О библиотечном деле» // Нормативно-правовые документы по библиотечному делу. – Душанбе: Недра. – С. 29-39.
3. Закон Республики Таджикистан «О научной деятельности и государственной научно-технической политике» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/11>. (дата обращения: 16.02.2018).
4. Качанова, Е.Ю. Инновационная деятельность библиотек: Теория, организация, методика Дисс.....док. пед. наук. 05.25.03. – СПб, 2003. – С. 3.
5. Концепция развития культуры в Республике Таджикистан// Нормативно-правовые документы по библиотечному делу. – Душанбе: Недра. – С. 3-28.
6. Косиковский, А.Р. Педагогическая направленность профилактической деятельности участковых уполномоченных милиции [Текст]: Автореф. дис...канд. пед. наук. – М., 2006. – 27 с.
7. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан, г. Душанбе, 22.12.2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/>
8. Программа инновационного развития Республики Таджикистан на 2011-2020 годы // Нормативно-правовые документы по библиотечному делу. – Душанбе: Недра. – С. 40-75.

9. Текущий архив Министерства культуры Республики Таджикистан за 2017 год.

10. Тикунова, И.П. Педагогическая деятельность библиотек [Текст] / И.П. Тикунова // Проект «Библиотечная школа Баренцева региона». – Архангельск, 1999. – С. 100-115.

11. Свергунова, Н.М. Библиотеки в социальных сетях: необходимость или дань моде / Н.М. Свергунова // Научные и технические библиотеки. – 2016. – №5. – С. 52-58.

12. Свирюкова, В.Г. Инновации в организации справочно-библиографического обслуживания в научной библиотеке / В.Г. Свирюкова // Вестник БАЕ. – 2016. – №2. – С. 25-27.

13. Скарук, Г.А. Электронные каталоги библиотек в борьбе за пользователя: «старые» и новые подходы / Г.А. Скарук // Библиосфера. – 2016. – №2. – С. 7-15.

14. Тесля, Е.В., Ольгина, И.Г. Кросс-технологии ситуационного центра для управления информационными ресурсами библиотеки: теоретический аспект / Е.В. Тесля, И.Г. Ольгина // Научные и технические библиотеки. – 2016. – №8. – С. 29-35.

15. Швец, М.Б. Новый облик библиотек. Что такое концептуальная реконструкция. 10 принципов создания библиотеки нового типа / М.Б. Швец // Библиотечное дело. – 2016. – №2. – С. 13-17.

Раҷабова Н.

ИДОРАИ ҶАРАЁНҶОИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР КИТОБХОНАҶОИ ДЕҲОТ

Дар мақола омилҳои марбут ба зарурати тадқиқи масъалаҳои илмӣ идораи ҷараёнҳои инноватсионӣ дар китобхонаҳои деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудааст. Ба ақидаи муаллифи мақола дар замони имрӯз барои баланд бардоштани идораи ҷараёнҳои инноватсионӣ дар китобхонаҳои деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон асосҳои илмӣ ва амалӣ мавҷуд нест.

Дар мақола қайд гардидааст, ки коркарди тарҳҳо, алгоритмҳо ва технологияи педагогиву касбии фаъолияти китобдори китобхонаи деҳот танҳо дар қолаби муносибати фаъолияти бонизом ва дар мувофиқа бо қонунгузориҳои мавҷуда сурат мегирад.

Калидвожаҳо: ҷараёни инноватсионӣ, идораи инноватсионӣ, махсусияти иҷтимоӣ-психологӣ, фаъолияти инноватсионии педагогӣ, китобхонаи деҳот, сиёсати инноватсионӣ, навқунонии соҳаи фарҳанги иҷтимоӣ, муносибати бонизомии фаъолият, иқтидори эҷодӣ, худамалқунии шахс.

Rajabova N.

MANAGEMENT OF THE INNOVATIVE PROCESSES IN RURAL LIBRARIES

This article is dedicated to the factors related to the necessity of study the scientific problem of managing innovative processes in rural libraries of the Republic of Tajikistan. According to the author, for today there is no scientifically substantiated and clearly formulated theoretical, methodological and applied basis for improving the management of innovative processes in rural libraries of the country.

It is noted that the development of the model, algorithm and technology of innovative professional and pedagogical activity of the librarian of the rural library is feasible only within the framework of the system-activity approach, which is realized in accordance with the already revealed regularities.

Keywords: innovation process, innovation management, socio-psychological features, innovative pedagogical activity, rural library, Tajikistan, modernization of socio-cultural sphere, system-activity approach, creative potential, self-realization of personality.

ТДУ

Умарова Н.

ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛООТӢ- КОММУНИКАТСИОНӢ ДАР ФАЪОЛИЯТИ КИТОБХОНАӢО

Дар таҳқиқот роҳҳои истифодаи воситаҳои муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Ҳамзамон дар таҳқиқот вазъи таъмини китобхонаҳо бо технологияи муосир ва сатҳи дастрасиву истифодаи онҳо аз ҷониби хонандагон таҳлил гардида, роҳҳои рафъи душвориҳо ва ҳалли масоили вучуддошта, нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: китобхона, китобхонаи электронӣ, хонанда, технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, инноватсия, равандҳои инноватсионӣ, татбиқ.

Ба ҳамаи мо маълум аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷомеаи иттилоотӣ ворид гардида истодааст ва табиист, ки ташаккули фазои ягонаи иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ, рушди босуръати технология ва бозори иттилоотӣ, ҳамкориҳои байналмиалии китобдорӣ-иттилоотӣ, мубодилаи илмӣ, техникӣ, фарҳангӣ ҷараёнҳои мебошанд, ки воридшавии мамлакати моро ба ҷомеаи иттилоотӣ инъикос менамоянд. Вобаста ба ин Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 – уми декабри соли 2017 иброз намуданд, ки: «Мо бояд дараҷаи рушди низоми инноватсияи миллӣ ва нишондиҳандаҳои азхудкунии технологияҳои иттилоотиву коммуникатсиониро беҳтар гардонем» [3].

Китобхонаҳо ҳамчун муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва маркази иттилоотӣ дар иттилоотонии ҷомеа нақши калидиро мебозанд ва ҷиҳати пешравии фаъолияти иттилоотии худ роҳандозии равандҳои инноватсиониро муҳим арзёбӣ мекунанд. Фаъолияти инноватсионӣ – ин яке аз самтҳои пешбарандаи китобхона мебошад.

Татбиқи инноватсия дар фаъолияти китобдорӣ дар шароити имрӯзаи китобхонаҳо яке аз самтҳои муҳим ва афзалиятнок ба ҳисоб меравад. Китобхонаҳоро дар ҷаҳони муосир бидуни татбиқи равандҳои инноватсионӣ тасаввур кардан ғайри имкон аст. Пеш аз он ки дар бораи то кадом сатҳ роҳандозӣ гардидани татбиқи инноватсияро дар соҳаи китобдорӣ аниқ намоем, моро зарур аст, ки сараввал мафҳум ва моҳияти инноватсияро мушаххас намоем.

«Инноватсия» аз калимаи англисии «innovation» гирифта шуда маънои навгонӣ, навигарии ҷорӣшудаеро меъоянд, ки беҳтаршавии сифату самаранокии равандҳо ё маҳсулотро тибқи талаботи бозор таъмин менамояд [6].

Мафҳуми мазкур дар асри XX дар соҳаи педагогика тавассути асари муаллифи англис бо номи «Инноватсияҳои педагогӣ» ба доираи илмӣ ворид шудааст. Баъдан ин мафҳум дар соҳаҳои фарҳангшиносӣ ва иқтисодиёт истифода мегардад.

Истифодаи мафҳуми инноватсия дар риштаи китобдорӣ тавре олими соҳаи китобдорӣ Матвеева Ирина Юрьевна қайд мекунад, «дар илми китобхонашиносӣ, библиографияшиносӣ ва информатикаи иҷтимоӣ истилоҳи «инноватсия» танҳо аз оғози соли 1990 ба таври васеъ истифода мегардад» [2].

Аз рӯйи таҳлиҳои Ирина Матвеева зери мафҳуми навгонии китобдорӣ мо натиҷаи фаъолияти эҷодии мутахассиси соҳаи китобдориро, ки ба амалинамоии навгонӣҳои китобдориро библиографӣ дар фаъолияти китобхона равона карда шудааст, мефаҳмем.

Китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо вучуди мушкilotи молиявӣ ва душвориҳои дигар, дар ин ҷараёнҳо худро фаъолон нишон медиҳанд. Дар китобхонаҳои сатҳи ҷумҳуриявӣ ҳаҷми муайяни хуҷҷатҳои электронӣ гирд омадааст.

Дар фаъолияти китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳз дар даврони истиқлол татбиқи равандҳои инноватсионӣ ба роҳ монда шуд. Барои ин, пеш аз ҳама қабули як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи китобдорӣ мусоидат намуданд. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» (01.08.2003), «Дар бораи иттилоот» (10.05.2002), «Дар бораи ҳифзи иттилоот» (2.12.2003) ва қабули се барномаи давлатӣ оид ба рушди соҳаи китобдорӣ: «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006 – 2015», «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии

Тоҷикистон барои солҳои 2006 – 2015», «Барномаи давлатии компютеркунонии китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011 – 2013» чиҳати беҳтарнамоии фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва роҳандозӣ гардидани як қатор равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо мусоидат намуданд [7].

Пайдо шудани компютерҳои фардӣ ва истифодаи технологияи муосир дар фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон навигариҳои зиёдеро ба миён овард. Дар ин робита нақши китобхонаҳо ҳамчун марказҳои иттилоотӣ фарҳангӣ дар қонеъ намудани эҳтиёҷи оҷилии ҷомеа ба манобеи нав, аҳамияти муҳимро касб намуданд. Бунёди китобхонаҳои электронӣ яке аз самтҳои муҳими фаъолияти инноватсионии китобхонаҳо ба ҳисоб меравад. Имрӯз китобхонаҳои сатҳи ҷумҳуриявӣ дорои китобхонаҳои электронӣ ва бо шабакаи байналмилалӣ интернет пайваст мебошанд. Яке аз китобхонаҳое, ки равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти он ба таври васеъ татбиқ гардидааст, Китобхонаи миллии Тоҷикистон мебошад. «Дар Китобхонаи миллии Тоҷикистон низоми нави худкори раванди китобдорӣ-иттилоотӣ дар асоси яке аз барномаҳои дар соҳаи китобдорӣ ҷаҳонӣ санҷидашуда «ALEPH» (Алеф) ба роҳ монда шуд.... Барои ба низоми нави худкори раванди китобдорӣ-иттилоотӣ мувофиқ созгор намудани ҳаракати системаи «китоб-хонанда-хониш» бори нахуст фонди Китобхонаи миллии Тоҷикистон тавассути рамзбандии вижаӣ (штрихкод) рақамгузорӣ карда шуд.... Фонди электронӣ ва китобҳои савтии мероси мусиқии халқи тоҷик бунёд ёфта, дар он 50 асари оҳангсозон ва мусиқишиносони Тоҷикистон ва беш аз 700 гуфторҳои савтии осори классикон ва адибони муосир, суруду оҳангҳои классикӣ ва халқӣ ҷамъоварӣ ва ба истифодабарандагони китобхона пешниҳод шуд.... Ҳамзамон, «дар сохтори Китобхонаи миллии Тоҷикистон Шӯъбаи автоматикунонии раванди китобдорӣ-иттилоотӣ амал мекунад, ки фаъолияти хешро бо мақсади созмондиҳӣ, идора ва истифодабарии фондҳои электронӣ ва татбиқи технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар китобхона ба роҳ мондааст» [1].

Ҳамчунин, бояд таъкид намуд, ки воситаҳои замонавии китобдорӣ аз қабилӣ сканерҳои дастӣ, картаҳои пластикӣ барои истифодабарандагони китобхона, рафҳои китобии замонавӣ маҳз дар Китобхонаи миллии Тоҷикистон мавҷуд аст, ки чиҳати татбиқи равандҳои инноватсионӣ созгор мебошад.

Бояд зикр намуд, ки татбиқи равандҳои инноватсионӣ на танҳо дар Китобхонаи миллии Тоҷикистон, балки дар кулли китобхонаҳои кишвар новобаста аз навъи онҳо ногузир аст, зеро, пешравиҳои илму техника ва зиёд гардидани талаботҳои нави хонандагон аз кулли китобхонаҳо татбиқи равандҳои инноватсиониро дар фаъолияти онҳо тақозо мекунад. Танҳо аз нав бо роҳи усулҳои ҷадид ба роҳ мондани тамоми самтҳои фаъолияти китобдорӣ

имконият медиҳад, ки китобхонаҳо имрӯз ва дар оянда аз уҳдаи иҷрои вазифаҳои иҷтимоии дар наздашон буда, бароянд.

Ҷалби бештари хонандагон ба китобхонаҳо ва саргарми омӯзишу мутолиа намудани наслҳои оянда аз фаъолияти инноватсионии китобхонаҳо вобаста мебошад. Табиист, ки навгониҳо тавачҷуҳи хонандагонро бештар ҷалб менамояд ва хонандаи имрӯз дунболи навгониҳост. Хонандагони китобхонаҳо дар асри XXI бештар ба иттилоотӣ саҳеҳу дақиқ ва оҷилан дастрас намудани он ниёз доранд. Иттилооти носаҳеҳу бардурӯғ ва нокомил таъби истифодабарандаро хира гардонида, эътимоди хонандаро аз китобхона коста мегардонад. Оҷилан иҷро нагардидани дархостҳои муштарӣён бошад, далели воқеии ҷавобгӯ набудани фаъолияти китобхона ба талаботи замон аст. Азбаски технологияи муосири иттилоотӣ дар фаъолияти китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи зарурӣ роҳандозӣ нагардидааст, мушкилиҳои дар боло зикр гардида дар раванди хизматрасонӣ дар онҳо дида мешавад. Хусусан, дар китобхонаҳои ноҳияҳо ва ҷамоату деҳоти ҷумҳурӣ, ки бо технологияи замонавӣ таъмин нагардидаанд, сифати хизматрасонӣ дар сатҳи паст қарор дорад. Аксарияти ин китобхонаҳо хонандагони сершумори худро кайҳо аз даст додаанд. Аз як ҷониб, нугувор будани вазъи молиявии китобхонаҳо ва аз ҷониби дигар, надоштани малакаю маҳорати истифодаи технологияи муосир дар фаъолияти касбии кормандони онҳо боиси татбиқ нагаштани равандҳои инноватсионӣ ва дар зинаи поён қарор доштани вазъи хизматрасонӣ ба муштарӣён гардидааст.

Бояд зикр намуд, ки беҳдошти вазъи фаъолияти китобхонаҳо ҳамчун муассисаҳои муҳимми фарҳангӣ яке аз ҳадафҳои стратегии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Аз ҷумла, Пешвои миллат дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (22 – уми декабри соли 2017) таъкид намуданд, ки: «Моро зарур аст, ки фаъолияти муассисаҳои таълимии санъату ҳунар, осорхонаву китобхонаҳо, театрҳо ва марказҳои фарҳангиро беҳтар гардонем, аҳли ҷомеаро ба ин муассисаҳо ҳарчӣ бештар ҷалб кунем ва бо ин роҳ ба раванди баланд бардоштани сатҳи маърифату маънавияти аҳли ҷомеа, алаҳусус, наврасону ҷавонон, яъне наслҳои ояндасози миллат ва рушди фарҳанги миллий такони ҷиддӣ бахшем» [3].

Китобхонаҳо барои рақобатпазир будан дар баробари дигар марказу воситаҳои иттилоотрасон вазифадоранд, ки дар фаъолияти худ навгониҳоро дар равандҳои гуногуни хизматрасонии китобдорӣ мавриди истифода қарор диҳанд ва сатҳу сифати хизматрасониро беҳтар намоянд.

Имрӯз дар баробари пешравиҳои назаррас дар соҳаи китобдорӣ камбудӣҳо низ вуҷуд доранд. Аз ҷумла:

- аксари китобхонаҳои деҳот то ҳол бо технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионии муосир мучаҳҳаз нагардидаанд;

- бештари бинои китобхонаҳои деҳот таъмирталаб мебошанд ва фондҳои китобхонаҳо бо адабиёти тозанаشر сари вақт таъмин карда намешаванд;
 - имрӯз китобхонаҳои марказии ноҳияҳо дорои тақрибан 3-4 компютер бошанд ҳам, баъзеашон то ҳол ба шабакаи Интернет пайваст нашудаанд;
 - бештари китобхона-филиалҳо то кунун соҳиби компютер нашудаанд;
 - аксари кормандони китобхонаҳо дорои маълумоти ғайрикасбӣ мебошанд ва албатта чунин вазъият боиси суст шудани татбиқи равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобдорӣ гардидааст;
 - дар китобхонаҳо иттилоотҳои гирдовардашуда то охир тибқи муқаррароти соҳаи китобдорӣ гуруҳбандӣ нашудаанд ва рақамгардонии онҳо ба таври бояду шояд ба роҳ монда нашудааст;
 - дар як қатор китобхонаҳо ҳануз ҳам феҳристҳои анъанавӣ ташкил карда нашудаанд;
 - яқрании чорабиниҳои оммавие, ки дар китобхонаҳо солиёни зиёд баргузор мешаванд;
- Барои рафъи камбудии ҷойдошта ва мувофиқ намудани самтҳои асосии фаъолияти китобхонаҳо ба талабот ва вежагиҳои ҷомеаи иттилоотӣ, ки ҳарчи бештар татбиқи инноватсияро дар фаъолияти китобхонаҳо тақозо менамояд, ба ақидаи мо, ҳалли чунин масоил ногузир аст:
- дар баробари таъмин намудани китобхонаҳо бо технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, баланд бардоштани сатҳи дониши тахассусии китобдорон;
 - тибқи барномаҳои дар соҳаи китобдорӣ татбиқшуда ҷорӣ намудани технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо;
 - бо дарназардошти вежагиҳои истифодаи технологияи муосир роҳандозӣ намудани хизматрасонии китобдорӣ;
 - бо истифода аз феҳристу картотекаҳои анъанавӣ ташкил ва барои истифода пешниҳод намудани феҳристу картотекаҳои электронӣ;
 - мувофиқу созгор намудани ҳамаи самтҳои фаъолияти китобхонаҳо ба низоми нави худкори равандҳои китобдорӣ-иттилоотӣ.

Адабиёт

1. Комилзода, Ш. Фаъолияти инноватсионии Китобхонаи миллии Тоҷикистон // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг, 2017. – Китоби VI. – С. 57- 65.
2. Матвеева, И.Ю. Библиотечная инноватика: учеб. пособие / И. Ю. Матвеева; Челябин. гос. акад. культуры и искусств. – Челябинск, 2010. – 127 с.
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 22 декабри соли 2017 // Ҷумҳурият. – 2017. – 22 декабр.

4. Романов, П. С. Зарубежные библиотеки: финансовый менеджмент: науч.-практ. пособие. – М.: Либерей-Бибинформ, 2009. – 128 с.

5. Сулова, И. М., Дубенок, Т. Е. Организационное развитие систем управления современной библиотекой: учеб. пособие. – СПб.: Профессия, 2008. – 192 с.

6. Шосаидзода, С. Инноватикаи китобдорӣ: ҷанбаҳои назариявӣ ва методологӣ // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг, 2017. – Китоби VI. – С.10- 28.

7. Шосаидзода, С. Ташаккули фарҳанги иттилоотии китобдорон // Фаъолияти китобдорӣ дар замони Истиқлолият / таҳияи Қ.Бӯриев. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2012. – С.9-10.

Умарова Н.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИБЛИОТЕК

В исследовании рассматриваются вопросы использования информационно-коммуникационной технологии в деятельности библиотек. Также анализировано состояние обеспеченность библиотек современным технологиям, уровень доступности и использования читателей, намечены пути устранения недостатков и решение имеющихся вопросов.

Ключевые слова: библиотека, электронная библиотека, читатель, информационно-коммуникационной технологий, инновация, инновационные процессы, внедрение.

Umarova N.

THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN LIBRARY ACTIVITIES

In the article was examined the use of information and communication technology in libraries. Also were analyzed the condition and supplying libraries with modern technology, the availability and use of readers, the ways of elimination of defects and resolution of issues.

Keywords: library, electronic library, reader, information and communication technologies, innovation, innovation processes, implementation.

ТДУ

Муродов М.,

Қудбудинов А.

БАЪЗЕ ОМИЛҲОИ РУШДИ МАТБУОТИ МАҲАЛЛИ

Таҳқиқоти зер ба яке аз масъалаҳои муҳими журналистикаи тоҷик бахшида шудааст. Дар он вазъи матбуоти даврии маҳаллии кишвар ба таври умумӣ таҳлилу баррасӣ гардида, омилҳои инкишофи ин типи матбуот нишон дода шудааст.

Муаллифон бо таҳлили иҷмолии матбуоти мусосир ба натиҷа мерасанд, ки дар замони истиқлолияти давлатии Тоҷикистон ВАО, аз ҷумла матбуоти даврӣ пеш рафт. Агар дар соли 1992 дар кишвар ҳамагӣ 130 рӯзномаву маҷалла ба таъби мерасид, имрӯз теъдоди нашрияҳои даврӣ аз 600 зиёд аст. Ин ҳолат, аз як тараф, дар ташаккули типҳои гуногуни нашрияҳо мусоидат намуда бошад, аз сӯйи дигар, боиси рангоранг гардидани мундариҷаи онҳо гардид.

Бо вуҷуди ин дар ҳолати рушди технологияи замонавӣ ва хуб гардидани шароити инноватсионӣ матбуоти даврӣ ба проблемаҳои зиёд рӯ ба рӯ аст. Ба хусус матбуоти маҳаллии кишвар дар ҳолати нигаронӣ қарор дорад. Аз як тараф, бухрони молиявӣ, аз ҷониби дигар, дуруст маърифат накардани омилҳои инноватсионӣ ва дар баробари ин нарасидани рӯзноманигорони ҳирфайӣ нашрияҳои маҳаллиро ба вазъи душвор гирифтормамудааст.

Дар мақола ин ва дигар мушкилот таҳлилу баррасӣ гардида, ба мақсади рушди матбуоти даврии музофотӣ омилҳои хоҷагию техникӣ, касбӣ, рақобатпазирӣ ва мундариҷавӣ ба таври мушаххас нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: ВАО, матбуоти даврӣ, технология, инноватсия, фазои иттилооти, матбуоти маҳаллӣ, омил, таҳлил, баррасӣ, вазъ, рушд.

Васоити ахбори омма ва таъбу нашр чун соҳаҳои дигари фарҳангу илми ҷумҳурӣ дар замони Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон ба дигаргуниҳои сифативу миқдорӣ дучор омад, балки то андозае хусусият ва таъйиноти худро дигар ҳам кард. Аз ҷумла, низоми васоити ахбори омма, хусусан матбуоти даврӣ, ки дар замони шӯравӣ типии ягона дошт, рангоранг гардид. Акнун низоми ВАО, хоса матбуоти даврӣро нашрияҳои расмӣю давлатӣ, иҷтимоӣю ҳизбӣ, хусусиву тижоратӣ, соҳавию кооперативӣ, умумиҷумҳуриявӣю ноҳиявӣ ва амсоли ин ташкил медиҳанд. Ҳамчунин вобаста ба талаботи ҷомеаи демократӣ ва рушди воситаҳои техникӣю технологияи касбӣ, равандҳои инноватсионӣ, аз як тараф, таъйинот ва муносибати расонаҳои хабарӣ бо аудитория, аз тарафи дигар, табиати кори васоити ахбори омма, ҳамчунин таъбу нашр нисбатан дигаргун шуд.

Имрӯз дар ҷумҳурӣ 373 рӯзнома (102 адад давлатӣ ва 264 адад ғайридавлатӣ), 243 маҷалла (114 адад давлатӣ ва 129 адад ғайридавлатӣ) фаъолият менамоянд. Аз ин миқдор зиёда аз 80 нашрияи даврӣ хусусияти маҳаллӣ доранд. Рангорангии матбуоти даврӣ имкон медиҳад, ки тамоми паҳлуҳои ҳаёти иҷтимоӣ ва рӯзгори мардум бо ҷузъиёташ мавриди инъикоси баррасӣ қарор гирад. Мавриди фаъолият қарор доштани 33 шабакаи телевизионӣ, ки 22 адад ғайридавлатӣ ва 11 адад давлатӣ мебошад, гувоҳи дигари пешрафти ин соҳа аст.

Фаъолияти ВАО ҳамеша дар мадди назари Ҳукумати кишвар хоса Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон қарор дорад. Имрӯз дар кишвар бо шарофати истиқлолияти давлатӣ барои таъсиси расонаҳои хабарӣ, фарогирии фазои иттилоотӣ ва воқеъбинонаву холисона ба

роҳ мондани фаъолияти рӯзноманигорӣ тамоми заминаҳои ҳуқуқиву қонунӣ мавҷуданд. Гузашта аз ин Сарвари давлат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамеша ба рушди матбуот ва дигар воситаҳои ахбори овозтавҷҷӯҳи махсус зоҳир намуда, барои фараҳам овардани шароити имкони дастрасии иттилооти расмӣ, қавитар намудани ҳамкориҳои шахсони мансабдор бо журналистон ва ба минбари баланди таҷассумгари афкори созанда табдил додани он мекӯшад. Ба имзо расидани Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ташкил ва баргузор кардани нишастҳои матбуотӣ» дар вазорату идораҳо, ташкилоту муассисаҳо ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ пас аз ҷамъбасти натиҷаҳои ҳар семоҳа (2005, 4 март, рақами АП-1677) ва Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи воқуниши шахсони мансабдор ба маводи танқидӣ ва таҳлилҳои воситаҳои ахбори омма (2009, 7 феврал, рақами 622) ва дар ду соли охир ба истифода дадани ду шабакаи телевизионӣ далели ин гуфтаҳоаст.

Бо ин вучуд дар шароити рушди технология, васоити электронии ахбор ва дар фазои иттилоотии кишвар доман густурдани Интернет вазъи матбуоти даврӣ, хоса матбуоти музофоти ва ғайридавлатӣ боиси нигаронист. Аз тарафи дигар, бо таъсири бӯҳрони молӣ ин типи нашрияҳо дар ҳолати бӯҳронӣ қарор дошта, нашрияҳои музофотӣ имкони саривақт ва бо теъдоди зиёд чоп шуданро надоранд, мазмуну мундариҷаашон нисбатан якрағ аст, теъдоди нашрияҳои ғайридавлатӣ низ тадриҷан кам мешавад.

Натиҷаи омӯзишҳои сотсиологӣ ВАО-и Вилояти Суғд ва шаҳри Қурғонтеппа нишон дод, ки вазъи матбуоти даврӣ дар музофот на он қадар хуб аст. Нашрияҳои даврӣ ҳанӯз ҳам бо сифати хеле паст ва ғайримунтазам интишор мешаванд, мундариҷаи онҳо чандон рангоранг нест, дар инъикоси мавзӯҳо ва чопи нашрияҳо ҳанӯз қолабҳои кӯҳна дунболагирӣ мешаванд. Дар ду соли охир фосилаи чоп ва теъдоди нашри рӯзномаҳои маҳаллӣ рӯ ба коҳиш аст, аксари онҳо дар шакли шумораи муштарақ ба таъб мерасанд. Иллати дар чунин ҳолат қарор доштани матбуоти маҳаллӣ ҷудо нашудани маблағи зарурӣ, таъмин набудани нашрия ва нашриётҳо бо технологияи нави чопӣ, паст будани маоши кормандон, нарасидани кормандони тахассусӣ, алоқаи ноустувор бо аудитория ва монанди ин мебошад.

Дар замони рушди воситаҳои электронии ахбор матбуоти даврӣ, аз ҷумла матбуоти даврии маҳаллӣ бояд хислат ва таъйиноти худро дигар кунад. Ба иборае, сохтор ва фаъолияти он бояд ба талаботи замон мувофиқ кунонида шавад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки қисми зиёди нашрияҳои маҳаллӣ танҳо ба хогири ҳисобот вучуд доранд, матолибашон нисбатан якрағ, баъзан бознашр ва ғайриҷолибанд. Нашрияи даврии ҳар маҳал, пеш аз ҳама, инъикоскунандаи ҳаёти ҳамон маҳал аст, он бояд муваффақиятҳоро тарғиб ва камбудихоро холисона танқид ва афроди барҷастаи қору пайкони ба мардум муаррифӣ намояд, меҳнати ҳалол ва кӯшишҳои созандагии эшонро тараннум созад. Ба ин васила матбуот метавонад ҳамчун пули маънавӣ, аз як тараф, дар ташаққули фазои иттилоотии маҳали муайян, аз тарафи дигар, дар атрофи ғояи муайян муттаҳид гардонидани мардум ва ба ин васила тадбиқи сиёсати давлату ҳукумат мусоидат кунад.

Пажӯҳишгоҳи фарҳангу иттилооти назди Вазорати Фарҳанги Ҷумҳурии имрӯз ҷиҳати омӯзиши васоити ахбори омма ва таъбу нашр метавонад ҳамчун ба як маркази бузурги тадқиқи соҳа табдил ёбад.

Хуб аст, ки ҳукумати кишвар чун ҷомеаи мутамаддин дарк сохтааст, ки дарвоқеъ имрӯз фарҳанги дастрасии иттилоот ва омӯзишу коркарди он ба шеваи навини талаботи рӯз мубтало аст, зеро имрӯз ҷаҳон дар ҳар як лаҳза таҳти таъсири иттилоот қарор гирифта, дигаргунии ҷомеа ба он вобастагӣ ва рабти амиқ дорад. Ҳамзамон қобили зикр аст, ки ҳокимиятҳои иҷроияи маҳаллӣ ячейкаи асосии рушди давлат ба ҳисоб мераванд. Махсусан дар шароити ҷаҳонишавии мураккаб ташвиқ ва тарғиб дар фазои як маҳал бо назардошти махсусиятҳову нозуқиҳои худ таъсири амиқтару фавритар ва натиҷабархатар ба бор меорад. Ин заминаҳоро дар ҷомеаи имрӯзаи мо, пеш аз ҳама, соҳибистиқлолӣ, фазои рушдбахшандаи тамоми омилҳои алоқаву иттилоот ва қонунҳову василаҳои мусоидаткунандаи рушди ин соҳа ба вуҷуд овардааст. Вобаста ба ин барои рушди воситаҳои ахбори омма, хоса матбуоти даврии музофотӣ ҳалли чунин омилҳоро зарур меҳисобем:

Омилҳои хоҷагӣ ва техникаӣ

1. Бунёди коргоҳи хосаи замонавӣ барои кулли идораҳои нашрияҳои даврии навоҳии кишвар, ё ҳадди ақал таҷдиди замонавии биноҳои меросии аз замони шуравӣ боқимонда, ки дар ҳолати ногувор қарор доранд. Мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки дар баъзе ноҳияҳо коргоҳи нашрияҳо ва матбааи он фурӯхта шуда, қисми дигар дар ҳолати садамавӣ ва ё нобоб қарор доранд. Ҳамзамон таҳқиқу таҷрибаҳои нишон медиҳанд, ки ҳар навъи матубот, аз ҷумла матбуоти маҳаллӣ (албатта дар ҳамбастагӣ ба сатҳи шароит ва касбият) хосияти мутафовути таъсиррасонии худро дорад. Нашрияи ҳар маҳал оинаи он аст. Ин оина аввал ба худ бояд нигоҳ кунад. Агар худро зебо дид, пас аз дигарон ин зебоиро ҷӯё мешавад;

2. Таъмини идораҳои нашрияҳои даврӣ бо таҷҳизоти навтарини корӣ, техникаи касбӣ ва ҳамчунин нақлиёти хизматӣ. Дар замони имрӯз бо вуҷуди рушди воситаҳои техникаи дастрасии иттилоот, ҷамъоварии маълумоти худӣ (дихилии кишварӣ ва ё маҳаллӣ) мушкил гардидааст. Ин гуна иттилооту маълумот на тариқи интернет, на телефон ва на мактуб ба даст оварда мешавад. Барои дастрасии он сари вақт дар ҷойи воқеа бояд ҳозир шуд. Барои сари вақт ба ҷойи воқеа расидан нақлиёти худӣ мебояд, ки беминнат кор иҷро гардад;

3. Аз ҳисоби дотатсияи Ҳокимиятҳои маҳаллӣ ҷудо намудани маблағи кофӣ барои таҳия ва чопи рӯзнома. Барқарор намудани ҳаққи қалами муаллифон. Ин омил, агар аз як тараф, арзиши суханро баланд бардорад, аз сӯйи дигар, боиси ҳавасмандгардонии муаллифон ва ҳамкориҳои бештари онҳо бо идораи нашрияҳои даврӣ мешавад. Чи қадаре ки ҳамкориҳои омма бо редакцияҳо зиёд шавад, ҳамон қадар мундариҷаи нашрияҳо рангин, ифшоӣ камбудиву мушкилот имконпазир ва нуфузи рӯзномаҳо баланд мегардад;

4. Бо мусоидати Раисони шаҳру ноҳияҳо таъмини идораҳои нашрияҳои даврӣ бо қоғазӣ навъи сифати аъло, ки хусни аввалини рӯзнома дар шароити кунунӣ мебошад. То ҳол навад дар сади рӯзномаҳои маҳаллӣ дар қоғазҳои пастсифати замони шӯравӣ чоп мешаванд. Зоҳири рӯзноमारо дигар кардан шартӣ нахустини ба бозори рақобат ворид шудани рӯзнома мебошад;

5. Ҳадди имкон ҳафтае як маротиба ба роҳ мондани чопи нашрияҳои даврии ноҳияҳои кишвар. Имрӯз ин типи нашрияҳо аз рӯйи фосолаи чоп дар як сатҳ қарор надоранд. Қисме моҳе ду маротиба, қисми дигар дар моҳ як маротиба ва бархе дар шакли гоҳнома аз рӯйи имкон чоп мешаванд. Вазъ то ба он дараҷаест, ки имрӯз нашрияи маҳаллӣ ба як варақаи камтаъсири берӯҳ табдил ёфтааст. Дар замони шӯравӣ нашрияҳои ноҳиявӣ дар як ҳафта се маротиба нашр мешуданд ва чун як дастгоҳи неруманди таблиғи идеологӣ нақш доштанд. Дар чунин фосолаи чоп таъсири замонавӣ ва муназзамии рӯзнома гум шуда, танҳо барои таърих боқӣ мемонад;

6. Ташкили почтаи электронӣ ва сомонаҳои худӣ. Бо усули обзор чой намудани мундариҷаи шумораҳои нашрия дар сомонаҳо. Мутаассифона, то имрӯз баъзе нашрияҳои ноҳиявӣ на танҳо сомона, балки почтаи электронӣ ҳам надоранд. Дар шароити муосир бидуни ин омилҳо фаъолияти нашрияҳои даврӣ номукамал боқӣ мемонад. Онҳо бо чунин аҳвол дар сабқат ва рақобат нотавонанд;

7. То ба як чараёни хоси ташаккули таҳаввул ворид гаштани матбуоти маҳаллӣ зарур аст, ки аз фаъолияти он аудиторияи васеъро оғоз созем. Дар ин самт агар дар радио ва телевизионҳои маҳаллӣ, ҳамчунин марказӣ ташкили барномаи хоси «Хулосаи матбуоти маҳаллӣ» ба роҳ монда шавад, ин як омилҳои тақонбахшанда барои масъулину роҳбарони шаҳру ноҳияҳои алоҳида мешавад, ки нисбати ин дастгоҳи таблиғоти маҳаллӣ бетафовут мебошанд;

8. Паҳн намудани нашрияҳо бо роҳи обуна ва фурӯши чакана. Омӯзишҳои нишон медиҳад, ки теъдоди нашрияҳои навоҳии кишвар аз 4-5 ҳазор зиёд нест. Барои ноҳияе, ки 70-80 ҳазор аҳоли дорад ин теъдод кам аст. Ҳадди минималии адади нашрияҳои маҳаллӣ 800-900 нусхари ташкил медиҳад, ки хеле нигаронкунанда аст. Муассисаҳо, ҷамъоатҳо ва корхонаҳои ҳар ноҳия, пеш аз ҳама, бояд ба нашрияи худ обуна шаванд ва ба ин васила дар мардумӣ гардонидани он сахм гузоранд;

9. Ба раванди ислоҳоти матбуоти маҳаллии кишвар дахл кардани Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад суръати хос бахшад, зеро сарфи назар аз мавҷудияти матбуоти марказӣ ва умуман дигар василаҳои иттилоотӣ дар музофоту минтақаҳо ҳолигаҳи иттилооти маълуме вуҷуд дорад, ки он танҳо бо рушди ВАО- маҳаллӣ пур шуда метавонад. Онро дар журналистикаи психологӣ иқлими иттилоотӣ меноманд, ки омилҳои асосии таъсир ба афкори иҷтимоӣ ва фазои маънавию ахлоқии ин ё он маҳал маҳсуб меёбад.

Омилҳои касбӣ

1. Дар сатҳи муовинони Раисони Ҳукумати ноҳия бардоштани мақоми сармуҳаррирон. Сармуҳаррир намоёндаи Ҳукумати ноҳия аст. Ў бояд таҷрибаи ғаниии зиндагӣ, фаъолияти пурсамари корӣ, ҷаҳонбинии васеи дунявӣ, қобилияти хуби ташкилотчигӣ ва масъулияти баланди роҳбарӣ дошта бошад. Фикри мазкур таҷрибаи замони шӯравӣ мебошад, ки муҳаррири нашрияи маҳаллӣ баробари котиби аввали ҳизбӣ тавассути рӯзномаи худ дар тарғибу ташвиқи идеологияи давр ва ташаккули ҳаёти иҷтимоӣ сахм буд. Албатта дигаргун гаштани сохтори иҷтимоӣ талаботи хоси худро пеш мегузорад, аммо

дар шароити иқтисоди бозорӣ таҳаввулу таназзули кори нашрия, пеш аз ҳама, аз ӯ вобаста аст;

2. Чалби рӯзноманигорони ҷавонони лаёқатманд ба кори нашрияҳои даврӣ. Омӯзишҳо нишон медиҳанд, ки кормандони эҷодии аксари нашрияҳои маҳаллӣ рӯзноманигорони собиқадори куҳансоланд. Рӯзноманигорони ҷавон барои кор дар ин нашрияҳо чандон ҳавасманд нестанд, ки сабабҳои гуногун дорад. Аммо сабаби асосӣ кам будани маош аст. Албатта, дар чалби мутахассисон сатҳи маош нақши муҳим дорад, аммо роҳҳои дигари чалби рӯзноманигорони ҳирфаиро бояд ҷӯст. Фарз кардем, бо иллати камии маош рӯзноманигорони ҷавон аз кор саркашӣ кунанд, собиқадорон ба нафақа раванд, фаъолияти нашрияҳоро кӣ давом медиҳад, анъана кучо мешавад, таъсири мактабҳои эҷодӣ ба кӣ мерасад. Табиист, ки дар ҳар соҳа, асосан, ҷавонон дигаргуниҳо ба вучуд меоранд, зеро диди онҳо дигар аст ва дар муқоиса бо насли калонсол навгониҳои замони иҷтимоиву касбиро зуд мефаҳманд ва қабул мекунанд. Ба ин маънӣ, агар мо дар фаъолияти матбуоти маҳаллӣ дигаргунӣ ба вучуд оварда онро ҳамқадами замон гардониданӣ бошем, бояд роҳҳои чалби мутахассисони ҷавони қобил, дорои ҷаҳонбинии васеъ, закиву ҳушёр ва масъулиятхоҳро ҷӯё шавем. Албатта, чунин ҷавонон бояд аз касбияти рӯзноманигорӣ боҳабар бошанд, аммо табиист, ки ташаккули касбияти рӯзноманигорӣ бидуни аз бар кардани донишҳои назарӣ ба вучуд омада наметавонад. Бинобар ин мудирони нашрияҳоро мебояд бо дастгирии ҳокимияти мақомоти маҳаллӣ заминаи таҳсили кормандони эҷодии худро дар донишқадаҳои рӯзноманигорӣ ё омӯзишҳои кӯтоҳмуддат фароҳам кунанд. Дар ин замина ҳамчунин лозим аст, ки дар ҳамкорӣ бо Вазорати маориф ва илм квотаҳои махсуси шомии гаштани ҷавонони маҳаллӣ ба факултаву шӯъбаҳои журналистии донишгоҳҳои кишвар ҷорӣ карда шавад;

3. Аксар вақт муҳаррирону собиқадорони нашрияҳои маҳаллӣ шиква аз он мекунанд, ки дар маҳалҳо ҷавонони ихтисосманд ба кори рӯзнома тамоман майл надоранд. Омилҳои ҳавасмандсозӣ дар чалби ҷавонон ба кори рӯзномаҳои маҳаллӣ вучуд доранд. Ин вазъ дар соҳаи маорифи кишвар вучуд дошт. Мақотиби миёнаи деҳот аз муаллимони ҷавон танқисӣ мекашид. Бо дастури ҳукумати кишвар додани замини наздиҳавлигӣ ва аз хизмати ҳарбӣ озод намудани муаллимони ҷавон вазъи душворро дар давоми 2-3 сол барҳам зад. Имрӯз ҷавонон барои муаллими деҳот шудан талош доранд. Ин иқдомро барои беҳбуди фаъолияти рӯзномаҳо низ ба роҳ гузоштан мумкин аст. Мсӯлон бояд баҳона пеш наоранд. Агар дар як ноҳия ба ҳисоби миёна 50-60 мактаб вучуд дошта, ҷамъияти меҳнатии ҳар яки он аз 15-20 нафар иборат бошад, дар ҳамаи ноҳия ҳамагӣ як, ё ду нашрияи маҳаллӣ вучуд дорад, ки коллективи он дар умум 6-7 нафар буда метавонад;

4. Ба таври силсила ба роҳ мондани бозомӯзии касбӣ дар ҳамкорӣ бо Академияи ВАО-и ҷумҳурӣ. Дар ин замина истифода аз таҷрибаи рӯзноманигорони кишвари Русия ногузир мебошад, зеро феълан иртиботии мо бо ВАО-и русӣ аз нигоҳи заминаҳои фарҳангиву забонӣ хеле қарин гардидааст. Аз ҷониби дигар, дар фазои пасошуравӣ Русия натавонанд дар собиқ миқёси Иттиҳоди Шӯравӣ, балки дар ҷаҳон аз лиҳози пешрафту таҳаввули матбуоти маҳаллӣ дар яке аз ҷойҳои аввал қарор дорад;

5. Ба завқи хонандаи имрӯз ва талаби замон мувофиқ гардонидани мундариҷаи нашрияҳо. Имрӯз ба матбуоти маҳаллии мо хонанда бетаваҷҷуҳ ва ё бетараф аст. Ин қазияро метавон ба чанд омил нисбат дод. Омилҳои асосӣ сатҳи пасти зиндагии мардум мебошад, ки имкони харидории нашрияҳои даврӣ надоранд. Аз тарафи дигар, паст будани маънавияти ҷомеа низ дар қанори ин омил қарор гирифтааст. Билохира ба завқи хонандаи ҷавон мувофиқ набудани матолиби нашрияҳо. Аз ин рӯ, гумон мекунем то замоне, ки рӯзномахонӣ ба унвони як ниёз зарурат пайдо накунад, наметавон аз мавриди истиқболи ҳамагон қарор гирифтани нашрияҳои даврӣ интизорӣ кашид. Бинобар ин мо бояд роҳроero ҷуё шавем, ки зарурат ва аҳамияти рӯзнома миёни омма дарк шавад. Шояд ин ҷо эроде пайдо шавад, ки замони рӯзнома гузашт ва ин амал ногузир аст. Ба гумони мо, баръакс дар замони ҷаҳонишавӣ, ки таҳҷуми авомилҳои беруна ба фазои иттилоотии кишвар тадриҷан зиёд шуда истодааст, таъя қардан ба матбуоти дохилӣ, минҷумла маҳаллӣ, аз андешаҳои созандаи иҷтимоиву миллӣ пур қардани мундариҷаи нашрияҳо ва моил намудани мардум ба он зарурурати бештар пайдо қардааст. Албатта, дар ин радиф матбуот бояд ҳарфе барои гуфтан дошта бошад, ба ибораи дигар, ҳарфи дили мардумро бигӯяд, то мавриди эътимоди онҳо қарор гирад;

6. Рангоранг гардонидани мундариҷаи нашрияҳо. Албатта, нашрияҳои маҳаллӣ аксаран органи мақомоти Ҳукуматҳои маҳаллианд, ки пеш аз ҳама, фаъолияти онҳоро инъикос мекунад. Фаъолияти Ҳукумати ноҳияҳо ба рушди соҳаҳои гуногуни ҳаёти маҳал ва некуаҳволии мардуми он равона мешавад. Мутаасифона, нашрияҳои маҳаллии мо ба ин ҷиҳати масъала қамтар эътибор медиҳанд. Нашрияи музофотиро мебошад, пеш аз ҳама, ҳаёти маҳалли худро инъикос кунанд, дар ваҳдати фикрии сокинон ва ҳалли мушкилот онон мусоидат намоянд;

7. Имрӯз дар шароити асри иттилоотӣ журналистикаи мултимедиявӣ дар тасаллутӣ афкор бештар ғолиб мебошад. Ногузир аст, ки фаъолияти радиоҳои маҳаллиро, ки дар заминаи рӯзномаи маҳал амал меқарданд аз нав ба роҳ гузошт. Дар сурати даст додани имконот фаъол гардонидани шакли электронии рӯзномаи маҳаллӣ низ талаботи рӯз мебошад. Чандрасонаӣ метавонад маҳбубияти матбуоти маҳаллиро дар қутоҳтарин фурсат қаланд бардорад;

8. Самаранок истифода намудан аз восита ва имконоти маводи рекламавӣ ва фароғативу саргармкунада. Дар ин самт ҷопи эълону реклама, табрикоғу шодбошӣ, тақвиму чайновард метавонад манфиатовар шавад;

9. Ташкили конференсияи хонандагон дар муассисаву қорхонаҳои гуногун, ҳоса мактабҳо ва ба ин васила қавӣ гардонидани иртиботи аудиторӣ бо идораи нашрияҳо. Дар ин самт ҳамқориро бо муассисаҳои таълимӣ бояд қавӣ қард, зеро ин боргоҳ заминаи тавлиди неруҳои зеҳнии созанда аст;

10. Рӯзнома меҳнати гуруҳӣ аст, ки бо шарофати он гуногунрангии шакливу мундариҷавӣ ҳосил мешавад. Услуб, сабқ, забон, таҳлил, ҳулоса, пешниҳод ба ҳар қас ҳар гуна ҳос аст ва ҳамин ҷиҳат қудрати як рӯзномаи хонданбоб меқардад. Дар акси ҳол рӯзнома моҳияту таъйиноти аслии худро гум мекунад ва ба як маълумотномаву варақаи қамтаъсир тақдил меёбад. Аз ин рӯ, қўшиш бояд намуд, ки муаллифони қасбу қори гуногун ба ҳамқорӣ

нашрияҳои даврӣ ҷалб шаванд, то услуб ва шеваи кори он рангоранг ва ба талаботи хонандагон мувофиқ гардад;

11. Газетаи маҳаллӣ минбари адабии маҳдудест, ки дар як минтақа таҷаммуи эҷоди адабиро ба вучуд меорад. Дар ин самт истифодаи васеи жанрҳои публитсистию бадеӣ ва адабӣ қадами аввалин мебошад. Ин навъи эҷод мустақилият дошта, барои ба қуллаҳои баланди эҷодӣ расидани муаллифони соҳибзавқ ёрӣ мерасонад. Бояд газетаҳо махфилҳои адабии фаромӯшшударо барқарор намоянд, бо маводи саҳифа ва ғӯшаи хоси худ адибони маҳаллиро ба камол расонад ва дар ин замина дар тарбияи завқи эстетикӣ хонандагон саҳм гузоранд. Дар гузашта дар аксари рӯзномаҳои маҳаллӣ “Саҳифаи рӯзи истироҳат” маъмул буд, ки дар он беҳтарин шеърҳои латифав ва ҳикояҳои пурлутф дарҷ карда мешуд. Имрӯз нашрияи “Ҷумҳурият” ба ҳамин монанд саҳифаи “Шоми шанбе” дорад. Аз ин усул кор гирифта, аз як тараф, усули ҷолибсозии маводи нашрияҳо гардад, аз сӯйи дигар, омилҳои муаррифии адибони маҳалл аст.

Омилҳои рақобатпазирӣ

1. Бо роҳандозии Вазорати фарҳанг ташкили намудани озмуни “Рӯзномаи беҳтарини маҳаллӣ”. Ҳамзамон ба роҳ мондани омӯзишҳои сотсиологӣ тариқи анкетаҳо доир ба хуснуқубҳои рӯзномаҳои маҳаллӣ ва интишори натиҷаҳои он дар матбуоти марказии кишвар. Ин усул ба пешрафти ин навъи матбуот таъсири амиқ гузошта метавонад;

2. Дар шакли гузориш ва таҳлили фарогир баррасӣ намудани фаъолияти рӯзномаҳои маҳаллӣ дар ҷаласаҳои семоҳаи (кварталӣ) шӯъбаҳои фарҳанг ва ҳукуматҳои шаҳру ноҳияҳо;

3. Дар гузашта матбуоти маҳаллиро “созандаи жанрҳо” мегуфтанд. Аммо дар саҳифаҳои нашрияи матбуоти маҳаллии имрӯза камбудиву ноқисҳои жанрӣ ба назар мерасанд. Албатта, ҳеҷ гоҳ қолаби ягонаву устувори жанрӣ вучуд надорад ва он догма ба шумор намеравад, аммо омехташавии жанрҳо як навъ аз муносибати саҳл ва бетафовутии муаллифон низ дарак медиҳад. Ин шеваи эҷод таъсири матлабро кам менамояд, зеро ҳар жанр зарбаву “мушти хос”-и худро дорад. Ҳамзамон жанр воқеиятро месозад ва воқеият жанрро, ки ин рисолати маълум мебошад. Ҳар жанр услуб, забон ва шакли баён дорад. Жанр дизайни рӯзномаро ба вучуд меорад, рубрикаву ғӯша месозад ва талаботи як “мағозаи универсалӣ”-ро таъмин менамояд. Ин масъала ба ҷуръат ва худсензураҳо низ робита дорад. Ноқисии жанрӣ ин нотагонӣ дар сабақату рақобат аст;

4. Пайравӣ ба баъзе анъанаву услуби фаъолияти нашрияҳои марказӣ ногузир аст. Маводе, ки танқиди созанда доранд, дар саҳифаҳои нашрияҳои маҳаллӣ бештар гарданд ва ашхоси масъул вобаста ба талаботи фармони №622 нисбати он бетафовут набошанд. Дар ин самт ташкили ғӯшаву рубрикаҳо ба ғоидаи кор аст. Ин як роҳи баланд бардоштани имиджи рӯзномаи маҳаллӣ гашта метавонад.

Доираи мавзӯ ва мундариҷа

1. Ҳар маҳал хосияти махсуси ҷуғрофӣ ва таърихиву фарҳангии худро дорад. Лозим аст, ки дар ин самт нашрияҳои даврӣ бетафовут набошанд, балки

ҳар як шумораи худро бо чунин матолиб оро диҳанд. Рӯзномаи маҳал, пеш аз ҳама рӯҳияи ҳамон маҳалро ифода кунад, то ба ҳар нафари аз як минтақаи дигар он чун маҳзан хидмат карда тавонад. Масалан, агар шахру ноҳияе, ки минтақаи сайёҳӣ аст, бояд ба таври мунтазам аҳамияти сайёҳии он маҳалро мавриди баррасӣ қарор диҳад. Ин маънои марзу сарҳадҳоро убур кардани нашрияро дорад, ки онро берун аз як минтақаи маълум ҷўё мешаванд;

2. Нашрия бояд ба забони мардуми он маҳал суҳбат карда тавонад, такрори маҳзи қолаби нашрияҳои марказӣ шарт нест. Бо ин махсусияти худ ба минтақаҳои кўҳсор рафта расидан, ки онҳо дастрасӣ ба дигар шаклҳои ВАО душвор мебошад, комёбии нашрияи маҳал аст;

3. Нашрияи маҳаллӣ бо матолиби худ ба хонанда як навъ мушовир ва мусоҳиби хосест, ки аз матбуоти марказӣ фарқ дорад. Деҳоте ҳастанд, ки аз маркази ноҳия дар масофаи 70-80 километр қарор гирифтаанд. Бо назардошти ин мушкилӣ ҳокимиятҳои маҳаллӣ бояд алоқаро мудовим нигоҳ доранд. Касбияту ғамхорӣ боис мешавад, ки хонандагони деҳоти кўҳистон дар фосила қарор надошта бошанд;

4. Нашрияи ноҳиявӣ ба забону анъанаҳои ҳудуди муайян ошноост, аз ин ҷиҳат таъсирбахш будани мавзӯҳоро вобаста ба таъбу завқи хонандаи ҳамон минтақа бештар пештар меонад. Матбуоти маҳаллӣ як навъ “омезишдиҳанда”-и ахбори маҳаллӣ ва ватаниву байналхалқӣ мебошад. Ин таҷзияи хос маҷмӯи донишҳо ва баъдан доираи ҷаҳонбинии хонандаи як минтақаву маҳалро ба вучуд меорад ва як омили аз бознашр даст кашидани рӯзномаҳои маҳаллӣ аст. Дар журналистика фаҳмише бо номи «иқлими иттилоотӣ-идеологии минтақа» вучуд дорад, ки мавод ва матолиби нашрияҳои маҳаллӣ бо назардошти он шакл мегиранд;

5. Назарияи “иқлими иттилоотӣ-идеологӣ” журналистро водор менамояд, ки ба масъалаҳо бо дарки фазо ва вақти эҷодӣ муносибат намояд, ҳудуду марзҳоро муайян намояд ва ҷилои симои як маҳалро дар ҷаҳорҷуби бахшу соҳаҳои мухталиф ба миён орад. Бо ин ҷиҳат хусусияти нашрияи ноҳиявӣ он аст, ки бояд ифодагари фарҳангу анъанаи он минтақа бошад, ки ин махсусият низ то дараҷае ба «иқлими иттилоотӣ-идеологии ва фарҳангии як минтақа» рабт дорад. Ин як равзанаи ба фарҳанги умумимиллӣ роҳ ёфтани фарҳанги маҳал аст, ки аксар вақт тариқи пажӯҳишҳои илмӣ дар фурсатҳои тулонӣ таҳқиқу кашф карда мешаванд;

6. Тарғиби таҷрибаи пешқадами кишоварзӣ, ки аз мавзӯҳои асосии матбуоти маҳаллии даврони шӯравӣ буд, то ҳанӯз дар баъзе нашрияҳои ноҳиявӣ боқӣ мондааст. Махсусан дар Тоҷикистон, ки кишвари аграрӣ мебошад, мавзӯи кишоварзӣ ҳамеша дар мадди аввал қарор дорад. Агар дар ин самт пештар журналист бо мафҳумҳои колхозу совхозҳо сару кор мегирифт, имрӯз дар ихтиёри ӯ шаклҳои дигари хоҷагидорӣ вучуд дорад. Дар ин маврид журналисти ихтисосманд ва воқифи мавзӯё метавонад, ки масъаларо дар саҳифаҳои нашрия матраҳ намояд.

1. Қутбиддинов, А. Масъалаҳои байналхалқӣ дар саҳифаҳои нашрияти «Ҳисори шодмон» / А.Қутбиддинов // Паёмномаи фарҳанг. – 2017. – №2(38). – С.25-32.
2. Муродов, М., Чумъаев М. Вазъ ва дурнамои матбуоти маҳаллӣ (чанд андеша дар ҳошияи омӯзиши сотсиологии матбуоти шаҳри Қурғонтеппа) / М. Муродов, М. Чумъаев // Паёмномаи фарҳанг. – 2014. – №3(27). – С. 7-12.
3. Муродов, М. Матбуоти маҳаллӣ дар шароити имрӯз / М. Муродов // Илм ва ҳаёт. – 2016. – №1. – С.1- 4.
4. Муродов, М. Дар талоши фановарӣ / М. Муродов // Паёмномаи фарҳанг. – 2016. – №2 (34). – 88-95.
5. Омилҳои рушди матбуоти тоҷик дар замони истиқлол / М. Муродов // Осор (Труды). – Душанбе: Аржанг, 2016.– Ҷ.3. – С. 311-342.
6. Муродов, М. Нигоҳе ба таҳаввули матбуоти тоҷик дар замони истиқлол / М. Муродов // Паёмномаи фарҳанг. – 2016. – №3 (35). – С.21-27.
7. Муродов, М. Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ: маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ / М. Муродов. – Душанбе, 2017. – 224 с.
8. Муродов, М., Қутбиддинов А. Таъйиноти дирӯз ва имрӯзи матбуоти маҳаллӣ / М. Муродов // Паёмномаи фарҳанг. – 2017. – №1 (37). – С. 55-64.
9. Муродов, М, Ғоибов, С. Аз ташаккул ва инкишофи нашрияҳои даврии водии Зарафшон / М. Муродов // Осор. – Душанбе: Аржанг, 2017.– Ҷ.4. – С. 206 - 261.

**Муродов М.,
Кудбуддинов А.**

НЕКОТОРЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ МЕСТНОЙ ПЕЧАТИ

Данное исследование посвящено одной из актуальных проблем таджикской журналистики. В нем обобщенно рассматривается и анализируется состояние местной периодики и показаны некоторые факторы развития этого типа печати.

Авторы на основе обобщённого анализа современной периодики, приходят к выводу, что действительно в период независимости Таджикистана СМИ, в том числе периодическая печать поступательно развивались. Если в 1992 году в стране выходило в общем 130 газет и журналов, то сегодня печатается более 600 изданий. Такое состояние, с одной стороны, способствовало формированию разных типов изданий, с другой стороны, стало поводом разнообразия их содержания.

Не смотря на это, в процессе развития современной издательской технологии и инновационных факторов в периодических изданиях выявились несколько нерешённых проблем. Именно местная периодическая печать находится в плачевном состоянии. С одной стороны, экономический кризис, с другой стороны, неправильное познание инновационных факторов и в ряду с этим, нехватка профессиональных журналистов привело редакции местных изданий к нерешённым трудностям.

В статье рассматриваются существующие проблемы местной периодической печати. Авторами, в целях развития местной периодической печати предлагаются конкретные реформы в следующих направлениях: технически-хозяйственном, профессиональном, конкурирующем и содержательном.

Ключевые слова: СМИ, периодическая печать, технология, инновация, информационное пространство, проблемы, анализ, состояние, развитие.

**Murodov M.,
Kutbiddinov A.**

SOME FACTORS OF DEVELOPMENT OF THE LOCAL NEWSPAPERS

This research related to one of the actual problems of Tajik journalism. It generalizes and analyzes the situation of local periodicals of countries and shows some factors of the development of the local newspapers.

The authors from the generalized analysis of modern periodicals conclude that indeed during the period of Tajik independence, the media, including periodicals, developed. If in 1992, the country published in general 130 newspapers and magazines, but today are published more than 600 publications. This situation, on the one hand, contributed to the formation of different types of publication, on the other hand, became the reason for the diversity of their content.

Despite this, in the development of modern technology and innovative conditions, the periodic press faced with some problems. Indeed, the local periodical press is in a worrying situation. On the one hand, the economic crisis, from the other hand, the misunderstanding of innovative factors and the lack of professional journalists as well, led the local newspapers to a difficulty condition.

In the article, alongside with consideration of problems of the local periodical press, authors offered certain factors for the development of local newspapers, as technical, economic, professional, competing and informative.

Keywords: mass media, periodical press, technology, innovation, information space, factor, analysis, state, development.

**ТДУ 301+002+07+37точик
Муродова Р.**

МЕТОДҲОИ СОТСИОЛОГӢ ДАР ИНЪИКОСИ ВОҶЕИЁТИ ФАРҶАНГӢ

Мавзӯи баҳси ин таҳқиқот усули омӯзишҳои сотсиологӣ дар инъикоси масъалаҳои фарҳангӣ мебошад. Дар шароити муосири бо таъсири раванди ҷаҳонишавӣ тавачҷуҳи ВАО, хоса телевизион ба масъалаҳои фарҳангӣ бештар гардид. Ба хусус бо эълон шудани соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ ташкили

чорабиниҳои марбут ба ин бахши фарҳанг дар шабакаҳои телевизионӣ зиёдтар гардида, мавқеи бештар пайдо кард. Мавқеи бештар пайдо кардани ин масъала дар барномаҳои телевизионӣ, аз як тараф, доманаи инъикоси масъалаҳо ва чорабиниҳои фарҳангиро вусъат бахшида бошад, аз сӯйи дигар, боиси якрангии барномаҳои марбут ба ин масъала гардидааст.

Дар баррасии чунин масъалаҳо намояндагони касбу кори гуногун ҷалб мешаванд. Онҳо бо гуфтори худ, аз як тараф, боиси мазмунан баланд шудани суҳбату музокираҳои телевизионӣ мегарданд, аз ҷониби дигар, дар ташаккули фазои фарҳангии кишвар ва рушди соҳаҳои он саҳм мегузоранд. Бо ин вучуд баъзан эҳсос мешавад, ки на ҳама “меҳмонон”-и барномаҳои телевизионӣ ва ё нафарони ба ин ё он бахши фарҳанг ибрази назаркунанда аз мавзӯи хуб воқифанд, на танҳо андешаҳои он аз оҳанги илмию иҷтимоӣ бебаҳра аст, балки гуфтор ва таҳлили баррасиҳои онҳо лоиқӣ минбари телевизион нест.

Дар замони имрӯз, ки имкони баёни озодонаи суҳан ва фикру назар дар расонаҳо бештар гардидааст, муносибати сотсиологӣ ба воқеиёти рӯз, ҳоса масъалаҳои фарҳангӣ аҳамияти дучанд касб менамояд. Муносибати сотсиологӣ, тақозо менамояд, ки журналистон дар инъикос ва баррасии масъалаҳо, аз ҷумла қазияҳои фарҳангӣ на танҳо назари худро баён кунанд, балки ба андешаи дигарон, ҳоса кориносон така намоянд, мутахассисони гуногунро, ки назари иҷтимоӣ доранд, ҷалб созанд.

Таҳқиқу таҳлили масъала нишон медиҳад, ки истифодаи усулҳои сотсиологӣ дар баррасии масъалаҳои гуногуни иҷтимоӣ, аз ҷумла фарҳанг сифати барномаҳои телевизиониро баланд мебардорад, доир ба бахшҳои гуногуни фарҳанги миллӣ фаҳмиши дурусту саҳеҳро ҳосил менамояд, раъбати аудиторияро ба арзишҳои фарҳангӣ зиёд ва фазои ҷомеаро солимтар мегардонад.

Калидвожаҳо: ВАО, барномаҳои телевизионӣ, масъала, фарҳанг, инъикос, таҳлил, баррасӣ, муносибати сотсиологӣ, пурсиш, аудитория.

Рисолати ҳар гуна васоити ахбори омма инъикоси ҳаёти иҷтимоии давру замони муайян, оғаҳои мардум аз ин раванд ва ба ин васила таъмини ҷомеа бо иттилооти навини рангин аст. Бо вучуди он ки раванди зиндагии иҷтимоии мардум бо тамоми паҳлуҳои ба контексти предмети инъикоси журналистика шомил мегардад, муҳаққиқони соҳа ин равандро ба чор типии асосӣ: воқеа, ҷараён, вазъият ва инсон ҷудо намудаанд [2, с. 28 - 29]. Ин таснифот хусусияти илмӣ дорад ва, пеш аз ҳама ба дарку маърифати журналист ҷиҳати шинохти омилҳои рӯйдодҳои иҷтимоӣ, сатҳу дараҷаи аҳамиятноки ва амалқарди онҳо, шаклирии ҳолату вазъият, муносибат ва нақши инсонҳо дар ин раванд, мусоидат мекунад.

Бо ин вучуд журналистика дар ҳар давру замон ба мавзӯи масъалаҳои бештар таваҷҷуҳ зоҳир менамояд, ки ҷомеа, давлату ҳукумат ва авзои башарӣ ба миён меорад ва рӯҳи замон шарҳу тавзеҳ ва тарғибу тарвиҷи онҳоро тақозо менамояд. Ба ин маънӣ, мавзӯи ва масъалаҳои дар журналистика инъикосу баррасишавандаро пешакӣ пурра муайян кардан имкон надорад. Аммо ҳолатҳои ба мушоҳида мерасанд, ки инъикоси ин ё он масъала нисбатан тӯл мекашад. Дар ВАО-и имрӯзаи Тоҷикистон масъалаҳои фарҳанги миллӣ, сохтмони

неругоҳҳо ва амалиёти даҳсолаи об барои рушди устувор аз чунин мавзӯот маҳсуб меёбад, ки сабаби муайяни иҷтимоӣ дорад. Дар ин миён масъалаи фарҳанг мавқеи намоёнтар дорад.

Мавқеи бештар пайдо кардани масъалаҳои фарҳангиро дар ВАО аз ба чанд ҷиҳат метавон нисбат дод. Якум, истиқдолоияти кишвар шароит ва имкон фароҳам овард, ки мо ба анъанаву суннатҳои фарҳанги ниёгонамон рӯ орем, арзишҳои фарҳангӣ ва миллиро эҳё намоем; дуюм, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҷашнҳои бостонии тоҷикон аз қабилҳои Наврӯз, Меҳргон, Сада таваҷҷуҳ намуда, барои эҳёи дубораи онҳо бо қарору фармонҳои расмӣ давлатӣ шароит муҳайё сохтаанд; сеюм, раванди ҷаҳонишавии муосир тақозо менамояд, ки мо, аз як тараф, арзишҳои фарҳангии худро эҳё ва ҳифз намоем, аз ҷониби дигар, тавассути эҳёгарӣҳо ба оламиён умри дерина доштани фарҳанги ғаниамонро муаррифӣ созем; чаҳорум, бо ташкили чорабиниҳои гуногуни фарҳангӣ суннатҳои неки гузаштагонро ривож дода ба насли имрӯзу оянда ирсол намоем ва панҷум тавассути баргузориҳои чорабиниҳои фарҳангӣ ва паҳши онҳо тавассути ВАО мардум, хоса насли наврасро дар рӯҳияи худшиносӣ худогоҳӣ тарбия намоем.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ чунончи дар Паёми имсолаи Пешвои миллат таъкид гардид “фарҳанг ба яке аз проблемаҳои глобалии асри XXI табдил ёфта, талабот нисбат ба сатҳи маънавияти инсон, тарбия ва ташаккули наслҳое, ки вазифаҳои азими бунёди ҷомеаи навин дар даврони соҳибистиқлолии миллати тоҷик ба зиммаи онҳо гузошта хоҳад шуд, торафт меафзояд” [4, с. 33]. Дар ин шароит ҳифзи асолати миллӣ, забон, фарҳанг ба вазифаҳои асосии давлату ҳукумат табдил ёфтааст. Ҳукумати Тоҷикистон ба инкишофи бонизомии фарҳанг ва махсусан масъалаҳои боло бурдани фарҳанги ҷомеа, эҳтиром ба арзишҳои милливу фарҳангӣ, эҳёи анъанаву ҳунарҳои мардумӣ, рушди санъат, мусиқиву театр ва ҷанбаҳои дигари он таваҷҷуҳи хос зоҳир менамояд.

Мақоми давлатӣ гирифтани ансамблҳои “Шашмақом”, “Фалак” ва таҷлили ҳамасолаи “Наврӯз”, “Меҳргон”, “Рӯзи Шашмақом”, “Рӯзи Фалак”, “Рӯзи Китоб”, “Рӯзи Парчами миллӣ”, “Рӯзи Президент”, дастгирии чорабиниҳои фарҳангии сатҳи ҷумҳуриявӣ бо байналмилалӣ, ширкати бевоситаи роҳбари давлат дар чорабиниҳои фарҳангӣ гувоҳи таваҷҷуҳи беандозаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ташаккули фарҳанги миллии мо, ҳунару ҳунармандон ва анъанаву суннатҳои миллӣ мебошад. Дар Паёми имсола аз ҷониби сарвари давлат эълон шудани соли 2018 ҳамчун соли рушди ҳунарҳои мардумӣ ва сайёҳӣ далели дигарест ба таваҷҷуҳи бештар доштани ҳукумати кишвар ба фарҳанг ва масъалаҳои марбути он.

Дар тарғибу ташвиқи чунин чорабиниҳо тамоми воситаҳои ахбори омма нақш доранд, аммо тӯли солҳои охир бо шарофати рушди технологияи

инноватсионӣ ва имконоти паҳши мудовим нақши телевизион бештар шудааст. Маҳз бо шарофати барномаҳои гуногуни телевизионӣ мардум доир ба анъаноти тоҷикон, расму оин ва иду ҷашнҳои замоне ба гӯшаи фаромӯшӣ рафта ошноӣ пайдо карданд, ба моҳияти онҳо сарфаҳм рафтанд, дар эҳё ва рушдашон саҳм гузоштанд. Ба вежа телевизион дар эҳё ва оммавиғардонии ҷашнҳои бошукуҳи миллимон чун Наврӯз, Меҳргон ва Сада нақши бориз дорад. Дар ин замина тавассути баргузориҳои ҷорабиниҳои муҳимми илмиву адабӣ ва фарҳангии сатҳи баланд, бархе аз ин ҷашнҳо шухрати ҷаҳонӣ пайдо карданд.

Бо эълон шудани соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ ташкили ҷорабиниҳои марбут ба ин баҳши фарҳанг вусъат пайдо кард ва ин соҳа дар ВАО, хоса телевизион нуфуз ва мавқеи бештар пайдо кард. Журналистон бо таҳияи барномаҳои гуногун меқӯшанд, ки аз раванди ташкили ҷорабиниҳо доир ба ҳунарҳои мардумӣ ва ба ин минвол ба вучуд овардани афкори созанда баҳри рушди он саҳм гузоранд. Ҳамчунин баррасии масъалаҳои фарҳангӣ дар барномаҳои телевизионӣ вусъат пайдо кардааст, ки иқдоми хуб дар роҳи баланд бардоштани маърифати фарҳангии мардум ва рушди соҳаҳои гуногуни фарҳанги милли аст. Дар баррасии чунин масъалаҳо намояндагони касбу кори гуногун ҷалб мешаванд. Онҳо бо гуфтори худ, аз як тараф, боиси мазмуни баланд пайдо кардани суҳбату музокираҳои телевизионӣ мегарданд, аз ҷониби дигар, дар ташаккули фазои фарҳангии кишвар ва рушди соҳаҳои он саҳм мегузоранд. Бо ин вучуд баъзан эҳсос мешавад, ки на ҳама “меҳмонон”-и барномаҳои телевизионӣ ва ё нафарони ба ин ё он баҳши фарҳанг ибрази назаркунанда аз мавзӯи хуб воқифӣ доранд, на танҳо андешаҳои онҳо аз оҳанги илмию иҷтимоӣ бебаҳра аст, балки гуфтор ва таҳлилу баррасиҳои онҳо лоиқӣ аз минбари телевизион паҳш намуданро надорад. Чунончи, дар арафи таҷлили ҷашни Сада рӯзноманигорони шабакаҳои телевизионӣ нафароне барои пурсиш ва ё суҳбат интиҳоб намуданд, ки доир ба пайдоиш ва моҳияти ин ҷашн маълумоти саҳеҳ надоранд, суҳанонашон чандон асоси воқеӣ надорад. Баъзе аз онҳо Садаро ба кишти кори баҳорӣ ва бархи дигар ба муждаи Наврӯз нисбат дода, бо ин назарҳои содалавҳона бинандаи аз асли воқеа ноошноро ба иштибоҳ андохтанд. Бади қор дар он аст, ки дар чунин ҳолатҳо ҳуди журналистон ба дарки масъалаҳо амиқ фуру намеравад ва ба он муносибати сатҳӣ менамоянд. Он чи тариқи ВАО, аз ҷумла телевизион паҳш мешавад ба миллионҳо нафар таъсир мерасонад. Агар ба масъалаҳо мо сатҳи муносибат намоем пас ин таъсиргузориҳо натиҷаи хуб дода наметавонад. Ҳар он чизе, ки тавассути ВАО, хоса телевизион бозгӯ ва ё баррасӣ мешавад, бояд рӯи иҷтимоӣ дошта бошад. Ба ин мазмун, журналистонро мебояд, пеш аз ҳама нафароне ба мусоҳиба ва суҳбат интиҳоб намоянд, ки ба воқеаи баррасишаванда назари сотсиологӣ доранд, яъне ба тарзи сотсиологӣ фикр карда метавонанд. Барои интиҳоби чунин нафарон ва тавассути усулҳои сотсиологӣ ироа доштани

фикру назари онҳо, пеш аз ҳама худ журналистонро маърифати иҷтимоӣ мебояд.

Дар замони имрӯз, ки бо шарофати рӯҳияи демократии ҷомеа имкон баёни озодонаи сухан ва фикру назар дар расонаҳо бештар гардидааст, муносибати сотсиологӣ ба воқеиёти рӯз ва масъалаҳои иҷтимоӣ зарурат ва аҳамияти дучанд касб менамояд. Тавре ишора рафт, муносибати сотсиологӣ, тақозо менамояд, ки журналистон дар инъикос ва баррасии масъалаҳо, аз ҷумла қазияҳои фарҳангӣ на танҳо ба назари субъективӣ ва эҳсосии худ, балки ба андешаи дигарон, хоса коршиносон таъя намоянд. Дар баррасии масъалаҳо мутахассисони гуногунро, ки назари иҷтимоӣ доранд, ҷалб созанд. Ба ин маънӣ “ба ҳар як журналисте, ки худ ва касбашро эҳтиром мекунад, аз худ кардани донишҳои амиқи назариву амалӣ ва донишҳои истифодаи методҳои сотсиологияи амалӣ, барояш зурут аст” [5, с.15].

Муносибати сотсиологӣ ба масъалаҳои гуногуни иҷтимоӣ асосан тавассути “методҳои гуногун чун пурсиш, мушоҳида, омӯзиши ҳуҷат ва эксперимент” [2, с. 207] шакл мегирад. Миёни ин методҳо дар журналистикаи амалӣ пурсишу мушоҳида мавқеи бештар дорад. Хоса дар таҳияи барномаҳои телевизионӣ аз ин методҳо ба таври васеъ истифода мебаранд, зеро табиати телевизион, ки намоиш додан ва суҳбат оростан аст, таъя ба ин методҳоро бештар талаб мекунад. Аз ҷумла, дар барномаҳои “Толори оинаҳо”, “Ҳуқм”, “Сайри маънӣ”-и ТВ Сафина корбурди хуби ин методҳоро мушоҳида мекунем. Моҳирона истифода намудани методҳои пурсишу мушоҳида на танҳо ба сифатан хуб баромадани барномаҳо таъсир мерасонад, балки дар тобиши мухталиф гирифтани масъалаҳои баррасишаванда ва рангоранг гардидани фазои иттилоотӣ мусоидат мекунад. Дар ин самт агар ҳосили усули мушоҳида бештар аз журналистон, ҳамчунин наворбардорони вобаста бошад, дар дуруст шакл гирифтани усули пурсиш ҳам журналист ва ҳам респондент нақш мегузоранд. Мазмуннокии посух ва ҷолибияти фикр аксар маврид ба хусусияти савол ва тарзи таҳияи он вобаста аст. Баъзан ҳолатҳоро мушоҳида мекунем, ки савол ба мавзӯ чандон иртибот надорад ва ё дар пешниҳоди он журналист муносибати ғайримаърифатона зоҳир менамояд. Гоҳо оҳанги пешниҳоди савол ба пурсиши муаллимӣ шабоҳат пайдо мекунад. Савол ва пурсиши муаллим ба хогири санҷидани дониши муҳассил аст, аммо журналист ҳуқуқ надорад, ки бо мусоҳиб ва респондент чунин муносибат кунад. Мақсад аз пурсиши журналист ба даст овардани иттилоот ва ё фаҳмидани фикру назари шахсони алоҳида ба ин ё он зухурот аст. Аз ин рӯ журналистонро мебояд, шахсонро мавриди суол ва ё суҳбат қарор диҳанд, ки доир ба мавзӯ ва ё масъалаи баррасишаванда на танҳо дониши касбӣ, балки назари иҷтимоӣ доранд. Дар ин ҳолат зарурати доништан ва истифода намудани навъи нисбатан нави пурсиш - пурсиши экспертӣ ба миён меояд. Хусусияти пурсиши экспертӣ он аст, ки респондентон коршиносони касбу кори гуногун мебошанд ва муносибат ба предметҳои омӯзиш

аз нигоҳи касбӣ сурат мегирад. Дар ҳолатҳои воқифсозии рӯйдоди навин, масъалаҳои оҳанги иҷтимоӣ дошта, танҳо ашхоси салоҳиятдор ба истилоҳ экспертҳо, ки дар бораи предмет ё объекти таҳқиқ дониши амиқ ва таҷрибаи зиёд доранд, метавонанд баҳо диҳанд. Дар ташкили чунин пурсиш омили асосӣ интихоби гурӯҳи коршиносон мебошад. Дар интихоби коршиносон ду ҷиҳат: намуди машғулият ва собиқаи корӣ бояд ба назар гирифта шавад. Табиист, ки посухи экспертҳо ва назари онҳо аз ҷавобҳои респондентони қаторӣ фарқ мекунад. Сухани коршинос дар оҳанги музокира ва арзиш шакл гирифта, хусусияти илмӣ пайдо мекунад.

Ин ва дигар омилҳо нишон медиҳад, ки дар баррасии масъалаҳои гуногуни иҷтимоӣ, аз ҷумла қазияҳои фарҳангӣ истифодаи усулҳои сотсиологӣ ҳамеша манфиат меорад. Ин манфиат тобиши дучониба дорад, аз як тараф, сатҳу сифати барномаҳоро баланд мебардорад, доир ба бахшҳои гуногуни фарҳанги миллӣ фаҳмиши дурусту саҳеҳро ҳосил менамояд, аз ҷониби дигар, ҳисси ифтихор ва меҳру муҳаббати аудиторияро ба арзишҳои фарҳангӣ зиёд ва фазои ҷомеаро солимтар мегардонад.

Адабиёт

1. Куватова, А. А. Социологическое изучение аудитории / А. А. Куватова // Проблемы и перспективы развития русскоязычных СМИ в Таджикистане. Материалы Республиканской научной конференции. – Душанбе: РТСУ, 2007. – С. 58-62.
2. Муродов, М. Асосҳои фаъолияти эҷодии журналист: Китоби дарсӣ / М. Муродов. – Душанбе, 2014. – 254 с.
3. Муродов, М. Сотсиологияи журналистика: Воситаи таълимӣ / М. Муродов. – Душанбе: Истеъдод, 2016. – 208 с.
208 с.
4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, “Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон”. – Душанбе: Шарқи озод, 2017. – 48 с.
5. Фомичева, И.Д. Социология СМИ: Учебное пособие. – М.:Аспект Пресс, 2007. – 335с.
6. Хамдамов, Ю. К. О новом подходе к методам конкретной социологии в творчестве журналиста // Журналистика ва ҷомеа: маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ. – Душанбе, 1999. – С.14-15.

Муродова Р.

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ В ОТРАЖЕНИИ КУЛЬТУРНЫХ СОБЫТИЙ

Рассматриваемая тема - это исследование метода подхода в освещении культурных вопросов. В современных условиях под влиянием глобализации повышается роль СМИ, в особенности телевидения в освещении культурных вопросов. В частности объявление года туризма и народных ремесел, способствовало увеличению на телевизионных каналах мероприятий связанных с освещением культурной части этого события. Особое освещение этой темы в телевизионных программах, если с одной стороны увеличило освещение культурных мероприятий, то с другой стороны, стала причиной однообразия программ по данной тематике.

К рассмотрению таких тем, привлекаются представители различных профессий. Они своими беседами и рассуждениями, с одной стороны повышают и обогащают содержание телевизионных программ с другой стороны, вносят вклад в формирование культурной атмосферы страны и развития различных его сфер. Но иногда, можно заметить, что не все «гости» телевизионных программ или представители, которые выражают свое мнение о той или иной сфере культуры хорошо знают о том, что говорят, многие их высказывания и рассуждения не соответствуют и не рассчитаны для телевидения.

Сегодня, когда появилось больше возможностей относительно свободы слова в СМИ, социологический взгляд на события дня, в частности на культурные вопросы приобретают двойное значение. Социологический взгляд, требует, чтобы журналисты в освещении и рассмотрении вопросов, в частности культуры выражали не только свое мнение, но и мнение других, в частности, чтобы опирались на мнение различных специалистов, что имеет социальный взгляд на события.

Исследование данного вопроса, показывает, что использование социологических методов в рассмотрении различных социальных вопросов, в частности культурных повышает качество телевизионных программ, способствует правильному восприятию и пониманию в частности различных сфер национальной культуры, увеличивает и активизирует стремление аудитории к национальным достояниям, обогащают атмосферу общества.

Ключевые слова: СМИ, телевизионные передачи, вопросы, культура, отражение, анализ, рассмотрение, социологический подход, опрос, аудитория.

Murodova R.

REFLECTION OF CULTURAL EVENTS IN SOCIOLOGICAL METHODS

The topic of this article is applying sociological methods in the study of cultural issues. In modern conditions, under the influence of globalization, the role of the media, especially television increases in covering cultural issues. In particular, the announcement of the 2018 as the “Year of development of the tourism and folk crafts”, contributed to the increase in television channels of events related to the coverage of the cultural part of this event. Intensive highlighting of this topic in television programs, on the one hand increased the coverage of cultural events, but from other hand, it caused a monotony and similarity of programs on this topic.

For consideration of such topics, representatives of various professions are involved. Their talk and discussion enhance and enrich the content of television programs, in same time they contribute to the formation and development of the cultural atmosphere in the country. But sometimes, it is clear that not all "guests" of television programs or representatives who express their opinion about a sphere of culture know the topic well and many of their statements and arguments do not correspond to the theme of conservations.

Today, when there are more opportunities for freedom of speech in the media, a sociological view of the daily events, in particular cultural issues, acquires a double meaning. Sociological method requires that journalists in the coverage and consideration of cultural issues, should express not only own opinion, but also the opinion of others, in particular, they should rely on the opinion of specialists.

The study of this issue shows that the use of sociological methods in the consideration of various social issues, in particular cultural, raises the quality of television programs, promotes correct perception and understanding of various spheres of national culture, increases and activates the audience's aspiration for national values, improves the atmosphere of society.

Keywords: mass media, television programs, question, culture, reflection, analysis, consideration, sociological approach, questioning, audience.

ТДУ

Раҳматов Б.

МАХСУСИЯТҲОИ ТАОМҲОИ МИЛЛИИ ТОҶИКОН

Аслан дар паҳнои таърихи илми тоҷикон мавзӯи таомҳо ва тарзи омода кардани онҳо дар таносуби соир бахшҳои тамаддуни маърифатӣ-фарҳангӣ камтар омӯхта шудааст. Шояд ба он танҳо аз диди қаробати иҷтимоӣ ва тамоюли маишӣ доштани тавассути андаке шуда бошад. Вале бо вучуди ин аз даврони қадим чанд рисолаи мушаххас доир ба таомҳо мавҷуданд, ки маълумоти умумии хуб медиҳанд, вале аксаран бидуни номбар кардани меъёру таркиботи маводди таомҳо.

Баъдан низ ду китоби нисбатан мукамалтар низ ба таомҳо бахшида шудаанд, вале вақти махсусиёти таомпазии мардуми мо, таснифоти таомҳо, хусусиёти дасторхондорӣ ва ойини меҳмоннавозӣ ва хосияти шифобахшии таомҳо, ки хеле муҳим аст, қариб ки чизе нигошта нашудааст. Бад-ин манзур қарор додем зимни пажӯише ин мавзӯҳоро пайгирӣ кунем ва шояд барои муҳаққиқи оянда ҷиҳати ҷиддитар омӯхтани ин масъала роҳнамоӣ шавад.

Калидвожаҳо: ошхонаи тоҷикон, фарҳанги таомпазӣ, таббохӣ, маҳсулоти ширӣ, таомҳои хамирӣ, хӯрокҳои ғишӣ, адвӣт, сабзавот, анвои равған.

Тоҷикон, ки яке аз қадимтарин мардумони рӯи дунёанд, дар масири таърихи башар бозаковату истеъдоди баланд ва ақлу тафаккури қавии хеш тамаддуни фарҳангии ғанӣ ва ибратомӯзеро ба вучуд овардаанд, ки фарҳанги пухтани анвои мухталифи таомҳо дар байни соир меросҳои маънавии фарҳангӣ ҷой ва мақоми сазоворе дорад. Ҳунари таомпазӣ (санъати таббохӣ)-и мардуми тоҷик дар имтидоди ҳазорсолаҳо ташаккулу рушду равнақ ёфтааст. Таомҳои

милли тоҷикӣ аз замони қадим бо таъму бӯи хосси худ фарқ мекарданд. Табиати Тоҷикистон аз сабзавоти меваҳои гуногун ва дигар маҳсулоти ғизоӣ ғайр аст ва анъанаҳои хосси бисёрасра боиси гуногуннавию рангорангии таомҳои миллии тоҷикӣ гардидаанд.

Таббоҳии тоҷиконро дар тӯли садсолаҳо таҷрибаи дигар миллатҳои маскунӣ Тоҷикистон ва халқҳои ҳамҷаворӣ ӯ боз ҳам ғайр гардониданд. Монандии номи бисёр таомҳо аз ин шаҳодат медиҳад. Сабаби чунин монандӣ шабоҳати маҳсулоти хӯрокворӣ, шароитҳои табиӣ, истифодаи асбобу анҷоми монанди рӯзгор, мувофиқ омадани қоидаҳо ва тарзҳои тайёр кардани таомҳо мебошанд. Инчунин монандии таомҳои миллии тоҷикӣ бо таомҳои дигар миллатҳои ҳамҷаворӣ он, бешубҳа, ба таърихи зичи тақдири таърихии онҳо алоқаманд аст.

Дар баробари таомҳои миллии тоҷикӣ воқеан ҳам аз таомҳои дигар халқияту миллатҳо ба қулӣ фарқ мекунад. Ба ин на танҳо расму анъанаҳо ва таъм, балки шароитҳои ҷуғрофӣ-иқлим, инчунин мавҷудияти захираҳои хӯроквории маҳаллӣ мусоидат намудаанд. Хусусиятҳои иқлими минтақаҳои Тоҷикистон ба воҷи хӯрок ва анвои таомҳои тайёркардашаванда таъсир мерасонанд.

Ҳамин тавр, дар таббоҳии тоҷикӣ маҳсулоти гӯшти бештар ва моҳӣ, тухм, навҳои гуногуни ярма камтар ба кор бурда мешаванд. Пухтани таомҳо аз биринҷ, мош, дӯбиё, нахӯд, ҷуворӣ сафед ва орд маъмул аст. Аз сабзавот беҳпиёз, сабзӣ, картошка, шалғам, каду, турб; аз рағанҳо – рағани дунба, рағани зард, инчунин рағани пахта ва зағирро васеъ истифода мебаранд. Дигар маҳсулоти таомҳои тоҷикӣ таъми тез ва бӯи беҳамто мебошад, ки ба онҳо кабудӣ ва адвӣ медиҳанд. Аз кабудию алафҳо бештар пудина, сиёҳалаф, райхон, юнучқа, гашниҷ, хулбӯ, чағ-чағ, қоқу, шилха, чукрӣ, торон, рошак, косруф, пиёзи сабз, чағфарӣ, ҷамбилак, шибитро истифода мекунад. Аз адвӣ зира, зарҷӯба, зирк, дорчинӣ, бодӣён. қаламфури сурх, мурҷ, сирпиёз ва сиркоро ба кор мебаранд.

Хусусияти хосси таомҳои тоҷикӣ боз дар он аст, ки дар онҳо маҳсулоти ширӣ – ҷурғот, чакка, дӯғ ва зимистон бошад, қурут (аз он қурутӯб ва дигар таомҳо тайёр мекунад)-ро васеъ истифода мебаранд.

Тарзи пухтани таомҳои миллии тоҷикӣ ҳангоми тайёр кардани маҳсулоти ғизоӣ низ фарқ мекунад. Гӯшт барои бисёр таомҳо бо устухонаш истифода бурда мешавад. Гӯштҳои гуногунро барои тайёр кардани манту, санбӯса, дӯлма ва ғайра бо ёрии гӯштқимакунак майда ё бо корд дастӣ реза мекунад. Тарзи барои пухтан тайёр кардани парандаҳои хонагӣ (мурғ, мурғобӣ, мурғи марҷон ва ғайра) ва моҳӣ низ махсус аст. Ҳангоми пар кандани парандаҳо яқоя бо пар пӯстро низ ҷудо мекунад, бархе таббоҳон парандаро паркандани парт (мӯйпарҳои бо даст канданашавандаро дар оташ месӯзонанд) мекунад. Моҳии пулакчаояш тозакардашударо пеш аз пухтан чок ва дарунашро тоза карда, пора-пора мебуранд, ё пурра мепазанд. Ҳангоми барои пухтан тайёр кардани моҳии маҳаллӣ–ширмоҳӣ пардаи сиёҳи шиками онро гирифта мепартоянд.

Тайёр кардани баъзе сабзавоти тару тоза низ хусусиятҳои худро дорад. Пӯсти бодиринги тару тозаро барои хӯриш дар аксари мавридҳо пурра тоза мекунад, гоҳе бо пӯст истифода мекунад.

Картошка ва сабзиро барои тайёр кардани хомшӯрбо пӯст канда яклухт, набурида ба дег меандозанд. Баъзе таббохон онро 3 ё 4 тақсим мекунад. Барои тайёр кардани аксар анвои шӯрбо ва таомҳои гуногун сабзавот ва дигар маҳсулотро ба шакли мукааб ва ё наргисӣ майда карда меандозанд. Дар ин маврид ба якшаклии пораҳо диққат медиҳанд, ки барои пухтан шароити мусоид фароҳам меорад.

Ҳангоми тайёр кардани баъзе таомҳои гӯшти гӯштро дар сирко мехобонанд. Вақти дар сирко хобондани гӯшт бехпиёзи майдарезакарда ва дигар адвиеъ (зира, мурчи кӯфта)-ро истифода мебаранд, ки раванди тайёршавии гӯштро хеле тезонда, ба гӯшт таъми махсус мебахшанд.

Тарзҳои пухтани таомҳо низ гуногун аст. Ҳангоми тайёр кардани таомҳо бештар тарзҳои дар миқдори зиёди рағани пешакӣ доғкарда зирбондан, дар рӯи ангишти тафсон бирён кардан, дар буғ пухтан, дар танӯр пухтан ва ғайра истифода бурда мешаванд.

Тарзи тайёр кардани таомҳои обдор (равон) хусусияти муайяни худро дорост. Таомҳои обдорро ба ду тарз тайёр мекунад:

- ба тарзи пешакӣ зирбондани гӯшт ва сабзавот;
- дар пиёбаи гӯшти ва устухонӣ ё дар об чӯшондани маҳсулот.

Дар тарзи яқум муҳлати пухтани шӯрбо тақрибан ду баробар кӯтоҳ мешавад. Шӯрбо қаҳваранг мешавад ва бӯйи хуши махсус пайдо мекунад.

Тарзи дуҷоми пухтани шӯрбо пешакӣ тайёр кардани пиёбаи гӯшти ё устухониро тақозо менамояд. Хусусияти хоси таомҳои тунуки миллии тоҷикӣ дар он аст, ки ба онҳо ба миқдори зиёд маҳсулот, адвиеъ, бехпиёз, помидори тару тоза, кабӯдӣ, гиёҳҳои кӯҳӣ, қаламфури булғорӣ ва чурғот меандозанд.

Ҳангоми омода кардани зирбоншӯрбо барои бирён кардани маҳсулот, асосан, рағани дунба ё рағани зард, инчунин рағани рустанӣ (онро пешакӣ то ҳарорати дуд пайдошавӣ доғ мекунад)-ро истифода мебаранд.

Тарзи хӯрокхӯрии аҳолии маҳаллии Тоҷикистон низ хусусияти хоси худро дорост. Дар воёи хӯроки тоҷикон гӯшти гӯсфанд афзалияти бештар дорад, чунки мардум гӯсфандро ҳайвони биҳишти меҳисобанд. Агарчи хосияти гӯшти гӯсфанд гарм аст, онро дар ҳамаи фаслҳои сол истеъмол менамоянд. Хосияти гӯшти гов ҳам сард асту ҳам гарм. Хосияти гӯшти буз сард мебошад. Бинобар ин онро, маъмулан, дар фасли тобистон зирбонда истеъмол мекарданд. Истеъмоли гӯшти обҷӯши бузро махсусан ба одамони мизочашон хунук тавсия наметоданд.

Дар таомҳои миллии тоҷикӣ гӯшти паранда низ истифода бурда мешавад. Дар замони қадим аҳоли аз парандаҳои хонагӣ танҳо мурғро парвариш мекарданд. Гӯшти мурғро кам истеъмол мекарданд. Солҳои охир дар хоҷагиҳои шахсии тоҷикон мурғобӣ, ғоз ва мурғи марҷон низ пайдо шудаанд. Аз парандаҳои шикорӣ гӯшти кабк, кабки ҳилол, бедона ва мурғобиро истеъмол мекунад.

Аз моҳиҳо барои тайёр кардани таомҳо асосан гулмоҳӣ, ширмоҳӣ, лаққамоҳӣ, моҳии сурхак, зағорамоҳӣ, суфмоҳӣ, амури сафедро истифода мебаранд. Моҳиро бештар бирён карда мехӯранд. Дар замони гузашта пеш аз рӯзадорӣ, инчунин пеш аз иди Наврӯз хӯрдани моҳиро афзал мешумориданд. Мардум бовар доштанд, ки гӯшти моҳӣ, гӯё, буняи инсонро пок мекунад.

Тоҷикон барои тайёр кардани таом, асосан, гӯшти тозаро истифода мебаранд. Дар байни мардуми тоҷик ақидае мавҷуд аст, ки истеъмоли нони

серӯза ва гӯшти тоза бехтар аст. Боз мегӯянд, ки «Гӯшти моҳӣ моҳ-моҳ, гӯшти гов гоҳ-гоҳ, нони гандуму гӯшти гӯсфанд ҳар пагоҳ». Аз гӯшти тоза дар ноҳияҳои кӯҳистони Тоҷикистон одамони доро таоми лазизи кӯзакабоб тайёр мекарданд; пораҳои гӯштро дар ягон зарф (бештар зарфи сафолӣ) гузошта, ба он равған, намак, қаламфур ва каме об меандохтанд. Даҳони зарфро бо хамир маҳкам карда, онро тамоми шаб дар рӯи оташдон мегузоштанд ва бо ягон матои ғафс мепӯшонданд. Ин таомро хеле кам, фақат ҳангоми пазироии меҳмони олиқадр тайёр мекарданд.

Кулчакабоби танӯрӣ (гӯшти байзашакли мудаввар буридашуда ва бо роҳи ба девораҳои оташдон ё танӯр часпондан пухташуда) низ таоми лазиз ҳисобида мешуд. Бо ин тарз чигари гӯсфанд ва баъзан гӯшти парандаҳои кӯҳиро низ мепухтанд. Наврасон чунин хӯроки лазизро аз гӯшти гунчишк мепухтанд. Гӯшти тобагӣ (тобаи сангӣ) низ ба ҳамин тарз пухта мешуд; дар рӯи тоба алов мекарданд, баъди саҳт тафсидан онро аз хокистар тоза карда, пораҳои каме намакзадаи гӯштро ба рӯи он мегузоштанд. Чӯпонҳо ва шикорчиён гӯштро бештар ба ҳамин тарз мепухтанд.

Тоҷикон шашлик ё сиккабоб аз гӯшт, чигар, гурда ва мурғу моҳиро дӯст медоранд. Дар гузашта гӯшти майда поракарда (қима) кам истифода мешуд. Ин тарзи пухтани гӯшт баъдҳо расм шуд. Гӯшти майда резакардашуда ҳоло барои таомҳои гуногун васеъ истифода бурда мешавад. Аз он анвои гуногуни кабобҳои гӯштӣ, барак, манту, санбӯса, дӯлма ва ғайра тайёр мекунанд.

Таоми анъанавии ифтихории табақаи доро ёлма (гӯсфанди дарунаш тозакарда ва яклаҳт дар оташдон пухташуда) буд. Барои ин пӯсти барраро бо корд тоза тарошидаву сӯзонда, баъд дар оташдон алов монда, лаҳчаро дар як тараф чамъ карда, таги оташдонро рӯфта, тӯши яклаҳти барраро дар он гузошта, даҳони оташдон ва сӯроҳҳои онро бо сарпӯши чӯбин ё гил маҳкам мекарданд. Рӯи онро бо либоси кӯҳна ё лағта мепӯшонданд, то ки оташдон хунук нашавад. Маъмулан ин корро бегоҳӣ мекарданд ва то саҳарӣ гӯшт пухта тайёр мешуд. Гӯшти пухтаро кам-кам пора карда бо нон меҳӯрданд.

Дигар таоми ифтихории анъанавии тоҷикон барракабоб мебошад, ки ба ин тарз пухта мешавад: гӯшти беустухони барраро пора карда, қабурғаҳоро ба пораҳои хурд бурида, намаку мурч мезананд ва ба деги равғани доғ андохта бирён мекунанд. Баъд ба он пиёз илова намуда, то тайёр шудан дар оташи паст мепазанд. Гӯштбирёни тайёрро ба табақҳо кашида, ба дасторхон мегузоранд. Таоми хеле ифтихорие, ки барои эҳтироми меҳмони олиқадр тайёр карда мешавад, барракабоби танӯрӣ мебошад. Барои ин барраро пӯст қанда дарунашро тоза карда (вазни барра бояд 12–14 кг бошад), намаку мурч зада, ба тамоми тӯш зира пошида, аз он шохчаҳои арчаро гузаронида, 4–5 соат дар ҷои салқин мегузоранд. Баъдан дар танӯри заминӣ алов мемонанд. Вақте ки танӯр хуб тасфид, лаҳчаро дар як тараф чамъ карда, дар танӯр тағора ё ягон зарф мегузоранд, то ки оби гӯшти ҳангоми пухтан ҷудошуда ба он резад. Баъдан аз сӯроҳи пойҳои тӯши бара чӯбро гузаронида, тӯшро ба танӯр мегузоранд ва даҳони танӯрро маҳкам карда, 2–2,5 соат мепазанд. Баъд тӯши пухтаи барраро аз танӯр гирифта ба лаълии калон мегузоранд ва ба назди меҳмон мениҳанд. Сипас баъди барои худ як пора аз ин гӯшт бурида гирифтани меҳмон, ошпаз тӯши барраро ба пораҳо тақсим карда, гӯштро ба дигарон медиҳад.

Дар таомҳои миллии тоҷикӣ тухмо нисбатан камтар истифода мекунад, ҳарчанд бисёр тарзҳои анъанавии тайёр кардани таомҳо аз тухм мавҷуд аст. Маъруфтгарин хӯрок аз тухм хогина аст, ки аз қадим маъмул ва маъруф аст. Дар гузашта ва ҳоло тоҷикон тухмо дар шакли обҷӯши саҳт истеъмоли менамоянд. Дар ҷашнҳои миллии Наврӯз, Меҳрогон, иди Рамазон ва Қурбон тухми мурғро рангҳои зарду дорчинӣ мекунад. Дар байни тоҷикон ду тарзи бирён кардани тухм—дар равшан ё дар равшану пиёз маъмул аст. Тухми обҷӯши нимдунбулро хеле кам истеъмоли менамоянд. Онро танҳо ба занони таваллудкарда ва кӯдакон медиҳанд ва чунин шуморида мешавад, ки онҳо организмро пуркуват мекунад. Дар гузашта тухмо дар тағи хокистар низ мепохтанд. Дар ин маврид ҳар як тухмо дар латтаи намнок алоҳида печонида дархокистари гарм гӯр мекунад. Тухмбирёнро баъзан ҳамчун воситаи муқаввии бадан истеъмоли менамоянд.

Дар минтақаҳои шимоли Тоҷикистон аз тухм тухмбаҷар тайёр мекунад. Тухмо дар коса лат зада, мувофиқи таъби намаку мурҷ меандозанд. Баъд ҳамин тайёр карда, мисли бажар аз он «халтаҷар» сохта, ба дохили он як қошуқ аз тухми тайёркарда мерезанд ва бо нӯти ангуштон аз чоряк ҳиссаи онро часпонда, зуд ба намақоби ҷӯшидаи стода меандозанд. Тухмбаҷари тайёрро аз дег ба табақ гирифта, ба болояш беҳпиёзи пешакӣ дар равшан зирбондашударо мерезанд. Дар Бухоро ба халтаҷаи ҳамии мазкур як донагӣ тухмо шикаста, мерезанд ва сипас обпаз мекунад.

Ҳоло тухми мурғ дар воя (таркиб)-и хӯроки ҳамарӯзаи аҳолии Тоҷикистон истифода бурда мешавад. Тухмо ба кӯдакон бештар медиҳанд, аз он ҷалпақ тайёр мекунад, ки барои кӯдакони хурдсол муфид аст.

Дар вояи хӯроки тоҷикон нонҳои милли, таомҳо ва хӯроквориҳои ҳамин мавқеи бештар доранд. Нон аз ҳамин ҳаминтурушдор ва беҳаминтуруш тайёр карда мешавад. Нони аз ҳамин ҳаминтурушдор тайёркарда нони ҳамин ва аз ҳамин беҳаминтуруш тайёркарда фатир ном дорад. Нонҳо шакли гирда доранд ва ғафсию қутрашон гуногун мешавад.

Дар ноҳияҳои гуногуни Тоҷикистон нонро дар танӯрҳои махсуси гилин мепазанд. Дар ноҳияҳои кӯҳистон барои похтани нон оташдон ва дегдонро истифода мебаранд. Аз ҳамин беҳаминтуруш анвои зиёди нон похта мешавад. Барои тайёр кардани фатир орди гандумро аз элак гузаронида, баъд дар зарфи махсус бо об ё ширу равшани зард (маска) ҳамин мешӯранд. Дар баъзе маҳалҳои вилояти Хатлон аз ҳамин беҳаминтуруш нони варақии таҳмол тайёр мекунад; онро бо равшан дар тоба ё деги тағаш паҳн мепазанд. Барои варақӣ шудани нон равшани зард ё равшани рустани нағз доғкардаро истифода мебаранд. Ғайр аз ин нонҳои беҳаминтуруш бо талқони чормағз, пиёзи бонамаку қаламфури сурхи кӯфташуда, туршаки аз дурдаи равшани дунба боқимонда варақин карда мешаванд. Ин нонҳои варақиро ба девораи оташдон часпонда мепазанд. Онҳоро ҳам фатир меноманд, вале вобаста ба қимаҳои номҳои дигар низ доранд. Масалан, фатири ҷазздор, фатири пиёздор, фатири кадудор. Ғайр аз нонҳои варақӣ кулчаҳои ширмол—кулчафатир низ мепазанд.

Дар баъзе ноҳияҳои Тоҷикистон, масалан дар болооби Зарафшон маъмултари нони ҳамин гирдача мебошад. Қутри он 30–40 см ва ғафсиаш 2–3 см мешавад. Ҳамин гирдачаро аввал бо даст ва баъд бо тирак тунук мекунад. Мобайни нони гирдача нисбат ба канораш тунуктар аст. Барои он ки мобайни

нон хубобчаҳо пайдо накунад, онро нонпар (мухпар) ва баъзан нончӯб мезананд. Аз ҳамин гуна хаамири одии хаамиртурушдор лочура ё лочири низ мепухтанд, ки ҳаҷмаш аз гирдача калонтар, қутраш 40–50 см ва ғафсиаш 1.5–2 см буд. Ҳангоми пухтани гирдача ва лочура ба рӯи онҳо об мепошиданд, то ки рӯяшон ҷилдор ва сурх шавад. Дигар навъи нон, ки онро ҳамарӯза аз орди гандум мепазанд, нони ғафс мебошад. Қутри чунин нон тақрибан 50–60 см ва ғафсиаш 5–6 см аст.

Дар Тоҷикистон дар вақти иду чашнҳои хонаводагӣ нонҳои калони тунуки ғафсиашон 0,5 см ва қутрашон 50–60 см пухта мешаванд, ки онҳоро чапшотӣ меноманд. Барои онҳо хаамири хаамиртурушдорро нисбат ба дигар навъҳои нон каме сахттар мемоланд.

Аз хаамири хаамиртурушдор нонҳои ширмол низ мепазанд. Агар хаамирро танҳо бо шир хеланд, ин навъи нонро нони ширмол ва агар бо равған хеланд, нони равғанин меноманд. Ғайр аз нонҳои, ки дар танӯр ва оташдон пухта мешаванд, аз хаамири хаамиртурушдори беравған дар дег нони қотурма ва дар това (тоба) нони товагӣ мепазанд. Хаамири хаамиртурушдорро ғайр аз нон барои пухтани бисёр маҳсулоти хаамирӣ дар равған низ истифода мебаранд. Яке аз онҳо чалпак (нони тунуки калони қутраш 15–20 см, ки дар равған пухта мешавад) мебошад. Чалпакро дар маросимҳои мотам ё дар арафаи идҳои миллӣ мепазанд. Бӯғурсоқ низ мисли чалпак пухта мешавад, вале шакли он гирдаи ба чормағзмонанд аст.

Хаамири хаамиртурушдор аз орди ҷав низ тайёр карда мешавад. Нони аз орди ҷав пухтаро нони ҷавӣ меноманд. Табиати нонҳои ҷавӣ сард аст, бинобар ин онҳоро бештар дар фасли тобистон мепухтанд. Илова бар ин мардум нони ҷавиро «хӯроки пайғамбар» меҳисобиданд. Бисёр одамон ба ин бовар доштанд ва ҳангоми рӯзадорӣ дар моҳи Рамазон танҳо нони ҷавин меҳӯрданд.

Дар замони гузашта мардум, ки аз орди гандум ва орди ҷав танқисӣ мекашиданд, аз омехтаи орди гандум бо орди наск, нахӯд ва арзан низ нон мепухтанд. Вобаста ба номи ордҳои истифодашуда ин гунна нонҳоро нони нахӯдӣ, нони зағора ва ғайра меномиданд.

Дар таббоҳии тоҷикон аз орд ғайр аз нону кулча таомҳои хаамирӣ ба монанди оши бурида, оши атола, угро, туппа низ пухта мешаванд, ки дар гузашта ҳамаи онҳоро оши орд меномиданд.

Оши буридаро дар баъзе маҳалҳо оши атола ва отала ҳам меноманд. Аз орди гандум дар намақоб хаамири сахт хелида, 30–40 дақиқа дам медиҳанд. Баъд хаамирро зувола (завола) гирифта тунук паҳн ва қабат-қабат мекунанд ва ба шакли тасмаҳои дарозиашон бештар аз як метр ё чоркунча мебуранд. Чунин угро (туппа)-ро оши дастзада меноманд. Алоҳида дар дег нахӯдро дар оташи паст дар об меҷӯшонанд. Баъди пухтани нахӯд ба дег лаблабуи майда реза карда ё барги лаблабу ва баъд угроро меандозанд. Дар вақти ҷӯшидан ду бор оби хунук мерезанд, то ин ки хаамир пухта тит нашавад. Пеш аз истеъмоли ош ба он кабуди майдарезакарда ва дӯғ меандозанд. Дар натиҷаи зиёд шудани анвои маҳсулоти кишоварзӣ навъи дигари ин таом пайдо шуд, ки онро оши угро меноманд. Оши угро дар тафовут аз оши бурида дар пиёбаи гӯштӣ ё ба тарзи зирбондани гӯшту сабзавот пухта мешавад. Баъди ба косаҳо гирифтани ба он ғалақ, чурғот ё пиёздоғ ва кабуди меандозанд. Ба хаамири угро тухм андохта, онро нисбат ба оши бурида бориқтар (дарозиаш 5–6 см) мебуранд. Дар баъзе

ноҳияҳо ва шаҳрҳои Тоҷикистон оши угуро ҳатман дар вақти чашнҳои калон (арӯсӣ, хатнасур) барои занҳо мепазанд. Дигар навъи таоми хабири тунук оши туппа мебошад. Хабири оши туппаро мисли хабири оши бурида ва угро тайёр мекунад, вале онро ба шакли чоркунҷаҳо мебуранд. Агар онро ба шакли пораҳои секунҷа ё ромбшакл буранд, он гоҳ баргаки бед меноманд. Агар хабириро бо корд набуранду бо даст кананд, онро оши туппаи дасткан меноманд. Ин таомро бо лӯбиё ва сабзавот тайёр мекунад. Таоме, ки дар минтақаҳои гуногун оши туппа, туппатоӣ, туппаи лаблаб, туппаи тавоқӣ, туппаи дастӣ ва ғайра ном дорад, ба ин тарз пухта мешавад: хабириро мисли барои оши бурида ё угро омода мекунад ва баъд ба шакли чоркунҷаҳои калон бурида, дар намақоб мечӯшонанд. Пораҳои пухтаро аз дег гирифта, дар табақ болои ҳам ҳамвор мегузоранд, байни қабатҳо пиёздоғ гузошта, ба болояш чӯрғоту кабудии майда резакарда мерезанд.

Дар ошхонаи муосири тоҷикон навъҳои гуногуни таомҳои хабири пухта мешаванд. Инҳо навъҳои гуногуни манту, лағмон, манпар, шима, хонума, санбӯса, бичак, тушбера (барак) ва ғайра мебошанд.

Дар анвои таббоҳии тоҷикон ғайр аз таомҳо ва маснуоти хабири таомҳо аз биринҷ ва лӯбиёҳои мавқеи муҳимро ишғол менамоянд. Аз биринҷ асосан анвои гуногуни палов, инчунин шӯлаҳои гуногуни биринҷӣ, дӯлма ва таомҳои тунук мепазанд. Агар биринҷро дар шир пазанд, онро ширбиринҷ ва агар онро дар раған бо сабзавот пазанд, шӯла, шавла ё ялама меноманд. Таоми тунуки биринҷии дар пиёбаи гӯштӣ пухташуда ва ба рӯяш чӯрғот андохташуда мастоба, ё қайлабиринҷ ном дорад. Таоми тунуки биринҷии бегӯшт биринҷоба ё шӯлаоб номида мешавад. Агар биринҷро дар шир пазанд, онро ширшӯла ва агар ба он каду илова намоянд, онро ширшӯлакаду ё ширкаду меноманд.

Аз лӯбиёҳои дар Тоҷикистон нахӯд, мош, лубиёи сафед, лубиёи сурх, боқилои сафеду сиёҳ ва наскро истифода мекунанд. Махсусан, дар ноҳияҳои шимоли ҷумҳури мош, ҷувории сафед, ки аз онҳо логаомҳои гуногуни тунук ва шӯла мепазанд, мавқеи калонро ишғол менамоянд. Таоми тунуке, ки аз мошу биринҷ омода мешавад, мошу биринҷ ва аз мошу сабзавот омодашуда мошоба ном дорад, агар онро дар ордоб пазанд – мошатола ва агар ба он каме угро илова намоянд, мошугро мегӯянд. Шӯлаи аз мошу биринҷ тайёркардашуда кичирӣ ё шӯлаи мошак ном дорад.

Аз сӯк (қӯноқ, пшено) оши сӯқоб тайёр мекунанд. Барои ин сӯкро ба об андохта, қаламфур ва кабудӣ меандозанд ва бо нон мехӯрданд. Мардум ин таомро шифобахш шуморида, онро бештар барои беморон тавсия мекунанд.

Шир ва маҳсулоти аз шир омодашударо мардуми тоҷик фаровон истеъмол мекунад ва бад-ин сабаб ҷунин анвои хӯроқӣ байни мардум эҳтироми хоса дошт. Шири хом ва шири ҷӯшондаи хунукро кам истеъмол мекунанд. Аз шири холис таомҳои–ширкаду, ширҷой, ширравған, ширбиринҷ, хувдашав (навъи таоми хоси мардуми Шӯғнону Рӯшони Бадахшон, ки аз нону шир ва андаке рағани маска омода мешавад), ширравған мепухтанд. Таоми лазиз ва ифтихорие, ки тоҷикон аксар вақт барои меҳмонон омода мекунад, қурутоб мебошад. Барои тайёр кардани он дӯғи гарм ё қурути дар оби гарм обкардаро ба табақи ҷӯбӣ мерезанд, ба он бехпиёзи майда резакарда, баъзан пиёздоғ ва рағани доғ андохта, нонро реза мекунад. Қурутобро бештар бо фатири рағанин ё фатири варақӣ (қатмол) мехӯранд. Фатири гармро дар

курутоб реза мекунанд. Навъи дигари қурутоб гулбасар ном дорад. Барои тайёр кардани он ба ҷои дӯғ ё қурут қурғот ё чаккаро истифода мебаранд.

Аз маска ғатирмаска ё чанголи тайёр мекарданд. Аз қаймоқ (саршир, бастаи рӯи шир) ширқандак ё ҳалво мепухтанд. Барои тайёр кардани он сарширро ба дег андохта мечӯшониданд ва вақте ки рағани он об мешуд, ба он каме орд мепошиданд, намак мезаданд ва то андаке сурх шудан омехта менамуданд ва баъд онро ба табақ мекашиданд. Ин хӯрокро дар вақти чашнҳои оилавӣ тайёр мекарданд ва он таоми ифтихорӣ ҳисобида мешуд. Ҳамчунин ҷойи лазизе аз саршир омода мешуд, ки ба унвони ҷойи қаймоқӣ маъруф буд. Хӯроки лазизи махсус ҳалвои қандин ҳисоб меёфт, ки ба ҳамин тарз бо илова намудани қанд ё шиннӣ омода мешуд.

Мардуми тоҷик вобаста ба гармии иқлими кишвар ба нӯшокиҳо талаботи зиёд доранд. Нӯшокии дӯстдоштаи тоҷикон ҷойи кабуд мебошад. Ҷойи кабудро бисёр истеъмол мекунанд, зеро он ташнагиро хуб мешиканад ва дар шароити табиӣ Осиёи Марказӣ хеле муфид аст. Дар замонҳои гузашта ҷойи кабуд танҳо ба одамони доро дастрас буд. Мардуми камбизоат ба ҷои ҷойи кабуд гиёҳҳои кӯҳӣ, барги гулу дарахтон, баъзан пӯстлохи анорро истифода мебуданд. Бо беҳтаршавии шароити иқтимоӣ маиши аҳоли ҷой дар байни мардум маъмул гашт. Ҷойро дар ҷойники чинӣ дам мекунанд. Ҷойникро пеш аз дам кардани ҷой бо оби ҷӯш чайқонида, баъд ҷой дам мекунанд. Дар байни тоҷикон чунин расм аст, ки ҷойро пеш аз ба пиёлаҳо рехтан се бор бод мекашанд. Дар давра ҷойро бо навбат менӯшанд. Пиёлаи ҷойи якумро ҳуди соҳиби хона нӯшида, баъд ба меҳмонони калонсол ҷой мерезад. Маъмулан, пиёларо бо ҷой пур намекунанд, балки ҷойро то нисфи пиёла мекашанд. Ҷойи кабудро аксаран бе қанд менӯшанд. Ҷойи кабуд ба мақсадҳои шифобахшӣ истифода бурда мешавад.

Дар таббоҳии тоҷикон аз маска, рағани зард, рағани дунба, чарбуи гову гӯсфанд васеъ истифода мебаранд. Аз рағанҳои рустанӣ мардум пеш танҳо рағани зағирро медонистанд ва ҳамаи рағанҳои рустанигиро чунин ном мебуданд, чунки он маъмулан аз тухми рустанӣҳои гуногун дар омехтагӣ бо чормағз, мағзи зардолу, тухми каду, харбуза, тарбуз ва ғайра тайёр карда мешуд. Бо инкишофи пахтакорӣ дар ҷумҳурӣ рағани пахта пайдо шуд.

Ҳоло дар таббоҳӣ тоҷикон аз рағани омехта васеъ истифода мебаранд. Ин омехтаи рағани рустанӣ бо рағани ҳайвонот мебошад. Раған, махсусан рағани пахтаро пешакӣ то ҳарорати дудпайдошавӣ бо андохтани пиёз, сабзӣ ва устухон (барои хушбӯӣ шудан) доғ мекунанд.

Дар таббоҳии тоҷикон сабзавоту мевачот ҷои муҳимро ишғол менамоянд. То даврони шӯравӣ аз сабзавот асосан пиёзи сабз, сабзӣ, каду, шалғам, бехпиёз, лаблабу, қаланфури сурх парвариш мекарданд. Баъди солҳои 30-юми асри 20 парвариши картошка, помидор, бодинҷон ва қарам расм шуд. Дар Тоҷикистон танҳо аз каду таомҳои гуногун тайёр мекарданд, дигар сабзавотро бештар ҳамчун маҳсулоти иловагӣ дар таомҳои хамаи ва гӯштӣ, асосан тобистон, истифода мебуданд. Сабзавот ҳоло ба ҷузви ҷудонопазири бисёр таомҳои тоҷикӣ таъдил ёфтааст.

Меваҳо дар Тоҷикистон дар ҳама ҷо мерӯянд. Дар ҳогаи (замини наздиҳавлӣ) ҳар хонавода, дар боғҳои махсус ангур, себ, нок, анор, зардолу, олуҷа, анҷир, чормағз, шафтолу, олуболу, гелос, биҳӣ, бодом, тут, олу, лиму

мерӯянд. Меваҳоро асосан дар намуди тару тоза ва хушконида истеъмол менамоянд, инчунин аз онҳо нӯшоқиҳои гуногун, шарбат ва шириниҳо тайёр мекунанд.

Дар ҷумҳурӣ зардолуи хушконида–ғўлинг ва баргак шуҳрат доранд. Зардолуи хушконида ро баъзан ба мошатола меандохтанд. Инчунин аз ғўлинг ғўлингоб тайёр мекарданд. Барои тайёр кардани ғўлингоб ғўлингро намеҷӯшониданд, балки онро дар оби ҷӯш андохта, мепарварданд. Ғўлингобро хунук карда менӯшиданд. Онро бештар дар вақти чашнҳо, махсусан, Наврӯз, тайёр мекарданд.

Барои тайёр кардани таом ғўраи зардолуро истифода мебаранд. Ғўраи зардолуро баҳор ба шӯрбо ё шӯла меандозанд, то ки таом туршмазза шавад. Ғайр аз ин, ғўраи зардолуро ба атола (ордоба)-ҳои гуногун низ меандозанд.

Ангурро асосан дар намуди тару тоза истеъмол менамоянд, вале аз баъзе навъҳои он мавиз тайёр мекунанд. Дар байни тоҷикон се тарзи тайёр кардани мавиз маълум аст. Маъмултаринаш мавизи обҷӯш мебошад; ангурро ба маҳлули ҷӯшони ишқор андохта, баъд мехушконанд. Тарзи дуюм–хушконида дар офтоб аст. Чунин мавизро мавизи офтобӣ меноманд. Тарзи сеюм хушконида дар соя–мавизи соягӣ мебошад. Аз ангур шиннӣ низ тайёр мекарданд. Шинниро аз тут ва тарбуз низ тайёр мекунанд. Бо пайдо шудани қанд аз меваҳо мураббо тайёр мекардагӣ шуданд. Мурабборо аз олуболу, олуча, зардолу, шафтолу, лиму, биҳӣ, инчунин аз сабзӣ (мураббои сабзигӣ) ва баҳорон аз ревоҷ (чукрӣ) ва ғайра тайёр мекунанд.

Аз ин гузориши мухтасар дар фарҳанги таомпазии мардуми мо чунин бармеояд, ки тоҷикон дар баробари таърихи пурғановату фарҳанги гуногуннавъи хеш, анвои фаровону мухталифи таомҳои ба вучуд овардаанд, ки аз баландии сатҳи маърифатии ин мардум шаҳодат медиҳанд. Ин буд, ки аз замони қадим ханӯз донишмандони фарҳанги ин сарзамин ба санъату фарҳанги таомпазӣ низ тавачҷуҳ зоҳир карда, рисолаҳои комилро ба анвои таомҳо ва тарзи пухтани онҳо бахшидаанд, ки «Суфраи Ағъима»-и Абуисҳоқи Ағъима, «Кони лаззат ва хони неъмат»-и Қорӣ Раҳматуллои Возеҳ аз зумраи онҳоянд. Санъату ҳунари таомпазӣ бозгӯкунандаи сатҳи фарҳанги миллӣ, бад-ин сабаб дар чашнҳои бошукӯҳи расмӣ анвои гуногуни таомҳо ба маърази тамошо гузошта мешаванд.

Адабиёт

1. Бахтигареев, Р. М., Сборник рецептур таджикских национальных блюд и кулинарных изделий. – Душанбе: Ирфон, 1986. – 350 с.;
2. Мирзоалихони А., Суфраи Ағъима. – Техрон: Интишороти бунёди фарҳанги Эрон, 1353 ш.х. – 250 с.
3. Мирзоев, А., Абуисҳак. – Душанбе: Дониш, 1971. -230 с.
4. Тоҳирзод, И. Ғ., Фарҳанги санъати навопазии тоҷикон. – Хучанд, 2014. – 320 с.

Раҳматзод Б.

В статье доступно изложены специфические особенности таджикской национальной кухни. Современные представления о качественных и количественных потребностях человека в пищевых веществах получили отражение в концепции сбалансированного питания. Согласно этой концепции, для осуществления нормальной жизнедеятельности организм человека нуждается не в конкретных продуктах питания, а в необходимых количествах энергии и в определенных комплексах пищевых веществ, входящих в эти продукты. Так как человек нуждается в определенных количествах энергии, белка, жиров, витаминов, он должен получать с пищей достаточные количества пищевых веществ в определенных сбалансированных отношениях. Поэтому всё разнообразие пищевых продуктов принято делить на группы о чем говорится в статье.

Ключевые слова: кухня таджиков, культура питания, пищевые продукты, молочные продукты, мучное блюдо, мясные блюда, специи, овощи, разновидность масла.

Rahmatzod B.

PECULIARITIES OF THE TAJIK NATIONAL CUISINE

In the article are described peculiarities of the Tajik national kitchen. Contemporary visions on qualitative and quantitative needs in nutrients are reflected in the concept of balanced food. According to this concept, for the normal functioning of the body, a person needs not specific foods, but the necessary amounts of energy and certain complexes of nutrients included in these products. While a person needs a certain amount of energy, protein, fats, vitamins, he must receive a sufficient amount of nutrients from food in a certain balanced relationships. Therefore, all the different food products are divided into groups as stated in the article.

Keywords: Tajiks, cuisine, products, food culture, dairy products, farinaceous dish, meats, spices, vegetables, oil.

ТДУ

Пиров С.

ФАРҲАНГИ ҲАМСОЯДОРӢ АЗ НИГОҶИ НИЁҶОН

Дар мақола оини ҳамсоядорӣ дар заминаи сарчашмаҳои илмӣ, адабӣ ва мушоҳидаҳои бевоситаи муаллиф мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор гирифтааст. Дар тафсили масъала ҳамчунин ҷанбаҳои ҳуқуқӣ, ахлоқӣ, эстетикӣ ва қавонину одоби риояи онҳо дар мисоли далелҳои воқеӣ нишон дода шудааст. Дар ҷомаи имрӯз, ки суннатҳои ҳамсоядорӣ то андозае коҳиш ёфтааст, бозгӯи анъана ва тарғиби фарҳанги

он аҳамияти иҷтимоиву фарҳангӣ пайдо мекунад. Суннатҳои ҳамсоядорӣ мардумро ба оромӣ осудагӣ, дӯстию рафоқат ва хотирҷамъию некуаҳволӣ мебарад.

Калидвожаҳо: ҳамсоя, хона, муносибат, оромӣ, ҳавлӣ, суннат, одоб, ҳуқуқ, ахлоқ.

Маълум аст, ки халқи тоҷик аз қадим на саҳрогарду кучманчӣ, балки шаҳрдору деҳнишин буда, аз одобу фарҳанги шаҳрдорию деҳдорӣ ва қавмдорию ҳамсоядорӣ хуб бархӯрдор гаштааст. Албатта, дар касби маърифати фарҳанги шаҳрдорию қавмдорӣ, ба хусус фарҳангу одоби ҳамсоядорӣ саҳми ниёгони андешамандонамон зиёд аст. Онҳо ин мавзӯро дар осори худ матраҳ карда, орову афкори худро чиҳати беҳбудии ҳаёт ва риояи қонунҳои зиндагии иҷтимоии одамон, аз ҷумла ҳамсоядорӣ баён доштаанд. Ҳамсоя касест, ки ба ҳамсояи худ наздик, дар канор ва сояи якдигар зиндагӣ намуда, аз ҳолу аҳволи ҳам огоҳ ва дар шодию нишот, ғаму ғусса бо ҳам шарикӣ ҳоҷатбароранд. Одатан розу ниёз ва дарду алам ба ҳамсояи хубу қарин гуфта мешавад. Ҳамсоя роздону ҳолдони ҳамсоя аст, зеро дар ҳолатҳои саҳту душвори зиндагӣ бештари одамон дарду аламашонро ба ҳамсоя иброз дошта, аз ӯ ёрию кумак ва маслиҳату машварат мебаранд. Ҳамеша дар тую маъракаи хурсандӣ ё мусибату азодорӣ дар баробари хешу таборон ва дӯстону наздикон ҳамсоягон низ ба хизмату дастгирӣ омодаанд, ки ин аз хислатҳои хуб ва адои ҳаққи ҳамсоягӣ дарак медиҳад. Дар урф гуфтаанд: «Ҳамсояи хуб беҳ аз хешу дур» ё «Ҳамсояи наздик беҳ аз бародари дур». Воқеан дар ҳолатҳои зарурӣ то он замоне, ки хешу таборон аз дур бирасанд, ҳамсоягон аллакай ҳозир мебошанд.

Бузургон дар асоси ривоятҳои мавҷуда ҳадду ҳудуди ҳамсояро аввалан аз ҷониби рост баъдан аз чап, аз боло, поён то ба чил хонаро баршумурда, ба ҳадду ҳуқуқи ҳамсоягӣ даровардаанд [6, С. 76]. Аммо аз ҳамаи онҳо қарибтару ҳақдортар онест, ки дарвозааш наздик аст. Оиша ҳамсари пайғамбари Худо (с) гуфт: аз Муҳаммад (с) пурсидам, ки ду ҳамсоя дорам ба кадом якеи онҳо ҳада диҳам? Фармуданд: Оне ки дари хонааш ба ту наздиктар аст [4, С. 465]. Аз ин ҳадис бар меояд, ки агарчи ҳамаи хонаҳои гирду атроф ба ҳадди ҳамсоягӣ дохиланд, лекин онҳое, ки дар масофаи наздиктар ҷойгиранд ҳаққу ҳуқуқи бештаре доранд, чунки чараёни ҳама гуна ҳодисаву рӯйдодҳои ҳамсоягӣ, пеш аз ҳама, ба онҳо алоқаманд мегардад. Масалан, дар ягон хона дӯздӣ, сӯхтор, муноқишаи саҳти оилавӣ ё зарарҳои офати табиӣ ва амсоли ин рӯй диҳад, албатта зиёни он ба ҳамсоя низ мерасад...

Ба хогири амну осоиш ва зарару озор надодан ба ҳаёту фаъолияти дигарон дини мубини ислом баъзе ҳуқуқу қоидаҳои роҳандозӣ кардааст, ки ҳангоми иҷрои онҳо миёни одамон, ба хусус миёни ҳамсоягон меҳру муҳаббат, дӯстию бародарӣ, садоқату вафодорӣ ва муносибатҳои неку ҳасана барқарор мегардад. Аввалан нақӯи кардан ба ҳамсоягон (чи хеш бошаду чи бегона) ва тарки кибру худситоӣ нисбати онҳо: «Ва Худоро бипарастед ва чизеро шарикӣ ӯ муқаррар макунед ва ба падару модар ва ба хешон ва ятимон ва гадоён ва ҳамсояи хешованд ва ҳамсояи бегона ва ҳамнишини наздик ва мусофир ва он, ки дасти шумо молик шуд, нақӯкорӣ кунед! Ҳамоно Худо касеро дӯст намедорад, ки богақаббури худсито бошад;» (Нисо, 36). Дар ҳадиси имом Муслим омадааст: Пайғамбари Худо Муҳаммад (с) фармуданд: «Ҳар кас ба Худо ва рӯзи қиёмат бовар дошта бошад, бояд ба ҳамсояаш некӣ кунад». Дар нақӯи кардан ба ҳамсоя

натанҳо хурсандию миннатдории ўро дармеёбем, балки ба аҷру савоб низ ноил мегардем. Ҳазрати Муҳаммад (с) ба Абӯзар чунин хитоб карданд: «Ҳаргоҳ шурбо бипазӣ оби онро бисёр кун ва ҳамсоягонатро низ ёд бикун».

Сониян аз ҳолу аҳволи ҳамсоягон пурсидан, ба хусус дар тангдастию парешонҳоӣ, дарду ранҷурӣ ва ғаму ғусса:

Гуфт: Заҳмат нест? Гуфто: миннат аст,
Дар хабар ҳамсояпурсӣ суннат аст.

Дар ҳолатҳои мазкур ҳамсоя дар худ қуввату қудратеро пайдо карда, аҷзу нотавонӣ, ғаму дард ва танҳоияшро то андозае фаромӯш месозад, вале агар ўро танҳо гузошта дар канораш набошем, албатта ў эҳсоси танҳои карда, таҳқиру хичолат мекашад. Ба худ мепиндорад, чи коре кардааст, ки он боиси нафрати ҳамсоягон шудааст ё гумон мебарад, ки ба хогири инсонӣ бад буданаш дар ҳолатҳои саҳт ўро танҳо мондаанд...

Бузургон аз рӯйи ҳаққу ҳуқуқ ҳамсоягонро ба се навъ ҷудо кардаанд: 1. *Дорои як ҳақ.* Ҳамсояи ғайримусулмонест, ки бо ҳамсояи худ дар дин ихтилоф дорад, бо вучуди ихтилофи диниву ақидавӣ болои ҳамсояи худ ҳаққи ҳамсоягӣ дорад ва бояд он ҳақ дар нисбати ў риоя гардад. Қайд кардан ба маврид аст, ки ислом дини поқу одамсоз буда, пайваста одамонро ба некию накукорӣ ва ободию ҷомеасозӣ фаро меҳонад. Дар масъалаи ҳамсоягиву ҳамсоядорӣ сарфи назар аз дину ойин, миллату наҷод ва макону минтақа қоил ба эҳтироми ҳамсоя буда, ба адои ҳаққи ҳамсоягӣ дастури ҳатмӣ медиҳад; 2. *Дорои ду ҳақ.* Ҳамсояест, ки ҳам ҳаққи ҳамсоягӣ ва ҳам ҳаққи мусулмонӣ дорад ва ин ду ҳақ дар нисбати ў бояд адо гардад; 3. *Дорои се ҳақ.* Ҳамсояест, ки қаробати насабию хешу таборӣ дошта, дорои ҳам ҳаққи ҳамсоягӣ, ҳам ҳаққи мусулмонӣ ва ҳам ҳаққи хешовандӣ мебошад. Албатта дар риоя кардани одоб ва ҳаққи ҳамсоягӣ натоиҷи хубу манфиати бузургест, ки инсонро ба хўшию хогири ҷамъ ноил месозад. Пайғамбари Худо Муҳаммад (с) чунин фармудаанд: «Ҷабраил он қадар дар ҳаққи ҳамсоя ба ман таъкиду супориш карданд, ки гумон бурдам ба зудӣ ҳаққи мерос бурдани ҳамсояро низ эълон мекунад» [4, С. 1082].

Ғайр аз ин вақте ки Пайғамбари Худо Муҳаммад (с)-ро аз ҳаққи ҳамсоя пурсиданд [2, С. 66] ў дар посух чунин фармуд: 1. *Агар талаби қарз кард ўро қарз бидеҳ.* Пушида нест, ки қарз додан амали неку савоб буда, қарзгиранда баъди гирифтани қарз мушкилоти зиндагии худро бартараф месозад ва аз қарздиханда хурсанд шуда, худро мадҷунӣ ў меҳисобад. Подоши қарз доданро аз подоши садақа чанд баробар зиёд гуфтаанд, зеро шахси садақадиханда бо хоҳиши худ бе талабу дархости садақагир ба ў маблағ ё ашёи дошташро пешниҳод мекунад, вале қарздиханда дар додани қарз бо дархост ва талабу ҳоҷати қарзгир маблағи пулӣ ё ашёи мавриди ниёзро ба ў ато мекунад. Инчунин ҳангоми қарз хостани қарзгир як навъ шарму ҳаё дар вучуди ў эҳсос карда мешавад. Солҳои пешин одамон якдигарро бо додани қарз ёрику мадад мерасониданд ва аз оқибати он ҳеч хавфу ҳаросе надоштанд, аммо тайи солҳои охир ин амал хеле коста шудааст. Ин сабабҳои зиёд дорад, вале сабаби асосиро дар ду чиз гуфтаанд; ё фоидаву судёбӣ аз қарз ба тариқи фоизгузорӣ (протсент) ҳол онки ин амал ноҷоиз буда, дар шарият мамнӯъ эълон шудааст; ё барнагардондани қарз аз тарафи қарзгиранда дар вақташ ва сарсону саргардон

сохтани қарздиҳанда, ба қавле «Ба даст додану ба пой давидани қарздиҳанда». Ба ҳар ҳол ҳангоми қарз хоستان ба хусус қарз хостани ҳамсоя бояд ба ў қарз дод, зеро ин амал аз ҷумлаи адо намудани ҳаққи ҳамсоғӣ ва кори хайру савоб мебошад. 2. *Агар даъват кунад иҷобат фармо. Дар қабули даъват ва ҳозир шудан ба макони даъват нишонаи эҳтиром ба ҳамсоя зоҳир мегардад. Агар ба дархосту даъвати ҳамсоя ба манзилаш ё ягон макони барқарории чашну маросими ў бе сабаб ҳозир нашавем, ў худро маломат намуда, маъюсу ноумед мегардад. Мепиндорад ки рафтор ё гуфтори нописанде карда ё хислати баде доштааст, ки ҳамсоя даъвати ўро напазируфтааст. Ба ин тарикқ ғамгину озурда мегардад, ки дилозорӣ ҳам кори зишт аст.* 3. *Агар бемор шавад ба аёдаташ бирав. Дар аёдати бемор ҳам хушнуд сохтани ҳамсоя, ҳам адои ҳаққи ҳамсоягӣ ва ҳам дарки неъматӣ саломатию тандурустии хеш аст:*

Чу ранҷ натвони гирифтани аз бемор,
Қадам зи рафтани пурсиданаш дарег мадор.

Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ дар дафтари аввали Маснавӣ доир ба аёдати ҳамсояи бемор ва ба ҷо овардани ҳаққи ҳамсоягӣ ҳикоятро зикр кардааст, ки мазмунаш чунин аст: Марди ношунавоеро ҳамсояш бемор мегардад. Он мард қасди аёдати ҳамсояи бемор карда, ба худ мегуяд, ки ҳангоми аҳволпурсии бемор бо ин гӯши кар чи гуна суханҳои ўро дарк мекарда бошам:

Он кареро гуфт афзун мое,
Ки туро ранҷур шуд ҳамсояе.
Гуфт бо худ кар, ки бо гӯши гарон,
Ман чӣ дарёбам зи гуфти он ҷавон.

Ниҳоят ба хулосае мерасад, ки аз рӯи қиёс ва одат метавонад, суханҳои ҳамсояи беморашро дарк кунад, зеро одатан ҳангоми аёдати бемор ҷанд ҷумлаи маъмулӣ пурсидаву ҷавоб дода мешавад. Вақте аз бемор пурсам, ки ҳолат чи гуна аст? Ў дар посух хоҳад гуфт: неку хубам. Чун бипурсам, ки чӣ хурдаӣ? Гуяд: шарбат ё мошбо (Шурбо). Чун бигуям: Табибат кист? Гуяд: Фалонӣ. Пас он марди кар бо ин хотирот зехни худро омода сохта, ба аёди ҳамсояи бемор меравад.

Ин ҳисоботи қиёсӣ рост кард,
Пеши он ранҷур шуд он некмард.
Гуфт: «Чунӣ» Гуфт «Мурдам». Гуфт «Шукр»,
Шуд аз ин, ранҷур пурозору нуқр.
К-ин чӣ шукр аст? Ў магар бо мо бад аст?
Кар қиёсе карду он каж омадаст.
Баъд аз он гуфташ: «Чӣ хӯрдӣ?» Гуфт: «Заҳр»,
Гуфт: «Нӯшат бод». Афзун гашт қаҳр.
Баъд аз он гуфт: «Аз табибон кист ў,
Ки ҳамеояд ба чора пеши ту?»
Гуфт: «Азроил меояд. Бирав»,
Гуфт: «Пояш бас муборак. Шод шав».

Кар бурун омад, бигуфт ў шодмон:
«Шукр, к-иш кардам мууроот ин замон»...
Ҳамчу он кар , к-ў ҳаме пиндоштаст,
К-ў накўй карду он баръакс част.

Дар ин ҳикоя дар баробари баёни ҳадафи асли (қиёси нодуруст) ҳатмӣ будани аёдати ҳамсоия бемор ва адои ҳаққи ҳамсоиягӣ ба назар мерасад, чуноне ки он шахси кар бо вучуди мушкилоти заъфи шунавоӣ ҳаққи ҳамсоияро воҷиб доништа, дар адои он кўшидааст ва ба андешаи худ ҳаққи ҳамсоияро адо кардаву осуда шудааст.

Ў нишаста хуш, ки хидмат кардаам,
Ҳаққи ҳамсоия ба чо овардаам [5, С.101].

4. *Агар ёрӣ хост кумакаш бикун.* Кумаку ёрӣ феъли хубу писандида аст, бахусус агар ба ҳамсоия равона гардад, чунки аз ҳама дида ў ба ёрию кумак сазовору ҳақдоргар аст ва ин амал боиси мустаҳкам шудани алоқаи ҳамсоиягӣ мегардад. 5. *Агар мусибате расад таъзияташ бикун.* Дар ҳолатҳои саҳтию душворӣ ва мусибату азодорӣ одамон бениҳоят ба дастгирию тасалияти дигарон, ба вижа ҳамсоиягон ниёз пайдо мекунанд. Дар чунин ҳолатҳост, ки чигунагии ахлоқи одамон ва симои воқеии онҳо маълум мегардад. Пас чигунагии ҳамсоия дар чунин ҳолатҳо зоҳир мегардад. 6. *Агар хайре ёбад таҳнияташ бигуй.* Дар хайру хушии ҳамсоия худро шарик сохтан ин ифодагарӣ бухлу ҳасад надоштан ба ҳамсоия аст. Умуман, дар пешрафту музаффариятҳои ҳамсоия ҳамеша шод бояд буд ва ўро дастгирӣ бояд кард. Дар зиндагӣ баъзе нохушию зиддиятҳои ҳамсоиягӣ аз бухлу ҳасади ҳамсоияи баҳил сар мезанад. Ашхоси баҳилу бадхоҳе ёфт мешаванд, ки дар сарвату дорой ва пешрафту дастовардҳои ҳамсоия хушнуд нагашта, бо ҳар роҳе нисбати ҳамсоия бухлу ҳасад меварзанд ва аз оқибати нохуб бархўрдор мешаванд, чунки бухлу ҳасад иртиботи ҳамсоиягиро коста, соҳиби худро месузонаду хокистар месозад ба мисли сухтану хокистар сохтани оташ ҳезумро... 7. *Агар фавтад дар чанозаву дафнаш ҳозир бош.* Бузурге фармудааст:

Эй ки мавъиза хоستانат ҳавас аст,
Марги ҳамсоия воизи ту бас аст.

8. *Агар ёиб бошад манзил ва дороии ўро муҳофизат бикун.* Ҳифзи хона ва молу ашёи ҳамсоия василаи дигарест, ки робитаи ҳамсоиягиро қавию мустаҳкам месозад, вале на ҳама ин ҳақро риоя менамоянд. Дар ин айём, ки фарҳанги ҳамсоиядорӣ коставу адои ҳаққи ҳамсоиягӣ қамаҳамият шудааст, бисёр одамон ба қавли «Ба харе бор надорӣ чи кор дорӣ» нисбати молу ашё ва манзил ҳамсоия бепарво шудаанд. Баъзе одамони бад дар ҳолати ёиб будани ҳамсоия мақсадҳои худро амалӣ месозанд. Масалан нафаре шикоят кард, ки дар вақти набудани ў ҳамсоияш бе маслиҳат дар чойи номуносиб чанд тана дарахт шинонидааст, дигаре чунин шикоят дошт, ки ҳамсоияш маҳз дар набудани ў чуйбори хонаашро дар чойе кандааст, ки боиси норозигии ў шудааст, нафари дигаре мегуфт, ки ҳамсоияаш чанд муддат ёиб шудани ў ва аҳлу хонаводаашро мунтазир шуда, ниҳоят чунин фурсатро пайдо карда, таҳкурсии девори ҳавлиашро рехтааст, ки сабаби малолату ранҷиши ў шудааст, вале ў ба хогири

сар назадани чангу чидол ва сарсон нашудан сабр намудааст. Дар чунин ҳолатҳо худ мебуд, агар бо ҳамсоиягон маслиҳату машварат карда, хушнудию розигии онҳо ба назар гирифта мешуд, зеро касоне ҳастанд, ки дурандешию хотирбинири сарфи назар карда, аз роҳи қонун ва адлу инсоф қор мегиранд, ки оқибат ба заиф шудани робитаи ҳамсоиягӣ мерасонад. 9. *Ҳаргиз озори ҳамсоия макун.* Озори азияти ҳамсоия навъҳои зиёд дорад, аз ҷумлаи онҳо таҳқир, масхара, суханчинию суханбарӣ, тухмат, ғайбат, дуздӣ, дашном умуман аз ҳар амал ё рафтору гуфторе, ки боиси ранҷишу озор ва нороҳатии ҳамсоия мегардад аз онҳо худдорӣ бояд кард. Дар ин бора ҳадисе аз Пайғамбари Худо (с) омадааст: «Ба Худо қасам (се бор такрор карданд) имон надорад. Асҳоб пурсиданд. Кӣ имон надорад? Фармуданд: Касе, ки ҳамсоияш аз бадию зарари ӯ дар амон нест» [4, С. 1082]. Мутаассифона дар ҷомеа ашхоси зиёде ёфт мешаванд, ки масъулияти ҳамсоиягии худро дарк накарда, аз худ ба ҳамсоиягонашон озору азият мерасонанд. Айни ҳол аксари одамон аз ҳамсоияи худ норзианду шикоят мекунанд. Яке аз сохтани бинои номаъқул ё танг кардани роҳи куча ё равон сохтани оби новадон аз сӯйи ҳамсоия, дигаре аз сағу мурӣ, гову гусфанд, беодобии фарзандони ҳамсоия ё аз бӯхлу ҳасади ҳамсоия шикоят мекунад. Кам ашхосе пайдо мешаванд, ки аз ҳамсоияи худ розӣ бошанду изҳори хушию қаноатмандӣ кунанд. Ҳангоми пеш омадани чангу чидол ва муноқишаҳои ҳамсоиягӣ аксари одамон роҳи халосӣ аз озори ҳамсоияро дар фуруҳтани хонаву ҳавлии худ меҳисобанд, ҳатто баъзеи одамон аз ночорӣ манзилҳои бо орзӯю умед сохташонро, ки дар ҷойи хубу муносиб аст ба савдо мегузоранд. Баъзе сокинони деҳот аз озори ҳамсоияи бад роҳи начоти худро дар фуруҳтани манзил ва ба шаҳр рафта мепиндоранд. Онҳо гумон мекунанд, ки дар шаҳр чунин мушкилот вучуд надорад. Банди низ чунин гумонро доштам, вале чанд сол пеш ботил будани гумони худро фаҳмидам. Рузе ба аёдати як шиносам, ки дар ошӯнаи ҳафтум зиндагӣ мекард, рафтам. Баъд аз аҳволпурсӣ шиноси шаҳрӣ хеле зиёд аз ҳамсоияи дар ошӯнаи боло будааш шикоят кард, ҳатто ин қазияро сабаби бемориаш арзёбӣ кард. Баъд аз ин ман бо ҳисси кунҷковӣ аз баъзе одамон, ки дар шаҳр дар биноҳои баландошӯна зиндагӣ мекунанд аз боби ҳамсоияву ҳамсоиядорӣ пурсон шудам. Андешаҳо гуногун буданд. Яке мегуфт: Ин қадар серкорам, ки ҳатто ҳамсоиягони худро нағз намешиносам. Ба қавли шоир:

Бегонагӣ нигар, ки ману ёр чун ду чашм,
Ҳамсоияему хонаи ҳамро надидаем.

Аммо ин ҷавоб барои ман хуш наомад, зеро мардуми куҳанбунёду фарҳангпарвари мо аз қадим бо ҳамсоия, канори ҳам дар ғаму шодии ҳамдигар якҷо буданд ва ин фарҳангу тамаддун бояд идома ёбад. Дигаре аз садои баланду халалдоркундаи гуфтугӯи ҳамсоия ё садои гушхароши мусиқии хонаи ҳамсоия ё аз ҷақидани об аз хонаи ҳамсоияи табақаи боло ва монанди инҳо гиламандӣ мекард. Албатта зиндагии иҷтимоӣ аз чунин ҳолату мушкилот орӣ нест. Барои риояи ҳаққи ҳамсоиягӣ ва идомаи зиндагии хубу шоиста худдорӣ аз озору азияти ҳамсоия кифоя намекунад, балки аз баъзе хатову камбудии ҳамсоия бояд гузашт кард:

Ҳаққи ҳамсоиягон бузург шумор,
Ботиле гар кунад ту ёд мадор.

Марде назди Муҳаммад (с) омад ва аз озори ҳамсояш гила кард. Ҳазрати Муҳаммад (с) фармуданд: Дар озораш сабр кун ва аз озор расонидан ба ӯ худдорӣ намо. Аз ин рӯ моро лозим меояд, ки дар озору азияти ҳамсоя сабр карда, хатову камбудихои ӯро бубахшем, то аз мақоми баланди одамӣ ва савобу подош бархӯрдор бошем, вагарна мисли он нафаре нагардем, ки бо амри тақдир худро аз озори як ҳамсоя раҳо карда ба озори ҳамсоягони дигар мубтало шуда, гуфтааст: «Аз борон гурехта, зери новадон қарор гирифтаам».

Нақл кардаанд, ки Молики Динор хонаеро ба иҷора гирифта буд ва дар ҳамсоягии ӯ чухуде зиндагӣ мекард. Молик ҷойеро барои ибодат (меҳробе) дуруст карда буд. Чун чухуд аз ин қор огоҳ шуд барқасдона барои ранҷонидани Молик дар баробари меҳроби ӯ аз ҷониби хонаи худ ҷоҳе барои наҷосат канд ва онро мавриди истифода қарор дод. Молик ҷорое ҷусту аз он ҳеҷ шикоят накард. Чанд муддат гузашту ҳамсояи ӯ дилтанг шуда аз Молик пурсид: Эй Ҷавон аз миёни девори меҳроб наҷосат ба хонаи ту намерасад? Молик гуфт: Мерасад, лекин тағораву ҷорубе омода кардаам, чун чизе ба ин ҷониб дарояд, онро бардорам ва бишуям. Гуфт: Туро хашм набувад? Молик гуфт: Бувад, вале онро фуру нишонам, зеро фармон чунин аст [1, С. 49]. Гуфтаанд, ки чун ҳамсояи чухуд пурсид: Эй Молик туро чи водор месозад, ки ин ранҷу озор мекашӣ ва сабру таҳаммул мекуни? Молик гуфт: Дар дини мо дастур чунин аст, ки ранҷи ҳамсояро бояд таҳаммул кунӣ ва бо ӯ хусумат накуни. Он чухуд таммул кард ва ин динро барои худ пазируфта имон овард. Молик чун ҳаққи ҳамсоягӣ риоя кард ба баракати он ҳамсояи бадхоҳаш ба ӯ қарибу ошно шуд. Азизи ман зиндагонӣ чунон кун, ки ҳамсоягон аз ту хушнуду розӣ бошанд, то ин маънӣ сабаби омӯрзиши ту гардад, ки Муҳаммад (с) фармуд: «Ҳар кас бимирад ва ӯро се ҳамсоя бувад, ки аз вай розӣ бошанд, омӯрида шавад гуноҳони вай» [7, С. 239].

Абулайси Самарқандӣ гуфтааст: Эминӣ аз ҳамсоя дар се чиз аст: Забон, даст ва аврат (ҳамсар). Эминӣ аз забон он аст, ки дар ҳоли сухан гуфтан агар ҳамсояат ҳозир шавад, тавони идомаи суханро дошта бошӣ ва ё чун сухани гуфтаат ба ҳамсоя расад шарм надорӣ. Воқеан бисёр ранҷишу малолат ва қаҳру ҷудоии ҳамсоягон аз сухани ноҷову беандеша пайдо мешавад, гарчи баъзе аз онҳо на қасдан, балки саҳван ё ноогоҳона гуфта мешавад. Аммо дар мавриди қасдан озор додани ҳамсоя аз тариқи гуфтор Абухурайра ривоят мекунад, ки пайғамбари Худо Муҳаммад (с)-ро гуфта шуд: Ё Расули Худо фалон зан рӯза медорад, ҳатто шабҳо намози нафл мегузорад, лек аз забони ӯ ҳамсоягонаш озор меёбанд. Фармуданд: Ҳеҷ хайре дар ӯ нест, зеро ӯ дузахист [6, С. 77]. Эминӣ аз даст он аст, ки чун ҳамсояат ба бозор равад ва ба ёд орад, ки ҳамёнашро дар манзили ту фаромӯш кардааст, пас набояд ӯро ҳеҷ хавфе пеш ояд ва хонаи туро бо хонаи худ баробар ҳисобад. Эминӣ аз аврат (ҳамсар) он аст, ки чун ҳамсоя ба сафар равад баъдан ба ӯ хабар расад, ки ворида хонааш шудай, ӯ шод ва қалбаш ором осуда бошад [2, С. 67]. Дар ҳадисе чунин омадааст: Абдуллоҳ ибни Масъуд гуфт: Аз Пайғамбари Худо (с) пурсидам: Кадом гуноҳ бузургтар аст? Фармуданд: Ба Худо ширк овардан. Пурсидам: Боз кадом гуноҳ бузургтар аст? Фармуданд: Куштани фарзанд (ҷиҳати фақр). Пурсидам: Боз кадом гуноҳ бузургтар аст? Фармуданд: Ба ҳамсари ҳамсоя таҷовуз кардан.

Озору азияти ҳамсоя дар зиндагӣ он қадар таъсири баду манфӣ дорад, ки одамон дар навбати аввал ба ҷойи хонаву ҳавлӣ ҳамсояро ҷуёву интиҳоб

мекунанд. Бузургон низ дар ин бора андарзҳои зиёде гуфтаанд: «Хона нахар ҳамсоя бихар».

Қабл аз мусофират бубин ҳамсафарат кист,
Пеш аз хариди хона бубин ҳамсоят кист.

Ҳамсояи бад натавон ба кас зарар мерасонад, балки ҳангоми фурӯши хонаву ҳавлӣ низ зарар меорад. Ба хогири ҳамсояи бад муштариён кам шуда, қиммати хона паст мешавад. Шайх Саъдӣ фармудааст:

Хонаеро, ки чу ту ҳамсоя аст,
Даҳ дирам сим кам иёр¹ арзад.

10. *Бе иҷозати ҳамсоя бинои хонаатро(аз бинои ӯ) баланд макун.* Боло бурдани иморат мувофиқи имконияту тавоноӣ мумкин аст, аммо бо маслиҳату машварати ҳамсоя натиҷаи хуб медиҳад. Айни замон ҳамсоягоне ҳастанд, ки ба эътибори қор ва даромади пулию молӣ аз ҳам фарқи зиёд доранд. Нафароне вучуд доранд, ки аз ду ё се соғихи замини наздиқавлигӣ барои истифодаи худ ё ба бозор баровардан ҳосили сабзавот ё мевагӣ мегиранд, агар ҳамсоягон биноҳои худро аз ҷанҷ тараф боло баранд албатта таъсири манфии он ба ҳамсоя мерасад. Ё агар гирдогирди хона ҳамсоягон дарахтони бузург шинонанд баъди қалон шудан ҳатман шоху навда ва баргҳои он ҳамсояро ҳалалдор месозанд. Дар гузоштани тирезаву панҷараҳо, тарзи пушонидани болопуши хона ва обрави он агар бо ҳамсояҳо маслиҳат карда шавад оқибати нек медиҳад, вагарна баъд аз харҷи пулу масолах ва заҳматҳои зиёд, сарсонию саргардонӣ ва малолату озурдагӣ пеш омаданаш мумкин аст.

То надони ки кист ҳамсоя,
Ба иморат талаф макун моя.

Бояд гуфт, ки дар чунин ҳолатҳо адои ҳаққи ҳамсоягӣ, эҳтиром ба ҳамсоя ва маслиҳату машварат бо ҳамсоя омили асосии рафъи мушкилот ва ҳамагуна нофаҳмиҳо шуда метавонад.

Зиндагии хубу осуда ва ҳамсоягони неку боинсофро ҳама дӯст медоранд ва дар пайи расидани он мекушанд. Аммо баъзан аз тарафи одамон дар натиҷаи риоя накардани қонуну қоидаҳои ҳаёт зиндагӣ ранги дигар гирифта, тираву норавшан мегардад. Албатта дар риоя ва адои ҳуқуқи ҳамсоягӣ манфиати бузургест, ки одамонро ба дӯстию муҳаббат, некбахтию сарбаландӣ расонида, зиндагии иҷтимоии одамонро оромӣ осуда ва ободу зебо месозад. Аз ин хотир ҳар як фарди ҷомеаро зарур аст, ки аз фарҳанги ҳамсоядорӣ воқиф гардад, онро дар зиндагӣ амалӣ намояд.

Адабиёт

1. Агтори Нишопурӣ. Тазкират-ул-авлиё. – Техрон, 1376 ш. – 812 с.

¹ Иёр- Дарачаи софӣ ва ҳолисии тилло ва нуқра (Фарҳанги забони тоҷикӣ)

2. Абулайс Наср ибни Муҳаммад ибни Аҳмад ибни Иброҳими Самарқандӣ Танбеҳу-л-ғофилин. – Бейрут, 1992, – 568 с.
3. Қуръони карим, асл ва матни тарҷумаи тоҷикӣ. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 616 с.
4. Муҳаммад ибни Исмоили Бухорӣ. Ал-ҷомеу-с-саҳеҳ машҳур ба Саҳеҳи Бухорӣ. – Бейрут, 2001. – 1390 с.
5. Мавлоно Ҷалолуддин Муҳаммади Балхӣ. Маснавии маънавӣ. Нашри Замон. – Техрон, 2001 м. – 728 с.
6. Муҳаммад ибни Умар Фахруддини Розӣ. Мафотеху-л-ғайб (Тафсири кабири Розӣ). – Бейрут, 1994. – Ҷ. 4. – 547 с.
7. Муҳаммад ибни Шайх Муҳаммади Рибҳомӣ. Риёзу-н-носеҳин. – Истамбул, 1317х. қ. (1895 м.). – 402 с.

Пилов С.

КУЛЬТУРА СОСЕДСТВА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ПРЕДКОВ

В статье на основании научных, литературных источников и личных наблюдений автора анализируется и даётся оценка соседству. Также этот вопрос подробно рассматривается с позиции правовых, нравственных, эстетических и этических законов общения, основываясь на реальных примерах и аргументированных доказательствах. В современном обществе, где обычаи соседства невероятно сокращены, возвращение к традициям и пропаганда культуры соседства носит важный социально-культурный характер. Он приведет народ к миру, благополучию, дружбе, товариществу, уравновешенной и благополучной жизни.

Ключевые слова: сосед, дом, отношение, спокойствие, двор, вежливость, право, соблюдение.

Pirov S.

CULTURE OF THE NEIGHBORHOOD BY POINT OF VIEW OF ANCESTORS

In the article, on the basis of scientific, literary sources and personal observations of the author, are described and analyzed the culture of neighborhood. This theme is also considered in detail by legal, moral, aesthetic and ethical laws of communication approaches, and article based on real examples and reasoned evidence. In a modern society where the customs of the neighborhood are incredibly reduced, a return to traditions and the promotion of a neighborhood culture is of an important social and cultural nature. That will lead the people to peace, prosperity, friendship, equality and prosperous life.

Keywords: Tajik culture, neighborhood, house, social institute, tradition, law, respect, ancestors.

ТДУ

Зубайдов Абубакр

МАВЌЕИ АШЃОРИ САЙИДО ДАР САНЃАТИ МУСИЌИИ ТОЌИК

Эҷодиёти шоирони адабиёти классикии тоҷику форс дар рушди санъати мусиқии мардуми тоҷик сахми бузург дорад. Дар ин мақола масъалаи мазкур дар мисоли ашъори Сайидои Насафӣ таҳқиқу таҳлил шудааст.

Сайидо яке аз намояндагони барҷастаи адабиёти классикии тоҷику форс дар асри XVII буда, бо эҷоди шеъру ғазалҳои бландмазмунӣ лирикӣ ва тараннумӣ ишқи поки инсонӣ машҳур гардидааст.

Ғазалиёти Сайидо дорои мазмунҳои баланд ва лирикаӣ воло буда, ҳамзамон бо содагиву равоии тарзи баён фарқ мекунад. Дар онҳо калимаву ибораҳо шоиронаву моҳирона чида шудаанд, ки аз қобилияти истеъдоди баланди шоир дар эҷоди жанри «ғазал» гувоҳӣ медиҳад.

Ба ғазалиёти Сайидо рӯй овардани як зумра ҳунармандону донандагони илму амали мусиқии тоҷик, бемуҳобо ба рушду нумӯи санъати мусиқӣ, бахусус мусиқии ҳирфаии халқи тоҷик мусоидат намудааст.

Калидвожаҳо: мусиқӣ, истилоҳи мусиқӣ, соҳҳои мусиқӣ, оҳанг, Шашмақом, суруд, ҳунарманди халқӣ.

Асри XVII давраи рушди як қатор соҳаҳои ҳаёти адабиву фарҳангӣ, илмӣ ва ҳунарҳои мардумӣ дар шаҳри Бухоро ва атрофи акнофи он ба ҳисоб меравад. Дар ашъори шоирони ин давр бештар вазъи иҷтимоии мардум, касбу ҳунарҳои гуногуни халқӣ, тарзи ҳаёти касибону ҳунармандон, зиндагии қашшоқонаи онҳо, камбудиву носозгориҳои чомеа бо як лирикаӣ хос тасвир гардидааст.

Миробид Сайидои Насафӣ яке аз шоирони ширинсухани ин давраи таърихӣ аст, ки бо қашшоқиву нодорӣ ва камбағалӣ умр гузаронидааст. Ў шахси бовиқору озодманиш буда, тавассути ҳунар ва меҳнати ҳалол бо саҳтӣ рӯзии худро пайдо мекардааст:

Шир мегардад бурун аз кӯҳ баҳри Кӯҳкан,
Ризқи худ соҳибҳунар аз санг пайдо мекунад.

Сайидо, ки шоири соҳибзавқу ҳунарвар буд, намехост бо тамаллуқ ба дари соҳибмансаб ё сарватманде, ки хасисиву бемуруватӣ ёри ҳамешагии онҳост, равад, ўро васф намояд ва эътибори худу шеърашро паст зада, бори миннати дунонро кашад:

Ба зери бори миннат кай ҳунарвар мениҳад гардан,
Начунбад Кӯҳкан, гар бар сари ў Бесутун афтад.

Ў аз боёну мансабдорон, ки дар назари аввал баланду бузург метобанд, саховату мурувват интизор шуданро хатойи маҳз меҳисобад:

Аз сурати бузург мурувват тамаъ мадор,
Танг офаридааст қазо чашми филро.

Ба ақидаи Сайидо давлату савлати дунё ҳамеша насиби чоҳилон аст:

Сояи иқбол мечўяд сари бемағзро,
Давлати дунё ҳумойи устухонгумкарда аст.

Мероси адабии ў гуногунжанру рангомез буда, дар шакли куллиёт то замони мо расидааст, ки аз шоири пурқору сермаҳсул буданаш дарак медиҳад. Сайидо шоири ғазалсарост ва дар эҷодиёти ў ғазал мавқеи хос дорад. Аз ин рӯ қисми бештари куллиёташ аз ғазалҳои нобу раво иборат буда, ҳамзамон дар он мухаммасот, рубоӣ, қасида, маснавӣ, «Шахрошўб» ва достони «Баҳориёт» ҷой гирифтаанд.

Бинобар маълумоти тазкиранависи ҳамзамони шоир Малехои Самарқандӣ Сайидо ба ғайр аз жанрҳои дар боло зикргардида, инчунин дар навъҳои шеърӣ қитъа, мустазод, мувашшаҳ, луғз низ асар эҷод намудааст, вале мутаассифона онҳо ба куллиёти шоир ворид нашудаанд ва шояд бо ин сабаб то замони мо нарасида, аз байн рафтаанд.

Аз шеърҳои шоир пай мебарем, ки ў ба табақаи мардуми одӣ – қосибон мансуб буда, рӯзгори бенавоёнаву муҳтоҷонаро аз сар гузаронидааст:

Мекунам назора неъматҳову ҳасрат меҳурам,
Тангдастам, рӯзие дур аз даҳон бошад маро.

Ашъори панду насиҳатии Сайидо дорои маъниҳои баланду дилрас буда, тамаққорӣ, зулму ситам ва ҳар гуна кирдори бадро маҳкум ва некиву наққорӣ, ростқавливу ҷавонмардӣ, қаноату саховатпешагири тараннум менамояд:

Ростиро набувад ҳеҷ заволе ба ҷаҳон,
Сарв агар хушк шавад боз асо мегардад.

Ҳамзамон ранҷонидани мазлуму бечора ва дилзориро пасттарин ҳислати инсонӣ ҳисобида, хурсанд намудани дилеро баробар ба зиёрати Каъба донистааст:

Бинойи Каъба бувад дил ба даст овардан,
Агар худоталабӣ мекунӣ, Худо инҷост.

Манбаи илҳами Сайидо халқи меҳнаткаш буда, сарчашмаи забони ашъораш аз забони гуфтугӯии мардум маншаъ гирифтааст. Ин суҳансарои мумтоз тавонистааст, ки назми классикии тоҷикро ба забони гуфтугӯии халқ наздик созад. Дар эҷодиёти шоир бевосита калимаву ибора ва тарзи муоширату баёни мардуми одиро дучор меоем ва мебинем, ки ў забони назми классикии моро аз ҳисоби ганҷинаи бузурги забони халқ хело бой гардонидаст. Осори вай маҳзани таъбири фаровон ва калимаву ибораҳои мардумӣ буда, шоир тавонистааст ҳар яки онро шиному зебо мавриди истифода қарор диҳад ва ҳамзамон суфтагиву фасоҳати забони асарҳояшро пойбарҷой дорад. Калимаву ибораҳои халқӣ табиияти ашъори Сайидоро афзуда, содагиву равонии онро дучанд намудаанд. Аз ин рӯ метавон гуфт, ки

забони осори шоир ба забон ва тарзи баёни имрӯзаи тоҷикӣ хело наздик аст. Агар гӯем, ки тору пуди забони шеърӣ Сайидо халқист, муболиға нахоҳад шуд, зеро ӯ калимаву ибораҳои забони соф зиндаи гуфтутӯйии халқии тоҷик, аз қабилӣ мардумӣ калон (бузургон), ҷангӣ (қаҳрӣ), нафасзанон (ҳалакашон), ҷағғалат задан (фиреб додан), ҷангу ғубор (ҳавои гардолуд) ва амсоли инҳоро фаровон ва мувофиқу бамавқеъ истифода намудааст, ки гувоҳи суҳанҳои болост [7, с.186].

Гуфтан мумкин аст, ки дар бештари маврид, бидуни истифодаи калимаву ибораҳои гуфтутӯйӣ низ, ҳуди тарзи ифодаи шоир шабеҳи тарзи суҳангӯӣ ва муҳовараи мардумӣ одӣ қарор дорад. Бахусус дар достони ҳайвонотномаи ӯ «Баҳориёт» ранги гуфтутӯйӣ мардумӣ гирифтани тарзи баёни Сайидо бармало мушоҳида мешавад. Масалан, аз боби «Расидани маймун» порчае меоварем, ки дар он ҳамдуна харгӯшро, ки ба таърифи болохонадори ҳуду аждодаш машғул буд, бо суҳанони обдор мазаммат менамояд:

Харгӯш чун ҳикояти ҳудро тамом кард,
Маймун шуниду паҳлуяш омад **нафасзанон**.
Гуфт: «Эй дарозгӯш, чаро лоф мезанӣ?
Аз **одамигарӣ** на туро **ному на нишон!**
Чун муши думбурида намоӣ ба ҷашми ман,
Ё баҷчаи бузе, ки бувад ҳар тараф давон.
Зин доштӣ ба пушт, туро мешудам савор,
Ҳастӣ ба пеши ман ту ҳам аз ҷумлаи харон»...

Чӣ тавре ки мушоҳида шуд, Сайидо шоири соҳиби завқи баланд ва таби латиф буда, тавонистааст фикри ҳудро содаву раво ва намакин баён созад. Дар ин порчаи назмӣ истифодаи калимаҳои гуфтутӯйӣ «нафасзанон», «одамигарӣ», «ному нишон» ва ғайраро тарзи баёни шоир тақозо менамояд, ки достони «Баҳориёт»-и ӯ сар то по ба ҳамин тарз иншо гардидааст [7, с.185].

Шоир калимаву ибораҳои дар забони умумифорсӣ-тоҷикӣ набудаву номаъмудро аз маҳзани бузурги мардумӣ, яъне забони зиндаи гуфтутӯйӣ халқӣ тоҷик гирифта, бамавриду мувофиқ дар эҷодиёти худ истифода бурдааст, ки нишони дигари маҳорати баланди суҳанвариӣ ӯст. Масалан, алам (дард, доғ), шамол (бод, насим), муштипар (очиз, ногавон), нӯл (минқор), кӯча (кӯй), зиёфат (меҳмондорӣ), одамигарӣ (одамият) ва амсоли инҳо.

Дар адабиёти классикии тоҷику форс жанри адабии манзум бо номи «Шахрошӯб» мавҷуд аст, ки таърихи пайдоишаш ба асрҳои X-XI рост омада, асосан фаъолияти касибон ва ҳунарвариӣ онҳоро бо як лирикаӣ хос тасвир менамояд. Шахрошӯбнависӣ бахусус дар асрҳои XV-XVI ба авҷи худ мерасад (масалан, дар як силсила ғазалҳои шахрошӯби Сайфии Бухорӣ инро мушоҳида менамоем).

Сайидо низ бахшида ба намудҳои гуногуни ҳунару ҳунармандӣ, тарзи ҳаёту фаъолияти аҳли ҳунар, касибону мардумӣ заҳматкаш як силсила шеърҳои рангомезу гуногунмазмунро дар шакли қолабҳои ҳаҷман хурди назмӣ қитъа, байт, ғазал, маснавӣ ва ғайра эҷод намудааст, ки дар «Шахрошӯб» гирд оварда шудаанд ва аз ҷиҳати ғоявӣ ва мабдаҳои лирикиву меҳнатӣ мавқеи назаррас доранд. Чӣ тавре ки адабиётшиносони барҷастаи

тоҷик Р. Ҳодизода, У. Каримов ва С. Саъдиев қайд намудаанд, дар ашъори ба хунармандон бахшидаи шоир ду мабдаи тасвир – васфи лирикии хунарманд ба ҳайси дилбари ӯ ва ситоиши санъати хунарварии аҳли хунар ба ҳам омехтаанд. Сайидо бо шеърҳои пурмазмуни ба аҳли хунару хунарварӣ бахшидааш сатҳи жанри адабии мазкурро мукамал сохта, манзалати онро хело боло бурдааст. Ин намуд шеърҳои шоир, ки зери унвони «Шахрошӯб» ва дар ҳаҷми зиёда аз 400 байт ба «Куллиёти осори Сайидои Насафӣ» ворид гардидаанд, хунари воло ва ба ин васила аҳволи иҷтимоии сиёсати касибону хунармандони шаҳри Бухоро ва атрофи он, (амсоли дуредгар, ошпаз, мӯзадӯз, заргар, ҳаммол, тоқидӯз, найнавоз, табиб, қассоб ва ғайра)-ро бо тарзи махсуси лирикӣ васф намудаанд.

Дар «Шахрошӯб»-и Сайидо истифодаи таъбирҳои халқиро фаровон дучор меоям. Ҳамзамон дар манзумаҳои «хунармандӣ»-и ӯ низ ин гуна таъбирҳои истифода шудаанд, ки имрӯзҳо низ дар забони гуфтугӯии мардуми тоҷик маъмуланд ва зуд-зуд дучор меоянд. Масалан, об гаштан – киноя аз сусту лоғар ва бемадор шудан:

Шӯхи ҳаммомӣ, ки аз ҷон ҳастам оташкори ӯ,
Об гаштам, сӯхтам аз гармии бозори ӯ.

Бо собуни касе ҷома шустан – касеро санҷидан, озмудан, аз рафтору кирдори ӯ огоҳ будан:

Шӯхи собунпаз, ки меғоянд бошад тундхӯ,
Ҷомаи худ борҳо шустем бо собуни ӯ.

Доман пур аз чормағз кардан – ба маънои ваъдаҳои дурӯғ додан ва фиреб кардан:

Дилбари баққол дорад хулқи хубу рӯйи нағз,
Хонаи ман рафту кардам доманаш пур чормағз.

Гандумнамои чавфурӯш, киноя аз фиребгарӣ, қаллобӣ, хилофи ҳақиқат рафтор намудан:

Гуфтамаш бо моҳи арзанкор бо ман дор гӯш.
Будай дар аҳди худ гандумнамои чавфурӯш.

Чунин истифодаи устокоронаи таъбирҳои халқӣ содагиву равонӣ ва бадеияти эҷодиёти шоирро боз ҳам афзун гардонида, исботи пайванди рӯҳиву равонии забони осори ӯ ба забони зиндаи гуфтугӯии мардуми тоҷик мебошад.

Истифодаи тарзи гуфтугӯии шеваи баёни Сайидо дар ғазалҳои нобу равони ӯ низ фаровон дучор меоянд, ки боиси рангинтару оммафаҳм гардидани ашъораш гардидаанд:

Азбаски боғбонон карданд пунба дар гӯш,
Ҳар чуғз дар гулистон мурғи сухансароест.

Радифи байги зерин ифодаи феълии «чӣ мешавад?» буда, шакли гуфтугӯӣ дорад ва ба ин васила матни пурраи он чун муколамаи одии халқ садо медиҳад:

Эй мах, шабе ба хонаам оӣ, **чӣ мешавад?**
Бар ман даре зи ғайб кушойӣ, **чӣ мешавад?**

Ҳамзамон дар баъзе байтҳои шоир аз андарзу мақолҳои мардумӣ моҳирона истифода шудааст:

Ба девори қарас то раҳнаҳо дидам, яқинам шуд,
Ки як дар баста гардад, сад дари дигар шавад пайдо.

(Як дари баста, сад дари кушода).

Сухани хона ба бозор намеояд рост,
Доя мегуфт ба гаҳвора маро ношуданӣ.

(Гапи хона ба бозор рост намеояд).

Маҳз ҳамин содагиву равонӣ, рангомезиву хушоҳангӣ ва ба тарзи баёни халқ наздик будани ғазалиёти Сайидо боис гардида, ки ашъори ӯ ба ҳайси матнҳои суруду таронаҳои «Шашмақом»-у «Фалак», эҷодиёти бастакорону ҳофизони мардумӣ ва офаридаҳои композиторони тоҷик ба тарзи фаровон истифода шавад.

Аз баъзе гуфтаҳои шоир хулоса кардан мумкин аст, ки ӯ бо аҳли санъату ҳунар робитаи хуби ҳамкорӣ дошта, аз илму амали мусиқии замонаш ба қадри имкон боҳабар будааст ва ба сохту тарзи навозиши созҳои мусиқӣ низ ошноӣ доштааст:

Димоғошуфта **най** аз базми аҳли ҷуд меояд.
Зи шамъи суҳбати ин қавм бӯи дуд меояд.
Намебинем бо аҳли нишот азбаски **оҳанге**,
Навои мухталиф аз базми **чангу уд** меояд.

Байги дигар:

Бе талаб эӣ Сайидо мақсад намеояд ба каф,
Ҷо ба маҷлис мекунад **най** аз **фиғони** хештан.

Ё ин ки

Нола кардан бар сари кӯяш ҳавас бошад маро,
Мениҳам лаб бар лаби **най**, то нафас бошад маро.

Чи тавре ки дар ин байтҳо мебинем, шоир номи созҳои мусиқии най, чанг уд, истилоҳоти мусиқии «оҳанг», «наво», «мухталиф», «фиғон», «нола»-ро

бамавқеъ ва тавъам бо мазмун истифода намудааст, ки гувоҳи аз илму амали мусиқии замонаш бархӯрдор будани ӯст.

Ғазалиёту мухаммасоги шоир оҳанги хос дошта, дар рушду нумуи фарҳангу санъати мусиқии халқи тоҷик саҳми назаррас гузоштаанд. Онҳо барои ба вучуд омадани суруду навоҳои зиёди классикуву касбӣ ва мардумии тоҷик замина гаштаанд. Ба ғазалиёти нобу равони ин шоири шефтадил ҳофизону бастакорони мардумӣ ва композиторони тоҷик суруду таронаҳои зиёд эҷод кардаанд, ҳофизон онҳоро бо маҳорати баланд иҷро намудаанд, ки мақбули шунавандагон гардида, мухлисони бешумор доранд.

Як қатор ғазалҳои Сайидо ба ҳайси матни суруду таронаҳои «Шашмақом» интиҳоб гардидаанд, ки гувоҳи волоғавҳарии суханони ин шоири нуктасанҷу шефтадил мебошанд.

«Шашмақом» асос ва қуллаи баландтарини фарҳангу маърифати мусиқии суннатии халқи тоҷик буда, ҳамчун рамзи ягонагӣ ва муттаҳидсозандаи ин миллати куҳанбунёд бо бузурттарин дастовардҳои фарҳангиву маънавии аҳли башар ҳамсангӣ дорад.

«Шашмақом» асари мураккабу мушаххаси гуногунсатҳу серпахлу ва силсилавии мусиқии халқи тоҷик буда, аз шаш мақом – Рост, Наво, Бузург, Дугоҳ, Сегоҳ ва Ироқ иборат аст ва дар пояи қавонини хоси лаҳнӣ, зарбӣ ва шаклӣ устувор аст. Дар ҳар суруду наво ва оҳангу таронаҳои ин шоҳасари мусиқӣ рӯҳи тавоноии ниёгони бузурги мо Борбади Марвазиву Абӯабдулло Рӯдакӣ, Иброҳими Мавсилӣву Котибии Хоразмӣ, Абӯнасри Форобӣву Ибни Сино, Сафиуддини Урмавию Қутбиддини Шерозӣ, Амир Хусрави Деҳлавию Абдурахмони Ҷомӣ, Кавкабии Бухороӣву Дарवेशалии Чангӣ ва ҳазорони дигар нухуфтааст. Ғазалҳои нобу каломии мавзунӣ шоирони бузурги мо Рӯдакию Ибни Сино, Низомӣву Хусрав, Хайёму Маълавӣ, Саъдию Ҳофиз, Камолу Ҷомӣ, Ҳилолию Бедил, Соӣбу Ҳайрат, Шоҳину Туғрал ва дигарон бо силсиланаҳои он чун ҷисму равон ба ҳам пайваستاанд. Ҳар яке аз ин нобӣғони илму адаб ва савту калом барои суфтаву пухта ва рӯҳбахшу нишотангез гардидани ин хориқии бузурги мусиқии суннатии устодонаи тоҷик саҳмгузор буда, поре аз дилу ҷону хиради худро ба он бахшидааст, ки Миробид Сайидои Насафӣ низ аз ҷумлаи онҳост. Фораму рӯҳнавоз, таскинбахши дилу ромиши ҷон ва нӯшдоруи дардмандон будани суруду таронаҳои «Шашмақом» аз ин ҷост.

Дар ин шоҳасари мусиқии халқи тоҷик матни «Амали Рост», «Фурӯғи Амали Рост», «Талқинҷаи Савти Ушшоқ» – аз мақоми «Рост», «Талқинҷаи Савти Баёт», «Фурӯғи Мустазоди Наво» – аз мақоми «Наво», «Таронаи 1» – (Сувора) ва «Таронаи 2» – (Чапзарб)-и «Насруллоҳӣ» – аз мақоми «Бузург», «Уфари Муноҷот» – аз мақоми «Дугоҳ», «Чапандозии Калон» (Чапандозии Қаландарӣ) – қаринаҳои мақом, «Шаҳнозии Фарғона» (Нақш) – осори ҷудоғонаи мақомӣ – аз мақоми «Сегоҳ» аз ғазалиёти Сайидо интиҳоб гардидаанд.

Яке аз дурдонаҳои дурахшони «Шашмақом», ки оҳанги муфарраҳу дилкушо дорад, «Фурӯғи Мустазоди Наво» [8, с. 195] мебошад ва дар боби чоруми Савт (силсилаи фаръӣ)-и мақоми «Наво» ҷойгир буда, матни сурудаш ғазали Сайидо мебошад, ки матлааш ин аст:

Навбахор омад гулистон аз пайи нашъу намошт,

Ѓунчахуспони чаманро ғунчайи гул муттакоат.

Пардаи лаҳни асар «до-мажор» буда, мизони зарбиаш 4/4 (чор чорякӣ – бум-бак-бак-бум бак бум) мебошад. Сархати он иборат аст аз чор тақтеъ сароҳанг, як тақтеъ Наѓмаи парда, Нимхати якум, ки оѓози суруд буда, мисраи аввали байги дар боло зикргардидаро дар бар мегирад, сипас боз як тақтеъ Наѓмаи парда садо дода, Нимхати дуум оѓоз мегардад, ки матни он мисраи дигари байги мазкур мебошад. Асар баъд аз таваққуфи ҳаштъякӣ, аз ҳиссаи якуми нопурраи тақтеъ оѓоз мешавад.

Пас аз як тақтеъ Наѓмаи парда Дунастра (даври савуми ниҳоии марҳалаи аввал дар сохтори мақом, ки аз пардаи асосӣ, яъне сарпарда як октава боло оѓоз мешавад) [1, с. 97] меояд, ки матнаш ин байт аст:

Нозбӯро аз бунафша нозболин зери сар (2 бор),
Шохи гудро бистар аз барги ҳино дар зери пост (2 бор).

Нимхати якуми Дунастра, ки матнаш мисраи аввали байги болост, аз нотаи «до»-и октаваи дуум, яъне нисбати сарпарда як октава баланд шурӯъ мешавад, ки хоси Дунастра аст. Пас аз як тақтеъ Наѓмаи парда Бозѓӯӣ меояд, ки матнаш такрори ҳамин мисраъ буда, дар оҳанг таѓйиротҳои чузбӣ ба назар мерасад, яъне байни ҳиссаи сеюму чоруми тақтеъи аввали Бозѓӯӣ ҷаҳиши оҳангӣ дар шакли тертсия (до-ми) ба амал омада, сипас суруд ба таври секвенсиявӣ тадриҷан ба поён то зинаи сеюми гамма (медианта) ҳаракат менамояд. Баъд аз ин Нимхати дуум, ки матнаш мисраи дууми байги болост, меояд ва Бозѓӯӣи он бо каме таѓйироти оҳангӣ ба сарпарда бозгашт менамояд.

Сипас қисми сеюми суруд-Баёт оѓоз мешавад, ки баъд аз 4 тақтеъи Сароҳанг ва як тақтеъ Наѓмаи парда Нимхати 1 ва 2 паси ҳам меоянд, ки матнашон ин байт мебошад:

Бӯӣи гудро мебарад аз бод пинҳонӣ насим,
Боѓбон пай бурдааст ин кори дузди ошност.

Дар қисми чоруми суруд Авҷи Наво меояд, ки матнаш байги зерин аст:

Аз пайи ҳам корвони гул ба бозор омада,
Мегавон гуфган, ки боѓ аз бӯӣи гул бўстонсарост (2 бор).

Наѓмаи Авҷи Наво (Фард) қисми панҷуми суруд буда, дар он пас аз ду тақтеъи Сароҳанг ва як тақтеъ Наѓмаи парда дар Нимхати якум такрори мисраи дууми байги дар боло додашуда меояд ва бо Замзамаи Наѓмаи Авҷи Наво (як тақтеъ Ово – о-о-о ва ду тақтеъ Фуруъ – ё-рам) поён меёбад.

Матни Фуроварди суруд, ки қисми шашуми асарро ташкил медиҳад, ин аст:

Сайри боѓ имрӯз дилҳои ҳарифон бурдааст (2 бор),
Ҳоки гулшан чун гулистони Ирам одамрабост (2 бор).

Дар Фурувард пас аз ҳарду Нимхат (1 ва 2) бозгӯӣ меояд, ки ҳар як мисраи байти додашуда такрор меёбад. Танҳо дар оҳанг тағйиротҳои чузъиву зарбӣ ба мушоҳида мерасанд. Ин ҷо суруди «Фуруғи Муस्ताзоди Наво» аз мақоми «Наво» ба поён мерасад.

Зикри як нукта ба маврид аст, ки мазмуни ҳар як байти ғазали мазкури Сайидо бо банду бастии оҳанги суруд тавъаму мувофиқ буда, хушсадоӣ ва форамии онро боз ҳам афзунтар сохтааст.

Дар радифи суруд таронаҳои «Шашмақом», ҳамзамон ғазалиёту мухаммасот ва рубоӣҳои Сайидо ба ҳайси матни сурудҳои фалакӣ, суруду таронаҳои ҳофизону бастакорони мардумӣ ва композиторон истифода шудаанд, ки маҳзани бою рангомезии мусиқии мардуми тоҷикро пурраву ғанитар гардониданд.

Дар хазинаи тиллоии радиои Тоҷикистон як силсила сурудҳои классикии мақомниҳод, ба монанди «Биё» (дар иҷрои Боймуҳаммад Ниёзов), «Гиря-2» (Ҷӯрабек Набиев), «Ушшоқи Хўқанд» (Асадулло Атовуллоев), «Имшаб» (Музаффар Муҳиддинов), «Чапандозии Қаландарӣ» (Сабоҳат Наҷмиддинова) ва як қатор таронаҳое, ки ба сурудҳои мардумии тоҷикӣ қаробату шабоҳати наздик доранд, аз ҷумла «Гардиши айём» (дар иҷрои Одина Ҳошим), «Ақли пуртадбир» (Зафар Нозимов), «Зи дилам хабар надорӣ» (Ҷӯрабек Назриев), «Сайри гулшан» (Муродбек Насриддинов), «Хуш омадӣ» (Маҳкам Зубайдуллоев), «Эй моҳ» (Бобоҷон Азизов), «Кокули ту» (Наимҷон Маҳкамов), «Маъвои сухан» (Чиллахон Холов) ва амсоли инҳо сабт гардидаанд, ки матнашон аз ашъори Сайидо буда, ҳар кадом фораму дилрас садо медиҳанд ва мақбули шунавандагону мухлисони зиёд гардидаанд. Гуфтан ҷоиз аст, ки сабаби асосии ин дар содагиву равонӣ ва ба дарди дилу забони мардум наздик будани ашъори ин шоири ширинкалом аст.

Ҳунарпешаи халқии Тоҷикистон Боймуҳаммад Ниёзов ҳунарманде буд нотакрор, соҳиби овози фораму сабки хос. Дар баробари донанда ва устои забардасти «Шашмақом» будан, аз мусиқии мардумӣ ва классикии халқӣ тоҷик пурра бархӯрдор буда, худ низ ба ғазалҳои ноби шоирони классик ва ҳозирзамони тоҷик оҳанг баста, сурудҳои марғубу рӯҳнавоз эҷод намудааст. Овози фораму маҳмалин ва гӯшнавозу дилрас дошт. Суруду таронаҳои «Шашмақом»-ро бо як тарзи хос иҷро менамуд. Беҳуда нест, ки зерӣ таъсири сурудҳои ин шоҳасари мусиқии тоҷикон таронаҳои мақомниҳоде эҷод намудааст, ки дар байни мухлисони сершумораш чун сурудҳои классикӣ эътироф гардидаанд.

Суруди «Бар лаби дарё биё» [4] аз ин қабил аст, ки матнаш ғазали шоири ширинкалом Сайидои Насафӣ буда, матлаш байти зерин аст:

Бар дили мо гар намеойӣ, ба чашми мо биё,
Аз муҳит андеша дорӣ, бар лаби дарё биё.

Шоир дар мисраи якуми байт аз маҳбубааш илтиҷо менамояд, ки агар дар дили ман маъво гирифтагӣ нахоҳӣ дар чашмони ман ҷой гузин ва дар мисраи дувум ҳамон маъноро бо рамзу суханбозӣ ифода намуда, мегӯяд, ки аз муҳит (яъне дили ошиқ) истиҳола мекуни бар лаби дарё (яъне чашмони ашқбори ошиқ) биё. Ғазал то охир аз чунин байтҳои лирикиву пурмаъно иборат буда,

оҳанги форами дилрас, ки ба он баста шудааст, ба мазмун пурра тавъам афтадааст.

Чӣ тавре ки дар боло қайд намудем, суруди мазкур дар пайравии асарҳои мақомӣ эҷод гардида, дар он унсурҳои мақомии Сархат, Сароҳанг, Наѓмаи парда, нимхатҳо, Авҷ, Фурувард ва амсоли инҳо ба мушоҳида мерасанд, ки бешубҳа аз рӯи сохтор онро ба сурудҳои классикӣ мушобеҳ сохтаанд. Суруди мазкур дар байни мухлисону ҳавдорони таронаҳои устод Б. Ниёзов машҳур буда, дар иҷрои бисёр ҳунармандони номдор ва шогирдони ин ҳунарвари бузург дар концерту баромадҳои ҳунари ва тавассути радиову телевизионҳои Тоҷикистон пайваста садо медиҳад.

Ҳамзамон матни суруди дигари устод Боймуҳаммад Ниёзов «Омадӣ рафтӣ» [4] низ ғазали Сайидо буда, бо байти зерин оғоз меёбад:

Ба сӯйи кулбаам, эй нозанин, дӯш омадӣ рафтӣ,
Зи аҳволам напурсидиву хомӯш омадӣ, рафтӣ.

Ҳунарманди маъруф, Ҳунарпешаи халқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, устод Зафар Нозимов бо маҳорати баланду ҳунари воло, садойи хушу лаҳни нотакрораш дили ҳазорон мухлисону ҳавдоронашро тасхир намуда буд. Шеърро хуб мефаҳмид. Ба ашъори шоирони адабиёти классикӣ ва имрӯзи тоҷик оҳанг баста, сурудҳои марғубу дилнишин эҷод кардааст. Бахусус таронаҳои ба ғазалиёти Амир Хусрав, Саъдиву Ҳофиз ва Бедил офаридаи ӯ чаззобу форами садо додаанд.

Матни суруди “Ақли пуртадбир кард”-и [3] устод Зафар ғазали Сайидо буда, равону руҳнавоз садо медиҳад, ки матлааш байти зер аст:

Нафси саркашро мусаххар ақли пуртадбир кард,
Саг чу шуд девона ўро метавон занҷир кард.

Мазмуни матни суруд панду ахлоқӣ буда, маъноӣ ҳар як байти он моро ба андеша водор месозад. Аз ҷумла, дар байти навбатӣ шоир бо истифодаи устокоронаи санъати бадеии рамзу ташбеҳ фикри худро хело ҷолибу ҳадафрас баён доштааст:

Бе мураббӣ зери гардун муътабар натвон шудан,
Моҳи навро рафта-рафта чарх оламгир кард.

Мусиқии суруд низ ба мазмуни ғазал тавъам буда, бо суръати Moderato (муътадил) иҷро мегардад. Мизони зарбии асар 6/8 (шаш ҳаштӣ) буда, ба он хусусияти мусиқии мардумиро бахшидааст. Сози минорӣ парда (ми-минор) сӯзу ҳузн ва форами сурудро таъмин намуда, онро дилрасу гӯшнавозгар гардондааст. Таваққуфҳои ҳаштӣ ба Сароҳанги тарона шукӯҳ бахшида, дар он мутантанӣ ворид сохтаанд. Истифодаи аломатҳои гуногуни қувватбахш ва ородиҳанда бошанд, назокату шаҳомати сурудро афзуда, ба он ҳусни тоза зам кардаанд.

Матни суруди дигари устод “Тули хандон биё” [3] низ ғазали Сайидо аст, ки оҳанги шӯху равон дошта, дар лаҳну сабки таронаҳои мардуми кӯҳистони

точик эҷод гардидааст. Як худи мизони зарбии асар, ки 7/8 (ҳафт ҳаштҷаӣ) мебошад, гувоҳи ин гуфтаҳост. Сарбайги матни суруд ва матлаи ғазал аз мисраҳои зерин иборат аст:

Бар сари болинам, эй Хизри масеҳодам биё,
Рафтаам аз худ, биё, эй Исии Марям биё.

Ҷӯрабек Муродов ҳунарманди варзидаву пурмаҳсули халқи тоҷик буда, ба ашъори шоирони зиёди классикиву имрӯзаи адабиёти тоҷик оҳанг баставу сурудҳои фораму дилрас ва мақбули хурду калон эҷод намудааст. Ӯ дар бисёр саҳнаҳои бузурги мамолики олам ҳунарнамои намуда, бо сурудаш фарҳанги бою қадимаи мардуми худро ба ҷаҳониён муаррифӣ кардааст. Тавассути истеъдоди худодаш аз ҳунарманди одӣ то ба дараҷаи Ҳунарпешаи мардумии Иттиҳоди Шӯравӣ расидааст.

Суруду таронаҳои шоҳасари мусиқии “Шашмақом”, сурудҳои фалакниҳод ва мардумии тоҷикро дар радифи эҷодии бою рангини хеш, бо овози хушу маҳорати баланд ва сабки ба худ хосс, устодона иҷро намудааст. Ҳамзамон чандин суруду таронаҳои халқҳои гуногуни оламро бо садои нотакрораш хело ҷаззобу рангомез сурудааст.

Таронаи «Дард мебояд кашид»-и [5] ин ҳунарвари мумтоз бар ғазали Сайидо бастакорӣ гардидааст, ки матлаи ғазал чунин аст:

Чанд рӯзе дар муҳаббат дард мебояд кашид,
Зардрӯиҳо зи ранги зард мебояд кашид.

Ғазал ишқӣ-лирикӣ буда, маъноӣ панду насиҳатӣ дорад. Оҳанги суруд низ лирикӣ буда, мизони зарбияш 7/8 (ҳафт ҳаштҷаӣ) мебошад, ки бештар хоси мусиқии мардуми кӯҳистони тоҷик аст. Ҳарчанд суръати асар Moderato, яъне муътадил ва пардаи созаи минорӣ (фа диез-минор) аст, мизони зарбӣ ба мусиқии суруд бардамиву шукуҳи мутантанӣ мебахшад. Диапазони суруд аз нотаи “фа-диез”-и октаваи якум то “ля”-и октаваи сеюмро дар бар мегирад. Барои боз ҳам фораму ғушнавозтар гардидани таронаи мазкур аз аломатҳои гуногуни қувватдиҳанда ва ороишӣ васеъ истифода гардидааст.

Ғазалиёту мухаммасоти Миробид Сайидои Насафӣ равону сода ва ба дилу забони мардум наздик буда, аз ҷониби ҳунармандони касбиву халқӣ бо оҳангҳои марғубу мувофиқ бастакорӣ шудаанд, ки боиси ба вучуд омадани як силсила суруду таронаҳои дилнишин гардидаанд. Бо боварии комили метавон гуфт, ки дар асоси ғазалҳои нобу равони ин шоири фарзонаву шӯридадил дар оянда ҳунармандони тоҷик садҳо суруду тарона ва романсҳои дилрасу ғушнавозро эҷод намуда, пешкаши муҳлисони ашъори ӯ хоҳанд намуд.

Адабиёт

1. Абдурашидов, А. Фарҳанги таҳсилии истилоҳоти Шашмақом / А. Абдурашидов. – Душанбе: Адиб, 2016. – 400 с.
2. Сайидои Насафӣ // Машғали нури таҷалло / мураттиб Гурез Сафар. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2009. – 172 с.
3. Ромишгари мумтоз. – Душанбе, 2000. – 160 с.

4. Сурудҳои Боймуҳаммад Ниёзов / Банотагиранда ва мураттиб Ҳ. Ҷумъаев. – Душанбе: Адиб, 1988. – 176 с.
5. Сурудҳои Ҷӯрабек Муродов / банотагиранда ва мураттиб Ҳ. Ҷумъаев. – Душанбе: Ирфон, 1982. – 280 с.
6. Сурудҳои Наимҷони Маҳкам / банотагиранда ва мураттиб Ҳ. Ҷумъаев. – Душанбе: Адиб, 1991. – 160 с.
7. Ҳодизода, Р. ва дигарон. Адабиёти тоҷик. – Душанбе: Маориф, 1988. – 416 с.
8. Шашмақом, Ҷ. II. / Мураттиб А. Абдурашидов. – Душанбе: Адиб 2016. – 508 с.

Зубайдов А.

МЕСТО ПОЭЗИИ САЙИДО В ТАДЖИКСКОМ МУЗЫКАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

Поэтическое творчество выдающихся классиков таджикско-персидской литературы имеет важную роль в развитии таджикского музыкального искусства. В статье данный вопрос затрагивается на примере творчества поэта Сайидо Насафи.

Сайидо является одним из знаменитых представителей таджикско-персидской классической литературы XVII века, творцом лирической поэзии, высокой тематики, певцом чистой человеческой любви.

Газели Сайидо высокоталантливые и глубоко лиричные отличаются одновременно простотой и ясностью языка. В них употреблены блестящие слова на языке поэзии, что отражает высокое мастерство поэта в области такого жанра как "газал"(газель). Обращение многих таджикских певцов и знатоков музыки к газелям Сайидо несомненно способствовало активному развитию музыкального искусства и в частности классической музыки таджикского народа.

Ключевые слово: музыка, музыкальный термин, музыкальные инструменты, мелодия, Шашмақом, песня, народный артист.

Zubaydov A.

THE ROLE OF POETRIES OF SAYIDO IN THE TAJIK MUSICAL ART

The poetical creations of the famous Tajik-Persian classical poets play an important role in the development of Tajik musical art. In this article, we will discuss this issue on the example of the poet Sayido Nasafi's poetries.

Sayido is one of the famous representatives of the Tajik-Persian classical literature of the XVII century, the creator of lyrical poetry, high themes, and the singer of pure human love. Sayido poetries, highly talented and deeply lyrical distinguished simultaneously by the simplicity and clarity of the language. He used brilliant words in the language of poetry, which reflects the exceptional skill of the poet in the field of a genre as "ghazal". The appeal to Sayido *ghazals*, many Tajik

singers and music specialists undoubtedly contributed to the active development of musical art, in particular classical music of Tajik people.

Keywords: Sayido, poetry, *ghazal*, music, musical term, musical instrument, melody, Shashmaqam, song, singer.

ТДУ

Қуддус Қ.

АСАРҲОИ САҲНАВИИ ТЕЛЕВИЗИОНӢ ҲАМЧУН УНСУРИ ФАРҲАНГСОЗИ ҚОМЕА

Телевизион нисбат ба дигар ВАО муштариёро бештар фаро гирифта, аз ҳама соҳа, махсусан аз ҳунару фарҳанг иттилооти бештар мерасонад [14,с.29], баробари иттилоъ додан, ношири наҷобатҳои умумиинсонӣ ва маърифату фарҳанг мебошад. Асарҳои саҳнавии тавассути телевизион таҳияшуда натавонанд мавриди тавачҷуҳи кулли мардум қарор меёбанд, балки воситаи муассире барои рушди фарҳангу маънавияти қомеа мегарданд. Санъат баробари вазифаҳои инсоншиносӣ, маърифатӣ, танзим, ҷаҳонмӯзӣ, баҳодиҳӣ ба қомеа, инчунин, рисолати интиқол додани таҷрибаи иҷтимоиро низ дорад, зимни инъикоси ҳодисот ҳислату тинат, оину одат, маънавияти халқро фаро мегирад, идома ёфтани онҳоро дар ниҳоди наслҳои нав таъмин мекунад. Осори ҳунари баробари тарбияи зебоипарасӣ, ҷеҳраи инсон, сурату сирати ӯро дигар месозад. Аз ин лиҳоз асарҳои саҳнавии телевизиониро чун ҷузъи фарҳанг, воситаи сомондиҳандаи фарҳанг, унсурҳои фарҳангсозии қомеа мешиносанд. Ин баҳс собиқаи дерина дошта, ҳанӯз идома дорад. Аз ҷумла, муҳаққиқ Т. Марченко «телетеатр» ва «радиотеатр»-ро навҳои махсуси театр дар сохтори телевизион ҳисобида, ба ёд меорад, ки ҳанӯз соли 1975 олим А. Юзфит ба доираи омӯзиши санъати театр ворид намудани онҳоро талаб карда буд. Дар асари саҳнавии телевизионӣ таҳқиқ намудани танҳо унсурҳои театри анъанавӣ барои омӯзиши театри телевизионӣ кам аст ва Т. Марченко дуруст таъкид мекунад, ки театри телевизионӣ бояд марбут бо қомеашиносӣ, сотсиология ва психологияи санъат, иртибот ва семиотика (гуногунии падидаҳои ҳунар) пажӯҳиш шавад. Дар таҳқиқоти баъзе муаллифони аврупоӣ театри телевизионӣ берун аз барномасозии телевизион, чун як намуди синамо ё театр арзёбӣ шудааст, ки чандон саҳеҳ нест. Ба фикри В. Сокорский (Польша), Г. Калтфонен (Олмон) сарчашмаи он театри драматӣ аст [9], вале таҷрибаи телевизион, махсусан Тоҷикистон, нишон медиҳад, ки вай маҳз аз сиесати барномасозии телевизион дар давраҳои муайян маншаъ мегирад.

Истилоҳи фарҳанг тобишҳои зиёд дошта, таҷрибаву маълумоти соҳаҳои гуногуни рӯзгорро ки инсон ҳосил кардааст, дар бар мегирад. Вай аслан аз фарҳанги заминдорӣ оғоз ёфта, дар қомеашиносии имрӯза ҳатто фарҳанги ҷангро низ фаро мегирад. Бахши олии фарҳанг ҳунар аст, бо тахайюли бадеӣ ва образи образнокӣ аз дигар падидаҳои эҷодӣ ва илмӣ фарқ мекунад ва се бахшро дар бар мегирад: осори ҳама намудҳои ҳунар - адабияти бадеӣ, театр, мусиқӣ, синамо, санъатҳои меъморӣ, тасвирӣ, муҷассамасозӣ; дуюм, ҷараёни

атрофи хунари бадеӣ – офариниш, ниғаҳдорӣ, интишор, баҳодиҳӣ, таҳқиқу омӯзиши осори бадеӣ; сеюм, тарбияи аҳли ҳунар, мухлис, мунаққид, санъатиносо ва ғайра. Санъат вазифҳои асосии эстетикӣ, маърифатӣ, тарбиявӣ, инсоншиносӣ дорад. Асарҳои сахнавии зимни сиёсати барномарезии телевизион интиҳоб ва таҳияшуда ба ҳар се падида ҷавобгӯ мебошанд.

Театри телевизионӣ ва радиои ҳамчун намуди нави ҳунар бо рушди телевизион дар солҳои сиюми асри XX падидаи омада, ҷаҳонбинӣ ва фарҳанги замони худро инъикос намуд, ба аҳли ҷомеа таъсир расонд ва омили рушди ҳунар гашт. Ба қавли муҳаққиқ А. Деникин ҳама жанру навъҳои барномаҳои телевизионӣ ба ин ё он намуди ҳунари бадеӣ ё публицистӣ монанд аст, аммо дар маҷмӯъ, бо услубҳои хосаи гузориши муаллиф, образнокӣ, ракурс – инъикоси ҷузъиёт, кадр, мизанаҳна, танзими кадр ва ғайра фарқ мекунад. Бархе, - менависад ӯ, - телевизионро – мултимедия - шакли эҷоди бадеӣ бо васоити техникаи тасвир (видео), гурӯҳи дуҷум, намуди комилан нави ҳунари синкретӣ меҳисобанд, ки тавассути технологияи телевизион дар экран якбора чандин намуди ҳунар таҷассум меёбад. Вале дар асл, ин санъати нав бо имконоти техникаи худ аз ҳунариҳои анъанавӣ, махсусан театри муқаррарӣ пеш мегузарад [6]. Моҳияти дугона ва ба ҳам муҳолифи фарҳанг дар он, ки инсон ҳам офаранда ва ҳам офаринандаи он аст. Омӯзиш айни замон, на танҳо омили ҳифзи фарҳанг, балки таҳаввули он низ мебошад [8, с.2].

Телевизион боиси омӯзиш ва истифодаи дастовардҳои фарҳанги халқҳои дигар низ ҳаст. Вале имрӯз бо таъсири усули рӯзгори амрикоӣ тавассути филмҳои ИМА, беш аз пеш хавфи махлутшавии фарҳангҳои миллӣ, махсусан, шаклҳои анъанавии он зиёд мегардад. Ин мушкилот масъулияти бештари барномасозии телевизионро талаб мекунад [10, с. 227]. Ин ҳолатро таҷрибаи телевизиони Тоҷикистон низ собит мекунад. Таҳияи асарҳои сахнаӣ дар ин ҷо аз соли 1961 оғоз ёфта, солҳои 1970-1980 ба авҷ расидааст [12]. Агар дар театри анъанавӣ забону шакли шартии сахна мақоми бештар дошта бошад, дар театри телевизионӣ бештар услуби табиӣ дида мешавад. Яъне дар заминаи маводи таърихиву муосир, мавзӯҳои маишӣ, иҷтимоӣ, истехсолӣ ё лирикӣ, интиҳоб мешаванд, ки бевосита инъикоскунандаи ҳаёту рӯзгори мардум аст, масъалаҳои рӯзмарра баррасӣ мешаванд, ороиши сахна, декор, либос ба шароити рӯзгори воқеӣ наздик карда мешавад, режиссура ва санъати актёрӣ барои қабули тамошобин фаҳмо ва мувофиқтар аст. Чунин ҳолат нисбат ба театри анъанавӣ, ки усулҳои шартиро истифода мебарад, новобаста ба сатҳу сифати ҳунарии худ, тамошобини бештар ва синну сол ва доираи фаҳмишу ҷаҳонбинии гуногунро дар бар мегирад, ки албатта, ба ҷомеа таъсири бештар мерасонад. Зеро, агар толори театрҳо, дар маҷмӯъ аз 300 то 1000 нафар тамошобин ҷой имкон пайдо кунад, дар телевизион дар як паҳш миллионҳо нафар намоишро тамошо мекунад. Дар ин сурат таъсири эҷодкор ба тамошобин афзун мегардад. Рӯзгори ҳамзамонон натавон ба театри телевизионӣ мавод медиҳад, балки вай тамошобинро дигар месозад. Тавре муҳаққиқ А. Акопов таъкид мекунад, «тамошобин худро ба симои наҷиби сахнавии телевизионӣ монанд мекунад, муқоиса менамояд, ибрат мегирад» [1]. А. Дубровин низ ин маъниро таъкид намудааст: симои дар телевизион таҷассумёфта ба ҳамзамонон таъсир мерасонад ва аз ҷониби дигар, симои ҳамзамонон ба симои телевизионӣ бетаъсир наменонад [7]. Доираи таъсири телевизион ва осори сахнавии он

фарохтар буда, паҳлуҳои гуногуни фарҳангу маънавиёти ҷомеаро дар бар мегирад. Ҳатто ба қавли Г. Вағнадзе, телевизион ҷомеаи ҷаҳониро ба ҳам мепайвандад неруи иқтисодиву фарҳангӣ, илмиву амалии ин ё он давлатро тақдир медиҳад [5, с.2].

Аз ҷумла, дар нахустин асарҳои сахнавии Телевизиони Тоҷикистон масъалаҳои ҳалталаби рӯзгори маиши муосирон тасвири бадеии худро ёфтаанд. Дар театри телевизионӣ тавассути сиёсати муайяни барномасозӣ *масъалаҳои маънавии рӯзгори муосирон* - «Вичдон» (1961), «Тӯй» (1961)-и С. Ғанӣ, *муштаҳкамии оила, ишқ ва рашк* - «Магнитофон» (1962), «Ахрорҷон зан мегирад» (1963), *хурофотпарастӣ* - «Каримбой дар хонаи худо» 1964 ва ғайра ба таври хеле воқеӣ баррасӣ шудаанд. Мавриди зикр аст, ки аз лиҳози ҳунару бадеият намоишномаҳои театри телевизионӣ нисбат ба театри анъанавӣ фарқ доранд. Дар театр ва синамо рамзу ишораҳои шартӣ зиёд буда, баъзан симои инсон дар ҷойи дувум қарор мегирад, дар театри телевизионӣ бошад барандаи воқеа маҳз инсон аст. Ӯ ба таври одиву дастрас бо нутқи фасеҳ мақсаду мароми офарандагони намоишномаро ифода мекунад. Дар театр низ гоҳо асарҳои одии ба мардуми авом наздик намоиш дода мешавад. Аз ҷумла, режиссёри маъруфи шӯравӣ В. И. Немирович-Данченко чунин андеша дошт: «гоҳо ба сатҳи маърифати оммаи тамошобин поён фаромадан лозим меояд, то ки ҳамроҳ ӯро ба қуллаҳои санъат барорем. Таҳқиқ шудааст, ки ҳатто дар кишварҳои нисбатан мутамаддини ҷамоҳири назди Балтика низ тамошобини асарҳои маишии халқӣ аз ҳама бештар буда, 30% ташрифи бинандаро ташкил медиҳад [15, с.112].

Дар солҳои 1960-1970-ум ва умуман, замони шӯравӣ – тарғиби наҷобатҳои коммунистӣ, мавзӯи асосии ҳама намудҳои ҳунару адбиёт маҳсуб меёфт. Бинобар ин, теъдоди асарҳои таҳияшуда дар ин самт бештар аст. Аз ҷумла, мавзӯи *бартарияти сохти сотсиалистӣ* дар намоишномаи «Бой ва хизматгор (1961), *бузургдошти Инқилоби Октябр ва ҷанги зидди босмачигарӣ* «Лаҳзаи ҷовид» (1966), «Бародарон»-и М. Баҳтӣ (1967). «Сияҳсавор» (1974), «Шарораи Хучанд» (1977) *муборизаи наву кӯҳна*, ва ғайра. Дар ин асарҳо натавон аз таърихи наҷандон дури солҳои 1920-1930 ва ҳаёти ширкаткунандагони инқилоб мавод пешкаш мегардид, балки вай барои пурра кардани фазои фарҳангии ҷомеа, тарбияи маънавии тамошобин, рушди фарҳанги сиёсии муосирон чун воситаи тавоно тасир мегузошт. Дар ин асарҳо ҳунармандон аз симоҳои таърихӣ ва муосирон, мусбат ё манфӣ ба худ қиёфаву тоифаи шинос (архетип) интихоб мекарданд. Баъди дар телевизион паҳн гардидани асарҳо доир ба мавзӯҳои муосир тамошобин аз тарзи либоспӯшӣ то ҳусни баён тақдир мекард, муқобилият ба симоҳои манфӣ, ҳамрағбӣ ба симоҳои мусбат умумӣ мегардид. Яъне, бо назардошти аудиторияи васеи тамошобини телевизион, таъсири мутақобилаи фарҳанг ва ҳунар ба истифодабарандагони фарҳанг бештар гашта, ду талаби асосии фарҳанг – офариниш бо усули хос ва истифодаи он аз ҷониби омма комилан иҷро гардидааст.

Дар телевизион ҳам драматургияи «тайёр»-и театри анъанавӣ, ҳам асарҳои маҳсули барои телевизион иншошуда истифода мешавад. Чун дар театри анъанавӣ, намоишномаи сахнавии телевизионӣ комилан дар асоси қонуниятҳои драматургия иншо гардида, ҳамон низоъ мебошад, ки дар пеши назари бинанда шурӯъ мегардад, вусъат меёбад, ба авҷи олӣ мерасад ва

хотимаи он боиси катарсис – тозашавии рӯҳии тамошобин мегардад. Инсенировкаи асарҳои мансуру манзум, ки дар телевизион зиёд истифода мегардад, низ бо ҳамин қонуниятҳо сурат мегарад ва дар матни нахустасос дигаргунӣҳо ворид карда мешавад [16]. Ин ҳолат низ театри телевизиониро чун як ҷузъи фарҳанг муаррифӣ мекунад.

Аз ҷумла, драмаҳои С. Ғанӣ ва М. Бахтӣ, ки бологар зикрашон рафт, аслан барои театр иншо шудаанд. Вале онҳо низ ба шарофати имкониятҳои техникийи телевизион хоҳу нохоҳ дигаргунӣ зиёде ёфтанд. «Бой ва хизматгор» (1961) ва «Найрангҳои Майсара» (1979) низ асарҳои хеле машҳури Ҳ. Ниёзӣ буда, дар театри Тоҷикистон борҳо таҳия шудаанд, ҳамчунин дар телевизион низ муваффақият пайдо карданд. Дар баробари ин, оғоз аз солҳои 1960-ум «Магнитофон» (1962), «Каримбой дар хонаи худо» (1964) ва ғайра бо назардошти хусусиятҳои телевизион, ҳамчун намоишномаи телевизионӣ иншо гардидаанд. Дертар мазҳакаҳои «МИВО»-и А. Шукуҳӣ, драмаҳои «Сияҳсавор»-и Б. Раҳимзода (1974), «Шарораи Хучанд»-и С. Сафар (1977) махсус барои телевизион навишта шудаанд. Дар ин асарҳо баробари нигоҳ доштани махсусиятҳои театри анъанавӣ – диалог, монолог, қаҳрамон, гузориши масъала ва ғайра, аллакай сифатҳои хоси телевизион, ҷузъиёти воқеаро ба қуллӣ дигаргун намуд. Минбаъд бо такомули техникийи телевизион, имкониятҳои дастгоҳҳои нави сабту танзим имкониятҳои театри телевизионӣ бештар шуда, марбут ба услуб ва таҳайюли эҷодии таҳиягарон режиссураи махсуси телевизион падида омад. Баъзе намоишномаҳои телевизионӣ бо маҳдудияти мавзӯӣ ҷӯҳои ҳаҷм ва шакли жанрии начандон мукамал наметавонишанд, дар барномаи театри анъанавӣ ҷой гиранд, вале ба тамошобини телевизион писанд омада, такроран намоиш додани онро талаб мекарданд. Ин ҳолат низ баёнгари он аст, ки шакли нави хунари бадеӣ – театри телевизионӣ арзи вучуд кард.

Ба фикри Н. Г. Чернышевский, санъат натавон ҳаётро тасвир мекунад, балки ба он баҳо медиҳад ва гоҳе маҳкум мекунад. Замони ташаккул ва истиқрори наҷобатҳои инсоният иҷтимоӣ дар ниҳоди инсон дар синни аз 14 то 30, баъзан 35-солагӣ мебошад ва мусаллам аст, ки аксари онҳо бо осори санъату хунари маҳз тавассути телевизион шинос мешуданд. Вале чун дар кишварҳои ҳамсоя, дар Тоҷикистон низ театр ва драматургияи анъанавӣ аз падидаҳои муосири иҷтимоӣ-сиёсӣ қафо мемонад. Ин ҳолат махсусан аз нимаи дуюми солҳои 80-уми давраи ба ном бозсозӣ, равшан гашт. Дар он замон симову ҳадафи асарҳои адабиёт, театр, синамо ба қуллӣ тағйир ёфта, асарҳои сифатан нав ба вучуд омаданд ва бисёр масъалаҳои таърихӣ рӯзгор ба таври нав баррасиву баҳогузори шуданд. Симои мусбати тоҷир, маҳбусон, намоёнҳои мафия зухур кард [3]. Вале дар театри анъанавӣ ба истиснои «Хонасӯзон»-и Фриш ва «Иллати миллат»-и М. Холов дар театри ҷавонони ба номи М. Воҳидов асари ифодагари замон пайдо нашуд. Дар телевизиони Тоҷикистон чун дар театри касбӣ тағйири ҷиддӣ ба амал наомад. Чун даҳсолаи қаблӣ дар намоишномаҳои «Эҷодкор» (1986), «Зангирии Чақабой» (1986), «Зодрӯз» (1986) «Ҳаёт ва ишқ» (1989), «Армони модар» (1989) ва ғайра қаҳрамонҳои анъанавӣ – марди оилабозор ё фосик, модари бешафқат, фарзанди бешафқат ва ғайра боқӣ монд. Албатта, ин масъалаҳо низ муассир буда, бо санъати баланди иҷрокунандагии хунарипешагон ба тамошобин таъсири зиёд дошт, мавзӯи

ичтимоии маҳалчигӣ ва ғайра мазаммат ёфта, ба аҳли ҷомеа таъсири хос мерасонданд. Ин ҳолат, аз як тараф, натиҷаи сиёсати барномарезии роҳбарияти телевизиони он замон бошад, аз ҷониби дигар, ташаннуҷи авзои сиёсию ҳарбии замон буд. Ин камбудӣ махсусан, пас аз воқеаҳои сиёсии солҳои 1991, ки боиси ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992-1997 шуд, равшан гардид. Театри анъанавӣ ва театри телевизионӣ аз ҳаёт қафо монда, ифодагари ормону ниёзи ҷомеа нашуданд. Солҳои 1990-ум дар ҷумҳурӣ дигаргуниҳои куллии иҷтимоиву сиёсӣ ба вучуд омада, масъалаҳои ҳаётан муҳим - ҷанги шаҳрвандӣ, ҳалъи силоҳ, ба ватан баргардонидани гурезаҳо, сулҳу ваҳдат пайдо шуданд. Вале телевизион дар инъикоси бадеии он кори ҷиддие анҷом наод. Шояд қатли муаллифи «Иллати миллат» дар дафтари кориаш чуръату ташаббусро тамоман барҳам дод. Танҳо дар новеллаҳои хурди ҳаҷман 10-15 дақиқагӣ имконияти инъикоси мавзӯ пайдо гашт, гарчанде ҷавобгӯи талабот набуд.

Бинобар ин, бисёр мавзӯҳои доғи рӯз на бо истифода аз маводи рӯзгори муосир, балки тавассути асарҳои тамсилӣ, таърихӣ, суҷаҳои қуръонӣ, бо симои авлиёву паёмбарон ба мисли «Сакароти Қорун», «Ҳукми Анӯшервони одил», силсилаи новеллаҳои телевизионии «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ дар театр бо «Юсуфи гумгашта ояд ба Канъон» ва ғайра баррасӣ шуданд. Дар ин асарҳо тибқи рисолати санъат намоишномаҳо муқобили бенизомӣ баромада, барои маърифату идроки ҳодисот ба тамошобин мадад расонд. Аз ҷумла, ба ҷомеаи ақибмонда ҷамъияти боадолат, ба ашхоси худхоҳ масъулият дар назди ҷомеа, ба мулоҳизакори мутлақ эҳсоси қабули бевоситаи шириниву зебоиҳои рӯзгору табиатро талқин менамуд. Дар робита ба дигаршавии наҷобатҳои маънавӣ, аз ҷумла, пайдо гаштани назари нек ба нақши рӯҳониёни ориф ва инсондӯст, намоишномаҳо доир ба ҳаёти ашхоси таърихӣ «Алии Сонӣ» (Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ), «Носири Хисрав» ва ғайра ба вучуд омада, тавассути гуфтани панди эшон роҳи ҳалли дурусти муммои мавҷудаи муосирро гӯё нишон доданд. Ҳатто дар эфир пахш кардани сабти хаттии пандномаҳо зиёд гашт. Ин барои рушди фарҳанги динии ҳамзамонон хидмат кард.

Аз солҳои аввали ҳазораи дуум дар доираи қаҳрамонҳои театри телевизионӣ симои муосирон афзуда, аз ҳаёти муосирон бисёр ҳолатҳои драмавиरो пешкаши телевизион кард. Айни замон театри телевизионӣ воситаҳои ифодаи бадеӣ, забони муассири образнок, таҷрибаи часурона ва ғайричашмдошт металабад [13]. Вале мутаассифона, шурӯъ аз оғози ҳазораи дуум жанри спектакли анъанавии телевизионӣ маҳдуд шуда, аз байн рафт. Ба фикри мо, вай дар шакли сериалҳои телевизионӣ ва ба ном филми телевизионии ҳунарий, на синамоӣ, зуҳур кард. Вай бо имконияти бештари наворгирӣ берун аз сарочаи сабт (павилион) фарқ мекунад, вале моҳиятан ҳамон намоишномаи телевизионӣ боқӣ мондааст.

Дар Россия таҳияи намоиши телевизионӣ аз замони бозсозӣ – нимаи дууми солҳои 1980-ум маҳдуд гашта, сипас аз байн рафт. Соли 2004 телевизиони «Фарҳанг» «Асал-Биби»-и Л. Зоринро (Медовая бабушка) дар таҳияи М. Козаков пешкаш намуд, вале муваффақият пайдо накард, зарурати дар шакли пешина барқарор кардани театри телевизионӣ комилан аз байн рафт. Баъзе муҳаққиқон бар онанд, ки вай дар кишвари дар истеҳсоли синамо хеле рушдёфта – ИМА низ барҳам хӯрдааст. Аммо омӯзиши мавод нишон дод, ки дар ин кишвар танҳо номи жанр дигар шудааст.

Дар ИМА телесериал, ё худ «ситком» ҳамон спектакли телевизионист. Як қисми онҳо солҳои 1940-1950 аз театри радиои оғоз гаштааст. Теъдоди серияҳои онҳо аз 10 ҳазор, сериали «Нури раҳнамо» аз 16 ҳазор гузаштааст. Алъон аз 16 силсилаи 60 сол қабл оғозгашта чаҳоргои он «Главный госпиталь», (Госпитали асосӣ) «Дни нашей жизни» (Рӯзҳои ҳаёти мо), «Молодые и дерзкие» (Ҷавон ва густох) и «Дерзкие и красивые» (Ҷавон ва зебо) идома дорад. Сериали «Беверли - Хиллз 90210: насли нав» даҳ сол пеш оғоз шуда, имрӯз идома дорад. Офарандагонаш жанри онро драма, мелодрама, мазҳака номиданд. Як қисми ин сериалҳо дар оғоз ҳатто радиоспектакл буданд. Сабаби хотима ёфтани бисёр сериалҳоро муҳаққиқон дар он мебинанд, ки онҳо ба занҳои хонашин равона шуда, рӯзона паҳш мегаштанд. Баъди авҷи феминизм бо таъсири ҳамон сериалҳо аксари занони ИМА аз хонашинӣ парҳез карда, бо кор машғул шуданд ва теъдоди муштариён чандин маротиба кам шуд. Дар ин паҳлуи кор низ таъсири асари сахнавӣ ба мардум ва рушди фарҳанги маънавии ҷомеа дида мешавад. Яъне сериалҳо нишон доданд, ки аксари ҷанҷолу дилзорихо аз бекории сарватмандон сар мезанад ва фарҳанги рӯзгори бинандангонро дигар кард.

Тавре аён аст, сериалҳои мазкур филми мукамал набуда, чун як навъи драмаи давомдор, дар шакли нисбатан беҳтар таҷдидгашта аст. Муҳаққиқони аввалини телевизион В. Саппак ва В. Вилчек моҳияти намоиши телевизиониро дар тафриқа бо театр дар шакли бештар реалистона ва таҷдиди прототип дидаанд [13]. Тоҷикистониён, ки барояшон суҳан қимати бештар дорад, аз шунидани як шеър, суҳани одӣ нисбат ба тамошои филми аз лиҳози техникӣ мураккабу оӣ бештар ба шӯр меоянд.

Муҳаққиқон дарёфт ва таҷассумсозии архетипҳо – симои тоифаҳои муайян ва шинохташавандаи табақаҳои гуногуни ҷомеаро муҳим меҳисобанд [17]. Асарҳои сахнавӣ ҳам дар театр, ҳам дар телевизион дар фазои маҳдуд бо ҷиҳози андаки сахнавӣ таҳия мешуданд, баъзан майдончаи сахнавии спектакли телевизионӣ ба табиат, муҳити шаҳро деҳа кӯчонида мешуд, фарқи зоҳирии ин ду намудро дар ҳамин меиданд. Жанру намуди ин асарҳо вобаста ба саҳомони молиявӣ, ҳаҷми маблағ, сабт дар табиат, вобаста буд. Дартар сабти берун аз студия кори муқаррарӣ шуда, аз синамо танҳо бо миқдори порчаҳои дар табиат сабтшуда фарқият дошт.

Дар Телевизиони Тоҷикистон ҳам коргардонҳои насли нав пас аз оғози ҳазораи нав ба таҳияи ба ном филмҳои телевизионӣ пардохтанд. Зоҳиран вай аз спектакл бо он фарқ мекунад, ки берун аз студия, берун аз як павилион, дар ҷойҳои гуногун - саҳро, кӯҳ, кӯлу дарё, гулзор, меҳмонхона ва ғ. сабт мешавад. Вале моҳиятан ҳамон спектакли телевизионӣ, ҳамон драма буда, беш аз 80-90 дарсади онро муколамаву монолог ташкил медиҳад. Бо як видеокамера сабт шудани он филмро серхарҷ ва ҷараёни техники таҳияро мушкил мегардонад. Ҳол он, ки дар кишварҳои Амрикои Ҷанубӣ, Ҳиндустон ва ғайра бисёр сериалҳои телевизионӣ дар павилионҳо тавассути камераҳои зиёд сабт мешаванд. Барои ин, мисли спектакли театри хунармандони мувофиқ то расидан ба майдончаи сабт, бояд матнҳои нақши худро азхуд карда, омода бошанд. Дар Тоҷикистон, ҷойҳои ба сабт мувофиқ зиёд буда, имкон медиҳад, ки тавассути студияи сайёри телевизион, яъне бо зиёда аз ду дастгоҳи сабт спектаклҳо ё сериалҳои телевизионии зиёде ҷолибу арзон офарида шавад.

Аслан, телевизион меқӯшад наҷобатҳои олии анъанавии инсонро ба насли нав пешкаш намояд. Дар ин самт на имконияти техники, балки симои гарми инсон ва гуфтори ӯ муҳимтар аст.

Аз охири солҳои 90-уми асри 20 театри миниатюра бо сисилаи «Лаҳзаҳои гувор», «Шӯҳиҳои Аловуддин», «Гӯем-нагӯем» ва ғ. пурра ҷойи намоишномаҳои мукамалро гирифт. Сатҳу сифати онҳо яксон нест, вале маводи нишонрас низ доранд, дар таъба ба ҳаҷву зарофати халқӣ, ба фарҳанги ҷомеа бетаъсир намонданд. Бо ин вучуд аксаран хосияти тафреҳиву фароғатӣ дошта, барои рушди маънавии аҳли ҷомеа таъсири камтар доранд.

Намунаи спектаклҳои телевизионӣ дар новеллаҳои телевизиони «Сафина» ва «Баҳористон» ҳам ба назар мерасад, вале сатҳи касбии онҳо хеле костааст. Кам будани маблағгузорӣ боиси он гаштааст, ки барои иҷрои нақшҳо бештар на хунармандони касбӣ, балки касони ғайриҳирфай, бештар ҷавонони ба қаҳрамони асар ҳамсол истифода мешаванд. Бо сабаби зиёд шудани намудҳои техникий истифодаи хунари бадеӣ, дастрас гаштани бехтарин филмҳои синемои ҷаҳон, талаботи муштариён ба телевизион торафт афзун мегардад. Як сабаби маҳдуд гаштани асарҳои сахнавии телевизиониро ҳам дар ин ҳолат мебинанд.

Вазифаи сеюми таъйиноти фарҳангии телевизион ҳамун унсури фарҳангсоз ба фикри мо бештар дар тарбияи аҳли хунар, мухлис, мунаққид, санъашинос ва ғ. иҷро мегардад. Бо тамошои асарҳои сахнавии телевизионӣ бачаҳо ва наврасон ба санъати актёрӣ, нутқи сахнавӣ, драматургия, соҳти композитсионии он тавачҷуҳ намуда, сафи хунармандони ояндаро пурра мекунад. Тавассути асарҳои сахнавии телевизион иттилооти фарҳангӣ, фарҳангию маърифатӣ, дарки маънии фарҳанг дар дилу дидаи тамошобин ҷой мегирад, боиси тарбияи насли нави аҳли хунар ва рушди минбаъдаи хунару фарҳанг мегардад. Аксари донишҷӯёни ДДФСТ мактаби миёнаро дар ноҳияҳо, деҳоти дурдаст хатм кардаанд ва шояд дар умри худ ягон маротиба намоиши театри касбиро надидаанд, вале тамошои асарҳои сахнавию мусиқӣ тавассути телевизион дар ниҳоди онҳо ҳисси эҷодкориро бедор намуда, ба конуни хунар равона сохтааст. Яъне асарҳои сахнавии телевизионӣ рисолати сеюми худро низ иҷро карда, чун унсури фарҳангсози ҷомеа хизмат мекунад.

Адабиёт

1. Акопов, А. А. Телесериал начала XXI века в контексте традиций отечественной кинодраматургии: дисс...канд. искусствоведения / А. А. Акопов. – М., 2011.
2. Ананьев, Б. Г. О проблемах современного человекознания. – М., 1977.
3. Беленький, Ю. М. Становление жанров отечественных сериалов: автореферат. – М., 2010.
4. Брудный, Д. Л. Беседы о театре. – Л., 1983.
5. Вагнадзе, Г. Н. Всемирное телевидение, новое средство массовой информации и аудитория, техника, бизнес, политика. – Тбилиси, 1989.
6. Деникин, А. Мультимедиа и искусство: от мифов к реалиям. – М., 2006.
7. Дубровин, А. Жизнь - кинообраз - жизнь. – М.: Искусство, 1980.
8. Каган, М. С. Человек как проблема современной философии // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века: материалы

междунар. науч. конф.: Серия «Symposium». – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – Выпуск №12. – 225 с.

9. Каплан, Б. С. Литдрама. История. Музей телевидения и радио. – М., 2007.

10. Липская, Е. В., Театральное образование: становление и развитие человека культуры // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2009. – № 6 (54). – С. 225-228.

11. Мирзоев, И. Рукни чорум. – Душанбе, 2013.

12. Саппак, В. Телевидение и мы. – М., 1963.

13. Телевизионная журналистика. – М.: Высшая школа, 2002.

14. Хочазод, С. Таърихи телевизиони Тоҷикистон. – Душанбе: Деваштич, 2007.

15. Человек в мире художественной культуры. – М.: Наука, 1982.

16. Чечётгин, А. И. Основы драматургии театрализованных представлений. – М., 1981.

17. Шарапова, М. А. Архетипические основы образа героя в драматургии отечественного кино: дисс...канд. искусствоведения. – М., 2013.

Куддус Дж.

СЦЕНИЧЕСКИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ТАДЖИКСКОГО ТЕЛЕВИДЕНИЯ КАК КУЛЬТУРОФОРМИРУЮЩИЙ ЭЛЕМЕНТ

Статья посвящена особенностям постановок Таджикского телевидения. Автор исследует телетеатр как вид культуры и культууроформирующий элемент и его влияние на зрителей в различные исторические периоды.

Ключевые слова: телевизионная постановка, культура, культууроформирующие функции телевидения, отрасли художественной деятельности, мультимедиа, драматургия, образ и архетипы.

Kuddus J.

SCENE PERFORMANCES OF THE TAJIK TELEVISION AS A TYPE CULTURE-FORMING ELEMENT

This article devoted to the scene arrangement of the Tajik television. Author examines television theatre as a type of culture and culture-forming element and its effect on the audience in different historical periods.

Keywords: television, scene, culture, culture-forming functions of television, sectors of artistic activity, media, drama, image and archetype.

ТДУ

Фарангис Ф.

ДАР ШИНОХТИ ҶӮРАБЕК МУРОДОВ

Хунарманди мардумии Иттиҳоди Шӯравӣ, барандаи Ҷоизаи “Достони зинда” дар ҷашнвораи “Big Apple”- Ҷӯрабек Муродов аз симоҳои барҷастаи санъати тоҷик дар нимаи дузими садаи XX ва аввали асри навин мебошад, ки бо ҳунари хунёгарии хеш суруду мусиқии тоҷикро ба ҷаҳониён муаррифӣ намудааст. Мавсуф ягона хунарманд дар замони Ҳукумати Шӯравӣ мебошад, ки дар нисбати дигар санъаткорон на аз жанри операю рақс, балки маҳз бо иҷрои сурудҳои мардумӣ соҳиби баландтарин унвони давр – Хунарманди Иттиҳоди Шӯравӣ гардидааст. Сабки ба худ хос, интихоби дурусти матнро оҳанг аз барҷастагии ҳунари ӯ мебошад. Маҳз ин хусусият боис гардида, ки таваҷҷуҳи муҳаққиқони соҳаи санъат ба ҳунари хунёгарии ӯ бештар гардад. Дар ин мақола зимни таҳлили эҷодиёти Ҷӯрабек Муродов ва нақши ӯ дар рушди санъати Тоҷикистон ва Осиеи Миёна, шинохти ин шахсият аз сӯйи донишмандон ва муҳаққиқони соҳаи санъат нишон дода шудааст.

Муаллиф бар он ақида аст, ки маҳз ҳунари асили хунёгарӣ ва дониши амиқи Ҷӯрабек Муродов боиси мавриди таваҷҷуҳи зиёиён гардидани эҷодиёташ шудааст.

Калидвожаҳо: *суруд, мусиқӣ, саҳна, сурудҳои мардумӣ, Шашмақом, шахсият, ситора, хунарманд, санъат, Хунарманди халқии Иттиҳоди Шӯравӣ.*

Хунари воло ҳамеша мавриди таваҷҷуҳи ҷомеа буду ҳаст ва хоҳад монд. Эҷодкори асил бо нигоштаҳои пурэҷоз ва ҳунари худодод таъби одамонро болида сохта, «ба дидаҳо нуру ба дилҳо сурур, ба дардҳо дармону ба рӯху равон оромишу осоиш ва ромиш мебахшад» [2, с. 207]. Хунарманди воло аз таҳти дил хунарашро пешкаши мардум мегардонад ва ин аст, ки ҳунари ӯ аз дил баромада ба дилҳо маскан мегирад.

Меғӯянд, хунар сеҳру хунарманд сеҳргар аст ва бо сеҳри сухану эҷозии хунар касро ба олами рӯйёҳои ширину афсонавӣ, ки пур аз баҳору зебоист, мебарад, водии дилҳоро аз гулу гиёҳҳои наврустаи баҳорӣ сарсабз месозад.

Ақидаи дигаре низ вуҷуд дорад: баъди як ё якчанд ҳазор сол дар маконе, ки нобиғае ба дунё омада бошад, боз нобиғаи дигаре ҳамсони вай, дар «қолаб»-и ӯ, яъне маҳз бо ҳунаре, ки он шахсият нобиға шуда буд, ба дунё меояд. Чунончи Лоик гуфтааст:

Аз баъди ҳазор сол ёдам бикунед,
Ман баъди ҳазор сол меоям боз.

Дар сарзамини хунарофарини тоҷикон 1400 сол муқаддам хунёгаре бо номи Борбад мезист, ки бо сабку услуби хосаи хеш машҳури олам гардид. Инак баъди 1400 соли зиндагии Борбад дар сарзамини ба дунё оварандаи мардони нобиғаи хунару санъати асил марде саропо хунару эҷоду эҷоз ба дунё омадаву бо ҳунари волои хеш номи Борбадро дубора зинда ва санъати волои Шашмақоми тоҷикро (бархе барои хок пошидан ба чашми ҷаҳониён Шашмақомро моли ўзбекҳо муаррифӣ намуда, мехоҳанд ба ин васила гӯянд, ки он аз ўзбекҳо ба тоҷикон гузаштааст, ҳол он ки таърих гувоҳ аст, ки Шашмақом моли аслии мо тоҷикон аст) ба ҷаҳониён муаррифӣ намуд, ин Ҷӯрабек Муродов мебошад. Ӯ бо ҳунари воло махсусан бо сурудҳои Шашмақом тавонист, ки фарҳангу ҳунари тоҷиконро ба дуриҳои дур бурда, ба ҷаҳониён шиносонад. Суханони Пешвои Миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомали Раҳмон дар ҳаққи Ҷӯрабек Муродов далели равшани ин

гуфтаҳост: «Ба камтарин истеъдодҳо тақдир шудааст, ки ҳунарашон то ба ин дараҷа ба тамошобинони гуногунзабон, гуногунфарҳанг, гуногунмазҳаб ва гуногунанъана писанд ояду тавонад шуҳрати санъати миллаташро ба арсаи васеи байналхалқӣ бардорад. Хушбахтона Шумо ба чунин саодат сарбаландона расидед» [2, с. 137].

Ҷӯрабек Муродов 24 декабри соли 1942 дар деҳаи Куруди ноҳияи Айнӣ ба дунё омада, таҳсилӣ ибтидоияшро дар зодгоҳаш гирифтааст. Ҳанӯз дар овони мактабхонӣ ба абёти классикони адабиёти тоҷику форс меҳри хоса дошту зерӣ лаб ашъори онҳоро замзама менамуд. Он замон дар гӯшаи хаёлаш ҳам набуд, ки аз як деҳаи танги кӯҳистон, ки дар байни ду кӯҳ ҷойгир шудаву аз ин хотир ба худ номи Куруд (яъне Кӯҳрӯд)-ро гирифтааст, баромада, бо сурудҳои ноби тоҷикӣ дунёро тасхир месозад.

Ҷӯрабек Муродов дар тӯли фаъолияти овозхонӣ зиёда аз 2000 сурудро иҷро намудааст, ки 450-тои он аз эҷоди худӣ аст.

Ҳангоми бори аввал ба Самарқанду Боҳоро сафари ҳунари намуданаш дар консерт шумораи тамошобинон хело кам буд. Лекин дар дуҷум сафари ҳунари ҳама ҷиптаҳо барвақт фурухта шуда буданд. Боз дар шаҳрҳои Самарқанду Бухоро суруди тоҷикӣ танин андохт. Ҳамин тавр баъд аз ин сафарҳои ҳунарии Ҷӯрабек ба хорича шурӯъ гардид. Дар бисёр кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла Амрикову Аврупо, Ҳиндустону Покистон, Японияву Арабистон сафарҳои ҳунари намуда, фарҳангу санъати волои мардуми тоҷикро ба ҷаҳониён муаррифӣ кардааст [3, с. 5].

Ҷӯрабек Мурод сарояндаи ҷӯянда ва нисбат ба худ серталаб аст. Ӯ пайваста санъати мусиқии гузаштаю имрӯзаи миллатамонро меомӯзад. Махсусан сабти сурудҳои ҳунармандони мардумии тоҷик Ҳоҷӣ Абдулазиз, Содирхони Ҳофиз, Домулло Ҳалим, Устод Шодӣ, Акашариф Ҷӯраев, Бобоқул Файзуллоевро шунида, унсурҳои хос ва паҳлуҳои хирфаии ҳунари овозхонӣ онҳоро таҳлил намуда, дар фаъолияти ҳунариаш устодона истифода мекунад. Ҷӯрабек Мурод ба маънои пурраи сухан эҷодкори ҳақиқӣ мебошад. Зеро ӯ дар иҷрои ҳар як суруди нав паҳлуҳои тозае истеъдоди худро ба муҳлисони зоҳир менамояд. Пешрави ӯро ҳатто аз суруд то суруд ва аз оҳанг то оҳанг метавон мушоҳида намуд. Ба «дуди чароғ хӯрдану дандон болои ҷигар гузоштан ва зулмотро ба субҳ бадал намудан»-ҳои ҳунарманд фаъолияти беш аз 50-солаи санъаткорӣ ӯ гувоҳ аст. Бехуда нест, ки ҳанӯз солҳои ҷавонӣ ва нашъу нумӯи ҳунарвараи Қаҳрамони Тоҷикистон, қосиди сулҳу дӯстӣ, устоди зиндаёд Мирзо Турсунзода гуфта буд:

«Ҷӯрабекро ба чашми кам набинед, халқи мо хушбахт аст, ки Ҷӯрабек барин сарояндаву мутриби нотакрорро пайдо кардааст. Ҷӯрабек аз ҳофизони муосир ягона касест, ки шеърро гӯёву расо меҳонад, муроди шеърро оҳангро ба дилу мағзи шунаванда мерасонад» [3, с. 13].

Устод Ҷӯрабек Муродов зимни эҷоди ҳар суруд кӯшиш мекунад, ки шеърҳои баландмазмунӣ классикиву муосири тоҷикро ба оҳанг дарорад ва ба ин васила ба сухани воло арҷгузорӣ намуда, тавассути ҳунари худ панди бузургонро ба гӯши шунаванда расонад.

Бузурге гуфта, ки санъат забону сарҳад ва миллат надорад. Он роҳест, барои гусастани марзҳо, ошноӣ ва дӯстии мардуми қитъаҳои гуногуни олам. Ҳақ ба ҷониби ӯст, зеро дӯстдорони ҳунари Ҷӯрабек Муродов на танҳо дар

Тоҷикистон, балки берун аз марзи он – дар ақсои олам танин андохтааст, суруди ўро натанҳо мардуми одӣ, балки машхуртарин сиёсатмадорон гўш кардаву мухлисаш буданд. Ин буд, ки хунари ў барвақт диққати муҳаққиқону санъатшиносонро ҷалб намудаву дар боби эҷодиёташ мақолаҳои илмӣ ва китобҳо ба таъб расиданд.

Яке аз сиёсатмадорони машхури ҷаҳон, сарвазири вақти Ҳиндустон Индира Гандӣ бо шунидани суруди Ҷўрабек аз ҷой бархоста, қарсақ мезанад ва Ҷўрабекро дар баробари ягона фарзандаш – Роҷив Гандӣ ба писархондӣ қабул мекунад: «Ман то ҳол як писар доштам, акнун онҳо дуто шуданд. Ҷўрабек ту аз ҳамин рӯз эътиборан писари ман ҳастӣ. Ту воқеан ҳам нобиға ҳастӣ» [8].

Хунари асиду воло сабаби мондагории ҷовидонаи номи хунарманд мегардад. Дар замони муосир, ки онро замони ҷаҳонишавии фарҳангҳо меноманд, машхур шудану шуҳрати худро нигоҳ доштан басо душвор аст, зеро тараққиёти техникӣ, баровадани сурудҳои тасвирдор (клип), ва он ҳам дар қолаби махсуси вироиши ба талаботи техникаву технологияи муосир ҷавобгӯ, махсусан ба талаботи завқи бинандаи имрӯз мутобиқро тақозо мекунад. Аз ин рӯ на ҳар сароянда омода аст, ки вобаста ба талаботи замона суруд эҷод намояд. Ҷўрабек Муродов аз он тоифа нест, ки ба андак дигаргунӣ сар фарорад. Дар шароити имрӯз низ ў тавонист, ки хунарманди асил буданаширо ба мардуми кулли сайёра исбот намояд ва он ҳам танҳо бо эҷоди ду трио «Ало шодоб соҳилҳо» ва «Тоҷик, форс, дарӣ». Ин ду суруд дар сомонаҳои иҷтимоӣ ба ҳадде ба қавле «хит» шуд, ки теъдоди тамошобини он сарҳади 100 000-ро убур намуда, дар зиёда аз 200 ҳазор шудааст ва ҳамагӣ аҳсану офарин мегӯянд:

«Ман аз Эрон ҳастам исмаи Хуросон, хеле ифтихор дорам аз бародарони тоҷикам, аз қофиласолор Ҷўрабек Мурод. Зинда бошед, хеле шод кардед, моро».

Санъатшиноси исроилӣ ҷаноби Симха Алишоев бобати суруди «Тоҷик, форс, дарӣ» навиштааст:

– Вақте мо сурудҳои тоҷикиро мешунавему наворашро таомшо мекунем, мефаҳмем, ки дар кадом бобат суруд хонда истодаанд. Хеле тоза, бидуни тақлид ба ягон лаҳҷа, сирф забони асили форсии дарӣ. Ҳар як ҳиҷою калимааш фаҳмо. Аз ҳама муҳим аз таҳти дил месароянд. Худ хушбахтанд, новобаста аз синну сол ва дигаронро низ новобаста аз синну сол хушбахт мегардонанд. Хушбахт бошед, азизонам!».

Наргис Соҳибова, ки айни замон дар Амрико умр ба сар мебарад ва ҳамвора бобати санъати тоҷикон андешаҳояшро дар шакли мақолаи хурд менигорад, навиштааст:

«Устод Ҷўрабек Муродов ифтихори натанҳо тоҷикон, балки форсизабонони рӯи дунёст. Сабки ба худ хос, истеъдоди нотакрор ва самимию заминӣ будани ин марди хунар шуҳрати ўро то ба осмонҳо бурдааст. На ҳар кас метавонад, дар замони тараққиёти инноватсия обрӯю шуҳраташро нигоҳ дорад. Аммо ў тавонист, ки натанҳо нигоҳ дорад, балки бештар намояд теъдоди мухлисонашро. Бад-ин васила теъдоди шунавандагони сурудҳои тоҷикиро» [6].

Як ҷиҳати муваффақияти хунарии Ҷўрабек Муродов дар барномаи хунарияш мавқеи хос доштани сурудҳои мардумии тоҷикӣ аст. Мавриди зикр аст, ки дар барномаи эҷодии ин абармарди хунар сурудҳои мардумӣ мавқеи

хос дошта, аз ҷониби ӯ бо як равонӣ, нафосату назокати хосса ва салосати хунарӣ иҷро гардидаанд. «Таронаҳои мардумии тоҷик аз жарфнои таърихи башар ибтидо гирифта, тӯли садсолаҳо бо заҳмати хунармандони чирадаст ва мактабу ҳавзаҳои гуногуни хунарӣ тақми ёфтаву суфта гардидаанд. Ҳазоронбухрон ҳодисоти таърихро паси сар намуда, тавассути мактаби анъанавии «устоду шогирд» аз забон ба забон, аз як шаҳр ба шаҳри дигар, аз мулке ба мулке, хулоса аз дил ба дил то ба замони мо омада расидаанд. Ба ақидаи муаррихон сурудҳои халқии тоҷикӣ таърихи беш аз чорҳазорсола дошта, Готҳо ва Яшҳои китоби «Авасто» маншаъ гирифтаанд» [2,с.137].

Дар барномаи хунарии Ҷӯрабек Муродов сурудҳои халқии машҳур ва мондагор вучуд доранд, ки бо назокату нафосати худ ба воситаи ин марди хунар дубора зинда гардидаву вирди забони мардум шудаанд.

Сурудҳои халқии «Аз боло об меояд», «Ёр, ёр, ёроне», «Шаб оям», «Гул овардем», «Арӯсбиёрон» ва ғайра, ки таърихи қадима доранд, дар эҷодиёти Ҷӯрабек Муродов мавқеи хос дошта, маҳз тавассути бозхонии ӯ ба нота гирифта шуда, дар китобҳо дарҷ гардидаанд.

Иосиф Кабзон хунарманди халқии СССР гуфтааст: «Вижагии Ҷӯрабек Муродов дар он аст, ки ӯ ба маънои томаш хунарманди мардумист. Бидуни ягон муҳобот, зеро ӯ эҷодиёти халқро месарояд, ба гуфти ҳудаш бо халқи азизаш зиндааст, ҳақи бузургу тавоноии тоҷик бошад бо ӯ. Ҷӯрабек барои халқи тоҷик воқеан ҳам ҳадаи илоҳист» [9].

Дар баробари сурудҳои халқӣ сурудҳои таҷссумгари ифтихор аз ватану миллат, сарзамини биҳиштгоси Тоҷикистон дар барномаи Ҷӯрабек Муродов хеле зиёд аст. Ӯ шояд аз часуртарин хунармандони тоҷик дар замони ҳукумати Иттиҳоди Шӯравӣ буд, ки ба сиёсати давр нигоҳ накарда, бо саллаю чома баромад кардааст. Ҳарчанд барои ин кораш ӯро метавонистанд бо ҷурми «мулло»-гӣ натавонанд аз сарояндагӣ якумрӣ боздоранд, балки ба маҳбас низ кашанд. Аммо ӯ наҳаросида, бо чомаю саллаи тоҷикӣ баромад кард. Дар ҷашни ҳазорсолагии Сино бо чомаю саллаи тоҷикӣ ба сахна баромада суруд хонд, зеро ба ақидаи ӯ либоси миллии бе саллаву тоқӣ намешавад. Аммо котиби дуҷуми вақти Ҳизби коммунисти Тоҷикистон гуфта буд, ки ин мулло кист?

Баъди ин баромад Ҷӯрабек Муродовро ба Кумитаи амният даъват карда, сабаби чомаю салла пушиданаширо пурсон шуданд, ҷавоб хеле ғайриодӣ ва қотёна буд:

– Охир аз Рӯдакӣ сар карда, ҳама бузургони мо салла доштанд, магар ҳамаи онҳо мулло буданд? Ин муллогӣ не, ин либоси миллии мост, ки аз гузаштагон мерос мондааст.

Нависандаи туркман Худойбердӣ Халилӣ дар як нигоштааш овардааст, ки барояш ҳамчун фарзанди Осӣи Марказӣ моӣ ифтихор аст, ки аз ин минтақа Хунарпешаи халқии Иттиҳоди Шӯравӣ Ҷӯрабек Муродов бархосту оҳангу таронаҳои ин минтақаро машҳур гардонид:

«Дар Тоҷикистон чизе баландтар аз кӯҳҳо нест. Қуллаҳо ба осмон мерасанд. Дар Тоҷикистон меғӯянд, баъзе қуллаҳои баландтаринро ҳатто парандаҳо наметавонанд фатҳ кунанд. Аммо дар Тоҷикистон оҳангҳои ҳастанд, ки ин қуллаҳо барои онҳо монета буда наметавонанд.

Худо ба ҳунарпешаи тоҷик Ҷӯрабек Муродов овози зебод. Чунин садои хушро ман дар ҳеҷ ғӯшаи минтақаи мо нашундаам. Ин садо худ оҳанг дорад ва оҳангаш мисли худӣ садои зебод» [8].

Воқеан ҳам суруди Ҷӯрабек суруди дили халқи тоҷик аст. Ӯ дар сартосари 15 ҷамоҳири Шӯравӣ аз ҷвонтарин ва «ҷолибтарин» сарояндае буд, ки унвони «Артисти халқи СССР»-ро гирифт. Ҷӯрабек аз аввалин сарояндаи сурудҳои халқӣ буд, ки ба ин унвон мушарраф гардид. Дар он давра асосан барои ҳунармандони операву балет, барои нақшофарӣ, яъне актёрони театру кино унвони Артисти халқи СССР дода мешуд. Ҳофизони мардумӣ, ки сурудҳои халқӣ месароиданд, бо чунин унвон сарфароз намешуданд. Вақте номзоди Ҷӯрабек Муродов барои дарёфти ин ҷоизаи муътабар пешниҳод шуд, ба нависонавис шуруъ карданд. Вазорати маданияти СССР баъди шаш моҳ номзоди ӯро рад кард. Ҷаббор Расулов, раҳбари онвақтаи ҷумҳурӣ, саҳт ранҷид, ки чаро як ҷумҳурӣ пешниҳод мекунад, вале дар марказ ноҳида мегиранд. Соли 1978 бори дувум номзодияшро пешниҳод карданд. Аммо шарт гузоштанд, ки бояд имтиҳон супорад.

12-уми декабри соли 1978 дар театри операи Маскав консерти ҳисоботии Ҷӯрабек Муродов баргузор шуд. Барои санҷиши маҳораташ комиссияро дар ҳайати 17 нафар аз Кумитаи марказии Ҳизби коммунисти Шӯравӣ, Шӯрои вазирон, Вазорати маданияти СССР ташкил карданд. Ҷӯрабек ба саҳна баромада, консертро бо «Суруди Рӯдакӣ» оғоз намуд:

Суруди Рӯдакӣ шуд зинда акнун,
Расида авҷи Фирдавсӣ ба гардун.
Барои Ҳофизу Саъдии Шероз,
Намуда тоҷикон оғӯши худ боз.

Тамоми тамошобинон аз ҷо бархоста кафкӯбӣ мекарданд. Ҷӯрабек дар ин консерт бо 18 забон суруд хонд. Баъд, сардори комиссия, ҷонишини вазирони маданияти СССР профессор Кухарски «что еще за пророк» гуфта, бо ҳабдаҳ нафар аъзои комиссия аз ҷой бархостанд. Ҳамин тавр Ҷӯрабек Муродов дар синни 36-солагии сазовори унвони Артисти халқи СССР шуд.

Бархе сабаби ин ҳама обрӯю эътибори Ҷӯрабекро, хусусан дар он давраи ҳассос, маҳз дар ифтихор аз миллату мардуми хеш карданиш мебинанд, ки худӣ устод низ ба ин ақида розӣ аст:

«Дар Маскав 1000-солагии Абуалӣ ибни Синоро ҷашн гирифтём. Ман ва устод Муҳаммад Осимӣ – президенти вақти АИ ҶТ барои ширкат дар ҳамоише, ки чанд кишвари дигар низ даъват шуда буд, сафарбар шудем. Он вақтҳо баромад кардан бо либоси миллии на он қадар роиҷ буд. Ман сурудеро омода карда, як саллаву ҷома ҳам ҳамроҳ гирифтаам. Раиси АИ СССР дар ҳоле ки мувофиқи барнома бояд суҳанро ба намояндаи Тоҷикистон Муҳаммад Осимӣ меод, ба намояндаи Узбекистон дод. Намедонам устод Осимӣ он вақт дар қадом вазъият қарор гирифтанд. Ҳама мегуфт Сино аз мост. Хайр, навбати устод омад ва устод ҳам ба саҳна баромаданд. Устод маърузаеро, ки дар даст доштанд як тараф гузоштанду чунон суҳанронӣ карданд, ки ҳозирон аз ҷой бархоста қарсақ заданд. Ман бошам сурудеро, ки бо чанд забон буд сароида,

тамоми гулҳои мухлисонро ба даст овардам ва он гулҳоро ба зери пойи Сино чидам, толор бори дигар ба ваҷд омад. Лекин навори онро ҳам буриданд» [7].

Қироншоҳ Шарифзода, журналист ва пажӯҳишгари тоҷик ақида дорад, ки хидмати Ҷӯрабек Муродов дар зинда нигоҳ доштани забони тоҷикӣ дар байни маҳаллаҳои тоҷикнишини Ўзбекистон хеле бузург ва назаррас аст:

«Аз назари ман, устод Ҷӯрабек Муродов новобаста аз баррасию баҳодиҳии фаъолиятҳои сиёсиашон ҳамчун як шахсияти фарҳангиву таърихӣ дар соҳаи фарҳанг мемонанд. Ман барои он ба чунин хулоса омадам, ки устод Ҷӯрабек Муродов дар замони Шӯравӣ, дар замоне, ки тоҷик чандон худшинос набуд, ё барои худшиносӣ монеаҳои зиёде дошт, яке аз он чехраҳои буданд, ки дар минтақаи Осиёи Миёнаи онвақта ва ҳам дар кишварҳои дигари собиқ Шӯравӣ сухани тоҷикӣ, фарҳанги тоҷикиро, оҳангу суруди тоҷикиро боло бурданд ва муаррифӣ карданд.

Дур нарафта, мисоле овардан мехоҳам. Устод Ҷӯрабек Муродро дар Ўзбекистон, дар минтақаҳои тоҷикнишини он ҷо ҳамчун як ҳофизии мардумии тоҷик, як намояндаи Тоҷикистон, намояндаи фарҳанги он медонистанд, мепазируфтанд ва эҳтиром мекарданд.

Бо истифода аз ин обрӯю эътибор устод Ҷӯрабек Мурод ҳам дар мактабҳои тоҷикнишини Ўзбекистон, ҷануби Қазоқистон он қадар хизмате кардаанд, ки бо қалам гуфтан душвор аст.

Гузашта аз ин, як хислати бисёр хуби устод Ҷӯрабек Мурод он буд, ки чун эҳтироми зиёд доштанд, дар ҳар сафарашон хоҳ - сафари хизматӣ бошад, хоҳ даъват ба ягон тӯй, бо истифода аз иштироки намояндагони воломақоми он ҷойҳо дар омади гап дар мавриди мактабҳои тоҷикӣ, паҳн шудани матбуоти Тоҷикистон дар Ўзбекистон сухан мегуфтанд ва як суханашон бас буд, ки он роҳбарон дар иҷрои пешниҳодҳои кӯмаки аз дасташон меомадаро мекарданд. Хизмати бузурги устод Ҷӯрабек Муродовро ман дар ҳамин мебинам» [8].

Президенти кунунии Ўзбекистон Шавкат Мирзиёев Ҷӯрабек Муродовро ганҷинаи ҳастии санъати Осиёи Марказӣ номида гуфтааст:

«Мо баромади сарояндаи машҳури давр Ҷӯрабек Муродовро бо ҳассосияти тамои тамошо карда, лаззат мебарем» [8].

Дар шинохти Ҳадиса Қурбонова, Шоири халқии Тоҷикистон Ҷӯрабек Муродовро нобиғаи санъати тоҷик аст:

«Ҷӯрабек Муродов яке аз нобиғони санъати тоҷик аст. Вай дар рушди нумӯи санъати тоҷик хизматҳои бузург кардааст. Ҷӯрабекро «Борбади сонӣ» гӯем ҳам, хато намекунем. Ба ашъори классикон ва шоирони муосир сурудҳои бисёре баастааст. Шогирдони зиёд тарбият намудааст.

Ҷӯрабек Ватанро саҳт дӯст медорад. Дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ Ҷӯрабек бо вучуди дидани таҳқирҳо Ватанро тарк накард. Аз чандин кишварҳои хориҷ барои вай хона, боғу бӯстон ва дигар шароитҳои олай ваъда доданд, аммо Ҷӯрабек хоки диёрро ба чизе иваз накард ва ин сабру тоқат боз ӯро ба арсаи шуҳратҳо ва қадршиносиҳо овард.

Ҷӯрабек Муродовро метавон қаҳрамони замони худ номид, зеро дар солҳои ҷавонии ӯ ҳар писарбачаи ба қавле ба ақл даромада орзуи мисли ӯ шуданро мекард, чунончи Ворис, шоир ва сардабири ҳафтаномаи «Ҳамроз» авиштааст: «Ҳар як миллат бо фарзандони фарҳангӣ, бо шоирону олимонаш

машҳур мешавад. Яке аз чунин фарзандони фарзонаи миллат, ки хизматҳои арзандае кардаанд, устод Ҷӯрабек мебошанд. Ман устодони бузургеро, аз қабили Одина Ҳошим, Зафар Нозим ва Ҷӯрабек Мурод сарсупурдаи миллати худ медонам ва дар бораи онҳо бояд навишту навишт [8].

Ҷӯрабек Муродов 55 сол аст, ки хунёгарӣ мекунад. Дар бораи ӯ зиёд гуфтаанду мегӯянд ва хоҳанд гуфт. Аммо фикр мекунам беҳтарин суханро дар ҳақи ин абармарди санъати тоҷик Лоиқ Шералӣ гуфтаанд:

«Ҷӯрабек фарзанди халқ аст, ҳофизи халқ аст, суруди дили халқро мегӯяд. Мо бояд ба қадри Ҷӯрабек расем ва ӯро азизу гиромӣ дорем» [5, с. 23].

Адабиёт

1. Джурабек Муродов [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: ru.wikipedia.org
2. Зубайдӣ А. Муסיқии тоҷик дар даврони истиқлол. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 303 с.
3. Олимақом. – Тошкент, 1995. – 94 с.
4. Раҷабов А. Дурри чаҳонтоб. – Душанбе: Бухоро, 2015. – 224 с.
5. Сурудҳои Ҷӯрабек Муродов [Матн]: Дар ду қисм. Қисми 1.– Хучанд: Ношир, 2012. – 608 с.
6. «Тоҷик, форс, дарӣ» [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: www.youtube.com
7. Филмномаи баҳшида ба 75 солагии Ҷӯрабек Муродов таҳти унвони "Ҳофизи миллат". – 2018 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: www.youtube.com
8. Худойбердӣ Халиӣ. Ҷӯрабек Муродов ифтихори Осиёи Марказист. Дастрасӣ ба мавод бо суроғи gazeta.tj таърихи дастрасӣ: санаи 15,03,2018.
9. 70-солагии Ҷӯрабек Муродов. Дастраси ба мавод бо суроғи www.yandex.ru
10. Шавкат Мирзияев про Джурабека Муродова [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <http://wapsows.com/video/--/BEyJ8zebedU.html>
11. Шарифова М. Ҷӯрабек Муродов.–Хучанд: Нури маърифат, 2002. –528с.
12. Чаҳонро тасхир кард бо садояш... [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: www.kmt.tj
13. Ҷумъаев Ҳ.: Сурудҳои Ҷӯрабек Муродов.–Душанбе: Ирфон, 1982. –279с.
14. Ҷӯрабек Муродов: Ман дар Маскав имтиҳон додам [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: www.bbc.co.uk/tajik/news
15. Ҷӯрабек Муродов: Як камбудии мо маҳалгароист [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: Ozodi.org.

Фарангис Ф.

О ДЖУРАБЕКЕ МУРОДОВЕ

Народный артист СССР, обладатель Премии «Живая легенда» в “Big Apple”- Джурабек Муродов, является одним из величайших артистов

таджикского искусства второй половины XX и начала нынешнего века, который своим творчеством прославил в мире таджикские песни и музыку. Он является единственным артистом, который в сравнении с другими артистами, заслужил звание Народного артиста Советского Союза не как исполнитель оперных арий или классических танцев, а как исполнитель народных песен. Особенностью его стиля исполнения является правильный подбор текста и музыки. Именно эти качества привлекли внимание исследователей сферы культуры к его таланту и мастерству. В статье рассматривается творчество Джурабека Муродова и определяется его роль в развитии музыкального искусства в Таджикистане и Средней Азии.

Ключевые слова: песня, музыка, сцена, народные песни, Шашмаком, личность, звезда, артист, искусство, Народный артист СССР.

Farangis F.

ABOUT JURABEK MURODOV

People's Artist of the USSR, winner of the "Living legend" award in "Big Apple" - Jurabek Murodov, is one of the great masters of Tajik arts of the second half of the twentieth and the beginning of this century, who introduced Tajik songs and music to the world with his great talent. He is the only artist who by comparison with other artists of the Soviet Union, not as a performer of professional songs, but with performance of folk songs received the title People's Artist of the Soviet Union. Features of his style are the correct selection of text and music. Particularly this ability attracted the attention of cultural researchers to his talent and skill. In this article, based on the analysis of the work of researchers were considered J. Murodov's creativity and his role in the development of art in Tajikistan and Central Asia.

The author notes that J. Murodov's great talent, skill and knowledge became the basis for attracting the attention of the intelligentsia to his repertoire.

Keywords: song, music, scene, folk songs, Shashmakam, personality, star, artist, art, People's Artist of the USSR.

ТДУ

Раҳимӣ Д.

МАВҶЕИ ЗООМОРФИЗМ ДАР АФСОНАҶОИ СЕҲРОМЕЗИ ТОҶИҚИ

Зооморфизм як навъи тасаввуроти асотирӣ буда, дар замони қадим дар иртибот бо ақидаҳои ҷодуӣ ва тотемистӣ эҷод шудааст. Истилоҳи “зооморфизм” ба маънои табдил ёфтани одамон ба шакли парандагону хазандагон ва дигар ҷонварони аҳлию ваҳшӣ ва дар сурати ҳайвонот зиндагӣ кардани махлуқони табдилишуда мебошад.

Дар афсонаҳои тоҷикӣ табидашавии персонажҳо ба сурати ҷонварон бо мақсади мубориза бурдан бо рақиб, барои бартарарф кардани қувваи бадӣ, барқарор кардани адолат ва ба ҳадафи худ расидани қаҳрамон ба амал меояд.

Дар тасвири образҳои зооморфии афсонаҳои тоҷикӣ он ҳайвоноте ба назар мерасанд, ки аслан ҷонварони маҳаллианд. Масалан: гов, хар, асп, шутур, гӯсфанд, буз, хирс, гург, сағ, рӯбоҳ, шағол, мурғ, чӯча, кабк, кабӯтар, уқоб, шохин, гурба, мор ва ғайра.

Мазмунҳои асотирии афсонаҳои сеҳромез садсолаҳову ҳазорсолаҳоро тай карда, давраҳои инкишофи шуур ва тафаккури мардумони аҳди қадимро инъикос кардаанд.

Калидвожаҳо: афсона, образ, сурат, мотив, сюжет, тотемизм, тасаввурот, ҷоду, эътиқод.

Афсонаҳои халқи тоҷик пур аз асрору маъниҳои нухуфтаи таърихӣ асотирӣ ва ҳунарию эстетикӣ мебошанд, ки омӯзиш ва таҳлили ҳар як мотив, сюжет, намод, персонажҳо ва образи ҷонварону гиёҳон моро ба умқи тасаввуроти эътиқодӣ иҷтимоӣ ниёғони худ мебарад. Афсонаҳо шакли содатари устураҳо мебошанд. Махсусан, афсонаҳои сеҳромез инъикоскунандаи асотири пешинӣ буда, намунаҳои донишу ҳикमत, бовару эътиқод, муносиботи инсонҳоро бо табиат фаро мегиранд.

Дар афсонаҳо ҳайвонҳо сухан мегӯянд, мисли одам зиндагӣ мекунанд, баъзе махлуқони фавқтабиӣ ба мардумон зиён мерасонанду чанде дигар мададгояшон ҳастанд, ашӯи сеҳроку ғайриоддӣ ба муроди қаҳрамон амал мекунанд, паҳлавон деу аждаҳоро мағлуб карда, шохдӯхтар ё паридӯхтарро наҷот медиҳад. Чунин тасвири ҳодисаҳо дар назари аввал содаву бофтаи ҳаёли мардум менамоянд, аммо дар аслу бун онҳо пораҳои тағйирёфтаи асотири бостон мебошанд. Аз ҳулосаҳои донишмандон маълум мешавад, ки замоне устураҳо донишҳои муқаддасу эътиқодӣ ва дастурии мардум будаанд.

Дар ин мақола мо ба таҳлилу баррасии яке аз масъалаҳои муҳими таркиби афсонаву устура ва ривояту боварҳои мардумӣ – “зооморфизм” мепардозем, ки решаҳои жарфу шигарфе дар тасаввуроти асотирию эътиқодӣ ниёғони мо дорад.

Дар илмҳои ҷамъиятшиносӣ инсонӣ, махсусан дар илми фолклоршиносӣ ва мифология истилоҳи “зооморфизм” ба маънои хусусиятҳои зоҳирӣ, рафтор, табиати ҳайвонро ба худ гирифтани одамон ва махлуқони дигар ташреҳ ва истифода шудааст. Истилоҳи “зооморфизм” аз калимаҳои юнонии ζῶον (*zōon*), яъне ҷонвар ва μορφή (*morphē*) ба маънои шакл, ё қолиб сохта шуда, тақрибан маънои “ҳайвонсурат”-ро мефаҳмонад. Як шакли зооморфизмро муҳаққиқон “териантропӣ” (гоҳе “териморфизм”) номидаанд, ки тибқи он инсон қобили ба сурати ягон ҷонвар табидашуда дорад.

Бо суханони дигар, табидашудаи одамон ба шакли парандагону ҳазандагон ва дигар ҷонварони аҳли ваҳшӣ ва дар сурати ҳайвонот зиндагӣ кардани одамону махлуқони табидашуда асоси зооморфизмро ташкил медиҳад. Дар ҳолати баръакс дар шакли инсонҳо фаъолият кардани ҷонварону махлуқоти фавқтабиӣ дар мифология ва дигар улуми инсоншиносӣ “антропоморфизм” меноманд [муфассалтар ниг.: 2; 15; 19; 21].

Зооморфизм як навъи тасаввуроти асотирӣ буда, дар замони қадим дар асоси ақидаҳои ҷодуӣ ва тотемистӣ эҷод шудааст. Имрӯзҳо баъзе унсурҳои

онро дар афсона, нақду ривоятҳои халқӣ, боварҳо, инчунин дар намунаҳои санъати иҷроӣ, дар тасвирҳои миниатюраҳо, ҳайкалу деворнигораҳо, нақшҳои гулдӯзӣ, кандакорӣ, заргарӣ, мистарӣ, кулолӣ ва маҳсулоти дигар ҳунарҳои дастӣ мушоҳида кардан мумкин аст.

Зооморфизм дар суннати номгузориҳои бисёр халқҳо низ таъсир гузоштааст. Масалан, дар насабҳои англисии Фокс, Лион, Волф, ному насабҳои русии Лев, Зайтсев, Медведев, Волков, дар номҳои ўзбекии Бӯрӣ, Арслон, Бургут, дар номҳои тоҷикӣ – Гургалӣ, Шералӣ, Алишер, Товус, Тӯтӣ, Қумрӣ ва ғайра таъсири тасаввуроти зооморфӣ боқӣ мондаанд.

Зооморфизм нахуст дар шакли тасаввурот ва эътиқоди одамони ибтидоӣ шурӯъ шуда, минбаъд вориди устураҳо гаштааст. Дар мифологияи қариб ҳамаи қавму халқҳои ҷаҳон, аз ҷумла асотири мардумони эронитабор, образҳои зооморфӣ ва амалиёту қиёфаи онҳо зиёд ба назар мерасанд.

Роҷеъ ба мифологияи мардумони эронитабор муҳаққиқони варзида чун М. Дрезден, Т. Нелдёке, Г.С. Нюберг, В.И. Абаев, М.С.Андреев, С.П.Толстов, К. Инострантсев, И.С. Брагинский, О.А. Сухарева, И.В. Рак, М. Баҳор, Ҷ. Дӯстхоҳ, О.М. Чунакова ва ҷанде дигар пажӯҳишҳои арзишманд анҷом додаанд. Дар рисолаву мақолаҳои эшон паҳлуҳои гуногуни асотири эронӣ, аз он ҷумла, масъалаҳои офариниши кайҳону эзодон, гиёҳон, ҷонварон ва мардумон, иэрархия ё радабандии эзодон, тазодди офаридаҳои ахурӣ ва махлуқоти аҳриманӣ, эсхатология ё охиратшиносии мардум ва амсоли инҳо баррасӣ шудаанд. Дар баробари ин мавзӯҳо роҷеъ ба масъалаҳои марбут ба зооморфизмҳо низ муҳаққиқони мазкур баъзе нуктаҳоро қайд кардаанд.

Аз ҷумла, дар монографияи адабиётшиносии маъруф И.С. Брагинский “Аз таърихи назми халқии тоҷикӣ” андешаҳои марбут ба тасаввуроти ибтидоии ниёгонии тоҷикон ва мифологияи Эрони бостон дар қисми аввали китоб, махсусан, дар бобҳои якуму дувум зикр шудаанд. Муаллиф дар боби дувум фаслери бо унвони “Устураҳои космогонӣ, асотири марбут ба ҷонварон” ихтисос дода, дар он оид ба образҳои зооморфӣ ё худ ҷонварони нимаинсон, аз ҷумла Симурғ, Ажи Даҳока ва моҳии Кара ҳарф задааст.

Тибқи пажӯҳиши И. С. Брагинский, парастини ҷонварон, аз он ҷумла, асп, барзагов, хурӯс ва сағ дар мардумони эронитабор аз даврони қадим маъмул будааст. Ба далели ин гуфтаҳо, ӯ аз Авесто, асотири Эрони бостон, инчунин аз бозёфтҳои бостоншиносон, аз тасвири зооморфии деворнигораҳои Панҷакенти қадим ва ҳайкалчаҳои скифӣю аслиҳаҳои ҷангии нӯгашон дар шакли говсар иқтибос овардааст [5, с. 53-59].

Асп дар асотири Эрони бостон ҳамчун намоди ҳустиву ҷолокӣ, тундравӣ, ҳушёриву зиракӣ, далериву паҳлавонӣ мавриди ситоиш қарор гирифтааст. Аз ин хотир бисёр эзадону девон дар мавридҳои ҳарбу зарб ба қолиби зооморфии асп табдил меёбанд.

Дар Яшти ҳаштуми китоби муқаддаси зардуштиён “Авесто” («Тир-яшт») Тиштар ситораи сапеду дурахшон ва тавоно мебошад, ки сиришти обро дораду наҷодаш аз Апам Напат (эзади обҳо) аст. Тиштар ба колбадҳои аспии сафеди заррингӯш ва гови зарриншоҳ мебарояд ва бо деви хушксолию беборонӣ Апаоша, ки ба сурати аспии сиёҳ даромада буд ва мехост ҷаҳонро аз беобӣ табоҳ созад, мубориза мебарад [1, с. 238-239]. Дар «Баҳром-яшт» Баҳром ба колбадҳои барзагови зебои зарриншоҳ, аспии сафеди зебо бо гӯшҳои зард ва лигоми

заррин, уштури сармасти тездав, гурузи наринаи тезчанголу тездандон, кўчи (меши) даштии шохҳояш печ дар печ, парандаи тезчангол – Вареғна ва ниҳоят ба сурати марди зебои ройуманд меदारояд [1, с. 302-305]. Лозим ба қайд аст, ки дар баъзе сарчашмаҳо муҳаққиқон мурғи Вареғнаро бо Симурғ як махлуқ хондаанд. Таҳмурас низ Аҳриманро ба сурати асп даровард ва сӣ сол бар пушти ӯ савор шуда, гирди заминро тохта буд [1, с. 312].

Дар “Шохнома”-и Фирдавсӣ, ки қисми аввали ин ҳамоса аз мазмунҳои мифологӣ иборат аст, баъзе образҳои зооморфӣ фаъолият мекунанд. Чунончи, дар Авесто образи *Ажи Даҳока* тасвир шудааст, ки махлуқи офаридаи Аҳриман буда, се каллаву шаш чашм дошта, душмани асосии инсонӣ аст ва меҳодад ҷаҳонро аз мардумон холӣ кунад. Дар “Шохнома”-и Фирдавсӣ номи ӯ дар шакли *Заҳҳок* омада, шоҳи золим аст, ки тахту мулки Эронро аз Ҷамшед мерабояд ва сипас ба фиреби Аҳриман гирифтдор шуда, аз ду китфаш ду мор мерӯянд. Муҳаққиқон далелҳои зиёд ёфтаанд, ки заминаи образи Заҳҳокӣ мордӯш Ажидаҳока аст ва дар афсонаҳои тоҷикӣ ва халқҳои дигари порсизабон он ба персонажи манфӣ – *аждаҳор* табдил меёбад. Дар тасаввуроти асотирии мардумони бостон Ажидаҳок ва Заҳҳок ба морҳои калони бадҳайбат айнӣ доранд [8, с. 47-67].

Образи дигари зооморфӣ дар Авесто ва асотирии Эрони бостон парандаи нимаодам Симурғ мебошад. Симурғ (дар забони авестӣ – Саена Мареғу; дар паҳлавӣ – Сенмурв) бинобар маълумоти Авесто, дар болои дарахти Виспубиш, дар миёнаи дарёи Фарохкарт ошён дорад [1, с. 698]. Дар “Шохнома”-и Фирдавсӣ лонаи Симурғ бар фарози Албурзкӯҳ устувор буда, ӯ тарбиятгари Зол аст ва дар якҷанд маврид мушкикушои хонадони Зол мебошад. Дар китоби «Бундаҳишн» аз рӯи баъзе вижагиҳояш Симурғро ба гурӯҳи парандагони ширхӯр шомил намудаанд ва гӯё вай дар пистонаш шир дошта, бачагонашро бо шир сер мекардаст.

Дар қиссаи афсонаҳои тоҷикӣ Симурғ мурғи соҳибчангол ва пурқуввате аст, ки қаҳрамонро ба болояш нишонда, ба пушти кӯҳи Қоф ва ё ба дунёи дигар мебарад ва он ҳамеша кӯмакрасон ва хайрхоҳи мардумон мебошад.

Образи дигаре, ки ҳам дар асотирии Эрони бостон ва ҳам дар “Шохнома”-и Фирдавсӣ ба назар мерасад, образи “Фар” мебошад, ки дар суратҳои зооморфӣ таҷассум мегардад. Фар фурӯғ ё нури эздиест, ки агар ҳар кас аз он бархӯрдор шавад, ба мартабаи солорию фармонравӣ расад ва шоҳи ободгару додгустар гардад. Дар Авесто Ажидаҳок (Заҳҳок) ва Афросиёб аз фар бебаҳраанд, ҳарчанд кӯшишу талош меварзанд, аммо бенасиб мемонанд. Шаҳриёронӣ ҳамчун Ҷамшеду Ковус, ки дорои фар буданд, ба сабаби ғуруру худситоӣ ва бедодгарияшон фар аз онҳо гусаста, дучори душворҳо мегарданд. Фар дар тасвири ҳамосаҳо бештар дар сурати гӯсфанд, баъзан ғизол ва паранда низ таҷассум ёфтааст. Дар достони “Корномаи Ардашер” замоне ки Ардашер бо канизак сӯи Порс мегурехтанд, фарри эздӣ дар колбади барае таҷассум гашта, аз қафои онҳо метохт.

Мардумшиноси тоҷик О. Муродов ба омӯзиши мавзӯҳои тасаввуроти асотирӣ, расму ойинҳои марбут ба сеҳру ҷоду, тибби ирратсионӣ, образҳои мифологии тоҷикон машғул шуда, дар китобу мақолати худ оид ба намудҳои зооморфии бовару эътиқод ва нақлҳои халқӣ маълумот додааст. Ӯ дар китоби “Образҳои қадимаи асотирии тоҷикони водии Зарафшон” персонажҳои

мифологии фолклори сокинони водии Зарафшон, аз он ҷумла, дев, албасти ва ачинаро мавриди тасвиру таҳлил қарор дода, зимнан боварҳоро оид ба суратҳои зооморфӣ гирифтани махлуқони мазкур қайд намудааст [7].

Роҷеъ ба образҳои зооморфӣ ё ҳайвонсурат дар фолклоршиносии тоҷик низ баъзе андешаҳо дар чанде аз рисолаву мақолаҳо ба назар мерасанд. Масалан, дар монографияи Қурбонхонова Н. “Устураи ҷонварон дар Бадахшон” муаллиф персонажҳоро ба мусбату манфӣ ва ёрирасон тақсим карда, ба масъалаи табдили инсон ба ҷонварон фасли ҷудогонае бахшидааст [6, с. 113-120]. Қурбонхонова ҳарчанд матнҳои дар ин китоб овардаашро “устура” меномад, аммо онҳо ривоят ва нақлҳо мебошанд.

Дар афсонаҳои навъи тамсилӣ, асосан, образҳои зооморфӣ ва биоморфӣ фаъолият мекунанд. Дар асоси мазмун ва мундариҷаи кулли афсонамасалҳо яклухтии инсону табиат ифода ёфтааст. Дар онҳо ҷонварон монанди инсонҳо рафтор мекунанд, ба яқдигар муносибат менамоянд ва рӯзгори мисли одамонро доранд. Азбаски мавзӯи мақолаи мо баррасии образҳои зооморфии афсонаҳои сеҳромези тоҷикӣ аст, мо аз таҳлили афсонаҳои тамсилӣ ин ҷо худдорӣ карда, баррасии онро ба мавқеи дигар воғузор менамоем.

Образҳои зооморфӣ дар мундариҷаи афсонаҳо нақшҳои гуногунро иҷро мекунанд. Муҳаққиқони рус Н. А. Ситина ва Е.А. Куликова дар мақолаи муштараки худ нишонаҳои биологии зоҳирӣ, функция ва характери ҳайвонотро дар афсонаҳои англисӣ мавриди таваҷҷуҳ қарор додаанд. Тибқи навиштаи онҳо: “аз ҷиҳати функция зооморфҳо бештар дар афсонаҳои англисӣ ду нақшро иҷро мекардаанд: нақши ёвари қаҳрамон ва персонажи манфии зараррасон ё антагонист” [15, с. 2].

Дар афсонаҳои тоҷикӣ табилшавӣ ба сурати ҷонварон бо мақсади мубориза бурдан бо рақиб, барои бартараф кардани қувваи бадӣ, барқарор кардани адолат ва ба ҳадафи худ расидани қаҳрамон ба амал меояд.

Дар тасвири образҳои зооморфии афсонаҳои тоҷикӣ он ҳайвоноте ба назар мерасанд, ки аслан ҷонварони маҳаллианд. Масалан: гов, хар, асп, шутур, гӯсфанд, буз, хирс, гург, сағ, рӯбоҳ, шағол, мурғ, ҷўча, кабк, кабўтар, уқоб, шоҳин, гурба, мор ва ғайра.

Воситаи табилшавӣ ба қолибҳои зооморфӣ дар афсонаҳои сеҳромези тоҷикӣ истифодаи сеҳру ҷоду мебошад. Сеҳру ҷоду дар мазмуни чунин афсонаҳо ҳамчун илмест, ки онро инсонҳо меомӯзанд, аммо махлуқони фавқуттабӣ ба мисли парию дев қобилияти ҷодугариро ҳамчун як ҷузъи фаъолияти худ аз аввал доранд.

Ҷоду дар таърихи тасаввуроти асогирӣ ва эътиқодии инсоният яке аз шаклҳои ибтидоии дин ба шумор меравад, ки моҳияти онро танзими неруҳои фавқуттаба ва ба нафъи худ кор фармудани қувваҳо ташкил медиҳад. Дар аксари афсонаҳои сеҳромези тоҷикӣ сеҳру ҷоду ҳамчун афзори муассири персонажҳои ҳам мусбату ҳам манфӣ мавқеъ дорад. Чунончи, дар афсонаи «Кали соҳир» корбурди сеҳр зиёд ба назар мерасад. Дар ин ҷо персонажҳо бо навбат ба қолибҳои гуногуни ҷонварон ва ҳатто ашё даромада, ба ҳам мубориза мебаранд, ки ин падидаи эътиқодиро дар илмҳои инсонӣ зооморфизми *териантропӣ* меноманд. Қаҳрамони афсона – Кал сеҳру ҷодуро аз духтари мӯйсафеди соҳир омӯхта, худро дар мавридҳои зарурӣ ба кабк, мурғи даштӣ, қушқор, чувона ва шутур табил мекунад. Баъдтар дар идомаи афсона ӯ

бо персонажи манфӣ ё антагонист – мӯйсафеди ҷодугар мубориза бурда, ба қолиби кабу́тар медарояд. Мӯйсафеди соҳир инро дида, зуд ба шоҳин табдил мешавад, сипас Кал муште арзан мешаваду ба замин пош мегардад, мӯйсафед худро мурғи ҷўчадор карда, ба хўрдан сар мекунад, Кал зуд рўбоҳ мешаваду каллаи ҷўчаҳоро кандан мегирад. Мӯйсафед ҳам зуд шағол мешавад, Кал худро ба саги бадҳайбате табдил дода, ниҳоят мӯйсафеди соҳирро мекушад [3, с. 58].

Дар баъзе афсонаҳо персонажҳо ба сурати парандагон мубаддал шуда, парвоз карда, ба ҷойҳои дур мераванд. Ба парандагон табдил шудани персонажҳо аз он сабаб мебошад, ки парандагон озоданд ва имкони парвоз карда, халос шудан аз дасти рақибро доранд. Дар афсонаи «Булбулаки саргашта» духтарак устухонҳои додари ҳалокшудаашро ба сабадча андохта, ба шоҳи чинор меовезад, устухонҳо ба булбуле табдил шуда, паридани мераванд [4, с. 140-143]. Дар ин мотиви архетипӣ таъсири ойини зардуштӣ: усули ҷамъоварии устухони мурда ва дар сабад ё устудон андохтан мушоҳида мешавад. Зардуштиён ҷасади майитҳоро дар замин дафн накарда (зеро хок муқаддас аст), бар фарози кўҳҳову даштҳо мегузаштанд, то ки зоғу заған гўшти онҳоро хўранд. Баъд аз муддати устухонҳои ҷасадро ҷамъ оварда, дар устудон меандохтанд ва дар ҷойи муайян нигоҳ медошанд.

Дар баъзе афсонаҳо раванди табдилшавӣ ба сурати зооморфӣ тавассути ашё ё амале сурат гирифта, қаҳрамон пас аз мубориза бо персонажи манфӣ ба сурати аввали худ бармегардад. Ҷунончи, дар афсонаи “Подшоҳи сирҷўй” подшоҳ аз хиёнати занаш огоҳ шуда, ўро ҷазо додани мешавад, аммо занаш, ки илми ҷодуро медонист, як каф хокро дуо хонда, “ишӣ, нархар” меғўяд ва ба болои шоҳ мепошад. Подшоҳ февран ба хар табдил меёбад. Пас аз муддати саргардониҳо раванди бозгашт ба асли аввала сурат мегирад. Рўзе дугонани занаш, ки тасодуфан дар дашт бо ҷўрааш буд, нархарро дида, пай мебарад, ки подшоҳ ҷоду шудааст. Сипас духтар як каф хокро гирифта, хонда, ба сари хар мепошад ва ў ба шакли аввала бармегардад [17, с. 148].

Раванди бозгашт аз сурати зооморфӣ ба асл, асосан, ба қаҳрамонон ва персонажҳои мусбат хос мебошад. Рақиб (антагонист) ва персонажҳои манфӣ ё маҳв мешаванд ё бебозгашт ба ҳайвонҳо табдил меёбанд. Дар давоми ҳамин афсона ба образи зооморфӣ табдил шудани рақибро дидан мумкин аст. “Духтар боз каме хокро дуо хонда, ба шоҳ медиҳад, ки ба болои занат пош ва ў ба мурғи сафед табдил мешавад, ўро зуд дошта, дар қафас андоз” [17, с. 149]. Шоҳ ин амалро иҷро карда, бо ҳамин роҳ аз зани бевафо ва ҷафокораш халос мешавад.

Ба афсонаҳо хос аст, ки рақиб бояд маҳв шавад ва гунаҳкор ҷазо гирад, зеро муроду мақсади мардуми авом нобуд шудани душман, заволи ёфтани золимон ва пирўзии адолат мебошад, ки дар офаридаҳои бадеӣ ба ҳамин шакл инъикос ёфтаанд.

Дар тасаввуроти асогирии мардум ҷодугарон рақибони асосии инсонҳоянд. Ҷодугарҳо дар афсонаҳо бештар дар сурати кампир фаъолият карда, барои ба қаҳрамони афсона ва персонажҳои дигари мусбат муқобилат намудан аз воситаҳои фавқутабӣ, дуову тилисм ва ашёи сеҳрнок истифода мебаранд. Тилисм яке аз усулҳои ба ҷонварон табдил ёфтани қаҳрамонон буда, дар афсонаҳои бисёр халқҳо мушоҳида мешавад.

Дар фолклори тоҷикон ҳарчанд тилисм кардан бо мақсадҳои дифоъ аз душман ва дар контроли худ нигоҳ доштани ашё ва макону ҷисми муайян анҷом дода мешавад, аммо дар баъзе афсонаҳо онро ҳамчун афзори табдили инсонӣ махлуқоти дигар ба сурати зооморфӣ мушоҳида мекунем. Дар афсонаи “Чумчуқак” бародарон ба алафи тилисмшуда даҳон мерасонанд, ки ҳамон замон ба гов табдил мешаванд. Баъд аз рӯй додани чанд ҳодиса подшоҳ кампири ҷодугарро маҷбур мекунад, ки говҳоро хӯрда, қай кунад. Кампири ҷодугар говҳоро дар як лаҳза хӯрда, онҳоро гашта қай мекунад, ки боз ба ду бародар табдил мешаванд [11, с. 93].

Дар ҳамин афсона мотиви дигари бозгашт ба қолбади аввала тасвир шудааст, ки ба воситаи ашё амалӣ мешавад. Дар аввал кампири ҷодугар ба сари духтар сӯзан мехалонад, ки духтар ба тӯти мубаддал мегардад. Пас аз кашмакашҳо бозгашт аз қолбади зооморфӣ ба сурати инсон сурат мегирад. Вақте шоҳ сӯзани сеҳрнокро аз сари тӯти қашида мегирад, ӯ ба шакли аввалаш бармегардад [11, с. 96].

Яке аз навъҳои образҳои зооморфӣ дар афсонаҳои тоҷикӣ таваллуди махлуқони нимаҳайвону нимаинсон мебошад. Дар афсонаҳои «Хирсиддин», «Хирс-полвон» ва «Хирскудулабаҳодур», ки вариантҳои як афсонаанд, аз хирс ва шоҳдухтар писаре таваллуд мешавад, ки қувват ва зӯру бозуи хирсро дошта, паҳлавони ғайриодӣ мебошад, аз ин сабаб номашро Хирсиддин (ё Хирс-полвон) мегузоранд. Хирсиддин ба сайру сафар баромада, бисёр мочароҳоро паси сар мекунад. Бо дева аждаҳо ва мори бузург ҷангида, ҳамашонро мағлуб намуда, шоҳдухтарро наҷот медиҳад, ба мардум ва ҷонварон некӣ мекунад. Аммо дар афсонаҳои мазкур бозгашти ӯ аз образи зооморфӣ ба чеҳраи инсонӣ сурат намегирад, чунки падараш хирс буда, аз хурдӣ чунин чеҳра дошт [ниг.: 3; 18; 16].

Бояд қайд кард, сюжети фолклорӣ дар бораи ҳамзистии хирс бо инсон дар афсонаву ривоятҳои бисёр халқҳои ҷаҳон, аз он ҷумла, халқҳои Сибир, Аврупо, Қафқоз, Осиёи Хурд, Амрикои Шимолӣ ва ғайра мушоҳида шудааст. Ба ҳайси персонажи марказӣ фаъолият кардани хирс дар бисёр афсонаҳои халқҳои ҷаҳон баъзе муҳаққиқон чунин шарҳ додаанд, ки хирс зоҳиран ба инсон шабеҳ мебошад. Баъзан хирс бо ду по мегардад ва бо дастонаш ҷӯб мешиканад ё ба дарахт таъя мекунад [муфассалтар ниг.: 13, с. 170-172].

Дар баъзе афсонаҳои тоҷикӣ образҳои зооморфӣ ба назар мерасанд, ки дар шакли ҳайвон аз инсон таваллуд шудаанд. Дар чунин афсонаҳо ба ҷинси парӣ тааллуқ доштани он ҳайвон таъкид мешавад. Ҷонвар рафтори ҳайвонӣ дошта, мисли одамон суҳан мегӯяд, аммо шаб пеш аз хоб ниқоб ё пӯсташро қашида, монанди инсон мешавад, пагоҳӣ боз ба сурати ҷонвар бармегардад. Дар афсонаи “Хўтуки дидода ба духтари подшоҳ” зане пир шуда, аммо фарзанд надошт. Хизр боре ба хонааш омада, ба ӯ себи сурхе медиҳад. Пиразан себи ғайриодиро хӯрда, хўтук таваллуд мекунад. Хўтук ақлу фаросат дошта, суҳангӯ буд. Ӯ қалон шуда, духтари шоҳро хостгор мешавад... Ӯ рӯзҳо мисли хўтук буду шабҳо ниқобашро қашида, ба шакли ҷавони зебо медаромад. Вақте ки шоҳдухтар ниқоби харӣ – пӯсташро месӯзонад, ӯ ғел зада, қабӯтар шуда, ба паси кӯҳи Қоф меравад. Дар охири афсона пас аз мочароҳо боз ба сурати ҷавон баргашта, бо шоҳдухтар хушбахтона зиндагӣ мекунад [4, с. 93-100]

Дар афсонаи “Морбача” гуфта мешавад, ки мӯйсафеду кампир бефарзанд буданд, ниҳоят дар қади кампир фарзанд мешавад, аммо моҳу рӯзаш, ки расид, морбача таваллуд мекунад. Морбача ба сӯрохии девор даромада меравад. Баъди чанд сол морбача бармегардад, пӯсташро аз танаш кашида, ба ҷавони зебое табдил мегардад [18, с. 115-118].

Ҳамин гуна мотив дар афсонаи “Кӯпруки ларзонак” мушоҳида мешавад. Чолу кампир фарзанд надоштанд, ниҳоят кампир ҳомила шуда, ҳафтто морбача таваллуд мекунад. Мӯйсафед белро гирифта шашто морбачаро мекушад, ҳафтумаш ба сӯрохӣ даромада, пинҳон мешавад. Дар охир морбача пӯсташро партофта, ба сурати одам мебарояд [18, с. 149-154].

Ин гуна мотивҳо, ба андешаи мо, бозтоби ақоиди тотемистӣ мебошанд, чунки дар даврони хеле қадим одамон тасаввур мекарданд, ки насли онҳо аз ин ё он ҷонвар пайдо шуда бошад.

Дар баъзе афсонаҳо ва ривоятҳо дар тасвири персонаж як навъ унсурҳои зооморфӣ ба назар мерасад, ки онро зооморфизми дараҷаи одӣ ё нимзооморфизм ҳисобидан мумкин аст. Дар тани баъзе инсонҳо узвҳои ҷонварон мерӯянд, масалан, шох, дум, гӯши калон ва ғайра. Дар устураҳо низ ин гуна мотив ба назар мерасад, чунончи аз ду китфи Заҳҳок рӯйидани сари ду мор дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ ин падида мушоҳида мешавад.

Дар афсонаи “Духтари баодоб”, ки варианти афсонаи русии “Золушка” мебошад, духтари модарандар ба тақлиди хоҳараш хонаи момо омада, хазинаро мебинад. Зару зевар медуздад, момо фармон медиҳад, ки дар пешонии ӯ гӯши хар часпад. Ҳамин тавр, дар пешонаи персонажи манфӣ гӯши хар мечаспад ва ин як навъ ҷазо барои хислату рафтори зишти ӯ ба шумор меравад [18, с. 111].

Дар афсонаҳои тоҷикӣ кабӯтар бо парӣ омезиш дорад. Бисёр персонажҳо, ки зоташон аз парӣ аст, ба сурати кабӯтар даромада, ба пушти кӯҳи Қоф мераванд. Дар афсонаи “Гулсанам” мӯйсафед се писари шучоъ ва паҳлавон дошт. Рӯзе ба болои боми ӯ се кабӯтар омада нишаст. Кабӯтарон фаромада, дар рӯйи хокистартӯда ғел зада, се парӣ мешаванд ва ба ҷавонон изҳори муҳаббат мекунанд. Ба ҷуз аз парӣ, инчунин баъзе одамон ба кабӯтар табдил мешаванд. Масалан, дар афсонаи “Ҳафт додарон” ҳафт бародар ва хоҳарашон Гулмоҳ баъд аз хӯрдани таоми афсуншуда ба кабӯтар мубаддал гашта, ба ҳавлии падарашон мераванд.

Яке аз решаҳои асосии образҳои зооморфӣ тасаввуроти этноқодии тотемизм ба шумор меравад. Парастии ҷонварон, иртиботи қавӣ бо табиат, пайдоиши тасаввурот дар бораи сеҳру ҷоду ва тилисм сабаб ва омили эҷодшудани персонажҳои зооморфӣ дар устураҳо шудаанд. Бо мурури замон хусусиятҳои асогирӣ ва корбурди амалиёти сеҳру ҷоду дар афсонаҳо камтар гаштаанд. Ба қавли муҳаққиқи афсонаҳои рус Э.В. Померантсева: “баробар бо тараққиёти ҷамъият муносибати содалавҳона бо табиат, ки боиси ба вучуд омадани асогир дар бораи ҳайвонот гашта буд, аз байн меравад” [9, с. 75].

Аз таҳлилҳо хулоса мекунем, ки образҳои зооморфӣ: гов, хар, асп, хирс, сағ, гурба, мурғ, кабк, булбул, мор ва ҷанде дигар аслан ҷонварони маҳаллианд. Амали зооморфӣ тавассути дуову афсун, сеҳру ҷоду ва тилисмҳо сурат мегирифтааст. Табдилшавӣ ба ҷонварон дар баъзе мавридҳо агар бо майлу хоҳиши персонаж ва зарурат сурат гирад, дар баъзе ҳолатҳои дигар аз ҷониби

персонажи манфӣ, ки қудраташ ё имконияташ бештар аст, ба вучуд меояд. Раванди бозгашт ба колбади инсонӣ ба воситаи шикасти тилисм, амалҳои ғайриодӣ, тавассути ашӯ, дуохонӣ ва ғайра сурат мегиранд. Агар персонаж қобилияти худро ба шакли асли ғардонидан нашошта бошад, пас шахсони миёнарав ин корро ба анҷом мерасонанд.

Дар афсонаҳои сеҳромези тоҷикӣ табибишавӣ ба шаклҳои зооморфӣ бо мақсади мубориза бурдан бо рақиб, барои бартараф кардани қувваи бадӣ, барқарор кардани адолат ва ба ҳадафи худ расидани қаҳрамон ба амал меояд.

Ҳамин тариқ, пас аз баррасии образҳои зооморфии таркиби афсонаҳои сеҳромези тоҷикӣ ва мотиву архетипҳои мифологӣ ба мо аён гашт, ки мазмунҳои асотирии афсонаҳои мазкур садсолаҳову ҳазорсолаҳоро тай карда, давраҳои инкишофи шуур ва тафаккури мардумони аҳди қадимро инъикос мекунанд.

Адабиёт

1. Авесто / гузориш ва пажӯҳиши Ҷ. Дӯстхоҳ. – Душанбе: Қонуният, 2001. – 792 с.
2. Ангелова, А. Семантика зооморфных мифологических символов и их отражение в аграрно-магических обрядах зимних календарных праздников восточных славян // *Folia Linguistica Rossica*. – 2004. – № 7. – С. 9-13.
3. Афсонаҳои мардуми навоҳии Ҷозималику Ҳисор ва Ленин / мураттиб С. Қарабулоқӣ. – Душанбе: Ирфон, 2003.
4. Афсонаҳои тоҷикӣ / мураттибон Амонов Р., Обидов Д. – Душанбе: Дониш, 2008. – 432 с.
5. Брагинский, И. С. Из истории таджикской народной поэзии. Элементы народно-поэтического творчества в памятниках древней и средневековой письменности. – М.: Изд-во АН СССР, 1956. – 496 с.
6. Қурбонхонова, Н. Устураи ҷонварон дар фолклори Бадахшон. – Душанбе: Дониш, 2011. – 146 с.
7. Муродов, О. Древние образы мифологии таджиков долины Зеравшана. – Душанбе: Дониш, 1979. – 116 с.
8. Наим, С. Андешаҳо дар хусуси маъниҳои қадима ва нави устураи Заҳҳок // Масъалаҳои фолклори кишарҳои форсизабон. Китоби аввал / мураттибон Р. Аҳмад, Р. Раҳмонӣ. – Душанбе: 1998. – С. 47-67.
9. Померанцева, Э. В. Русская народная сказка. – Москва: Издательство Академии наук СССР, 1963. – 128 с.
10. Раҳимов, Д. Боварҳои халқӣ ва тасаввуроти асотирии сокинони Бадахшон // Фарҳанги ғайримоддӣи халқи тоҷик. Шумораи 2. – Душанбе: Ирфон, 2016. – С.8-38.
11. Раҳмонӣ, Р. Насри гуфторӣи Бухоро. – Душанбе: Адиб, 2014. – 336 с.
12. Ризвоншоева, Г. Афсонаҳои сеҳромези Бадахшон: таҳқиқи ғоя ва образ. – Душанбе: Дониш, 2011. – 256 с.
13. Серов, С. Я. Медведь – супруг: вариация обряда и сказки у народов Европы и Испанской Америки // *Фольклор и историческая этнография* / отв. ред. Р.С. Липец. – М.: Наука, 1983. – С. 170-191.

14. Сухарева, О. А. Пережитки демонологии и шаманства у равнинных таджиков // Домусульманские верования и обряды в Средней Азии. – М.: Наука, 1975. – С. 5-93.
15. Сытина, Н.А., Куликова Е.А. Зооморфизмы в текстах английских сказок // [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <http://www.volsu.ru/struct/institutes/-ffmk/englang/employees/publication.php?id=000010176>.
16. Таджикские сказки / составитель Б. Ниязмухамедов. – Сталинабад: Госиздат при СНК Таджикской ССР, 1945. – 276 с.
17. Фолклори Норак / мураттиб Р. Амонов. – Душанбе: Нашрдавтоҷ, 1963.
18. Фолклори тоҷикони водии Қашқадарё / Мураттиб ва гирдоваранда Р. Қодиров.–Ҷилди 1. – Душанбе: Оли Сомон, 1998. –276 с.
19. Храмова, М. Н. Архетипическое в зооморфных представлениях европейской культуры / М.Н.Храмова // Вестник Орловского государственного университета. Серия: Новые гуманитарные исследования. – 2012. – № 8 (28). – С. 274-278.
20. Храмова, М. Н. Семантика зооморфных образов в современной европейской культуре: автореф.... дис. на соискание ученой степени канд. культурологии. – Санкт-Петербург, 2015. – 24 с.
21. Gerbasi, K.C. Furries from A to Z (Anthropomorphism to Zoomorphism) // Society and Animal. – 2008. – № 16. – P. 197–222.

Рахими Д.

МЕСТО ЗООМОРФИЗМА В ТАДЖИКСКИХ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗКАХ

В таджикских народных сказках лежат многие исторические и мифологические сюжеты, мотивы, образы и архетипы животных и растений, изучение которых ведет нас в глубину представлений предков таджиков о человеке и природе. Особенно в волшебных сказках отражаются элементы древней мифологии, верование и отпечатки ранних форм религии.

В статье автор рассматривает исторические и мифологические сюжеты таджикских народных сказок, связанных с зооморфными образами животных и птиц, которые несут отпечатки древней мифологии, верований и отпечатков ранних форм религий. Рассматривая несколько примеров, в конце сказки обычно враг уничтожается, а герой получает награждение за свои поступки, потому что уничтожение зла, искоренение угнетения и торжество справедливости являются мечтой простого народа, которые отражаются почти во всех сказках.

В таджикских сказках превращение в зооморфные облики происходит с целью прогнать врагов, для уничтожения злых сил, восстановления справедливости и в конечном итоге - для достижения поставленной цели главного героя сказки.

Таким образом, в результате проведенного анализа зооморфных образов таджикских волшебных сказок можно сделать вывод, что мифологическое

представление и элементы ранних форм религий пройдя многие века и тысячелетия, отражают периоды развития мышления и сознания древних народов.

Ключевые слова: сказка, образ, облик, мотив, сюжет, тотемизм, представление, магия, верование.

Rahimi D.

ZOOMORPHISM IN TAJIK FAIRY TALES

In the Tajik folk tales expressed many historical and mythological elements, motifs, images and archetypes of animals and plants, the study of which leads us deep into the notions of the ancestors of the Tajiks about the relation of human with nature. Especially in fairy tales are reflected elements of ancient mythology, beliefs and relicts of the early forms of religion.

In the article author considers the historical and mythological subjects of the Tajik folk tales associated with zoomorphic images of animals and birds that carry traces of ancient mythology, beliefs and elements of ancient forms of religions. Considering several examples, at the end of a fairy tale the enemy is usually destroyed, and the hero receives reward for his actions, because the destruction of evil, the eradication of oppression and the triumph of justice are the dream of the common people, which are reflected in almost all fairy tales.

In Tajik tales, the transformation into zoomorphic forms takes place with the goal of opposing enemies, destroying evil forces, restoring justice and ultimately achieving the goal of the hero of the fairy tale.

Thus, as a result of the analysis of zoomorphic images of Tajik fairy tales, it can be concluded that the mythological representation and elements of the early forms of religions have passed through the centuries and millennia reflect the periods of development of thinking and consciousness of ancient peoples.

Keywords: Tajik folklore, folktale, zoomorphism, image, appearance, motive, plot, totems, animals, representation, magic, belief.

ТДУ

Исмоилов Ф

ИНЪИКОСИ ОДОБУ РУСУМИ АЗОДОРӢ ДАР АШЪОРИ РӢДАКӢ

Дар ин мақола роҷеъ ба ишоратҳо дар бораи маросими азодорӣ дар ашъори Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ ва баъзе аз одатҳои мардумӣ дар маросими дафн маълумот дода шудааст. Муаллиф барои тақвияти фикрҳои худ аз осори шоир ва фарҳанги мардуми тоҷик мисолҳо оварда, ба хулосае меояд, ки ашъори Рӯдакӣ бо фарҳанги халқ алоқаи наздик дошта, дар он ишороте роҷеъ ба суннатҳои мурдашӯӣ, мотам гирифтани занону мардон, либоси сиёҳ дар бар кардани онҳо ва кандани муйҳо ва ғайра шудааст.

Калидвожаҳо: Рӯдакӣ, адабиёт, фолклори тоҷик, маросими дафн, азодор, шегар, гиристан, ғӯр.

Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ шоири забардаст ва нобиғаи замони худ буда, сазовори “унвоҳҳои сардафтари адабиёти классикии форс – тоҷик”, “муқаддамушшуаро”, “устоди шоирони Аҷам” ва ғайра гаштааст. Ашъори ғании ӯ саршор аз панду андарз, мазмунҳои некиву накукорӣ, ростиву адлу инсоф буда, тамоми хислатҳои наҷиби инсониро, ки барои ҷомеа зарур аст, фаро мегирад.

Устод Рӯдакӣ шоири халқист ва ҳама гуна расму одат, ҷашну маросимҳои шодиву сурур ва мотам дар шеърҳои ӯ хувайдост. Шоир дар ашъори худ аз адабиёти шифоҳии халқӣ низ ба таври васеъ истифода намудааст. Аз ҷумла, маросими азодории тоҷикон дар ашъори Рӯдакӣ мавқеи намоён дорад. Дар ин мақолаи мо шеърҳои гуногунҷанри Рӯдакро, ки дар китоби «Девон Рӯдакӣ» соли 2015 бо тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам ба таъб расидааст, манбаи пажӯҳиш қарор додем.

Девони мазкур аз қасидаҳо, қитъаот ва абёти пароканда иборат буда, дар онҳо ишороте ба маросими таъзия шудааст. Шоир аз намунаи урфу одатҳои азодории мардум огоҳ буда, бевосита аз рӯзгори халқ ҳама гуна анъанаву оинҳоро мушоҳида карда ва пасон дар ашъори хеш дар мавридҳои мувофиқ онҳоро зикр мекунад. Одату суннатҳои маросими азодорӣ: чун мӯй ва рӯйкании занон, гиристанӣ марди сӯгвор, ҷомаҳои сиёҳ ба бар кардани мардон ва суннати «мурдашӯйӣ» дар ашъори шоир бозтоб шудаанд. Калимаи «азодор» низ дар ашъори Рӯдакӣ дар як маврид ба ҷашм меҳӯрад, ки ба маънои асосиаш, яъне мусибатдор ва мотамзада ба кор рафтааст:

Эй он ки ғамкашиву азодорӣ,
В-андар ниҳон сиришк ҳамеборӣ [2, с. 63].

Дар ин байт шоир ҳолати рӯҳиву ҷисмии шахси ғамдор ё мотамзадаро тасвир карда, дар мисраи дувум қалби пурғам ва гирияи дарунсӯзи ӯро таъкид мекунад.

Дар маросими азодории тоҷикон одати кандани мӯйи сар, дасту рӯй ва аз аламу андуҳи зиёд рӯйи худро хуншор кардани занон аз қадимулайём роиҷ будааст. Бозмондаи ин гуна одати мардумиро мо низ борҳо мушоҳида намудаем. Чунончи, ҳангоми марги духтари наврас, ки дар деҳаи Вени ноҳияи Панҷакент сурат гирифта буд, модари ғавтида дар рӯзи марги духтараш дар байни гурӯҳи занон мӯйҳои сар ва рӯйи худро бо дастонаш қанда пур аз хун мекард ва бо овози баланд навҳа мекашид ва бо сӯзу гудози ҷонқоҳ мегирифт. Дар ин асно занҳои атрофаш ӯро бозмедоштанд ва бо ҳар гуна суханон тасаллоӣ меоданд. Роҷеъ ба ин масъала мардумшиносу фолклоршиносон дар мақолаву осорашон андешаҳои ҷолибро қайд кардаанд. Чунонки Д. Раҳимов дар ин хусус менависад: «Дар гузаштаи начандон дур занҳои водии Рафт ва Бадахшон ҳамчун нишони мусибат мӯйҳои бофтаи худро мекушоданд. Дар баъзе ҷойҳо занҳо даст ба сари худашон мезадаанд, мӯйи сарашонро меканданд, рӯяшонро бо нохунҳо мехарошидаанд. Дар баъзе деҳаҳои Дарвоз занҳову духтарон аз ғояти ғаму андуҳ мӯйҳои паси гӯшашонро бо қайчи мебуридаанд. Дар ҷанде аз деҳаҳои ин минтақа домани худро қадре

медарониданд, ки ин амал аз мусибати саҳти ба сарашон омада дарак меод» [6, с.16].

Мардумшинос З. Юсуфбекова низ роҷеъ ба ин масъала пажӯҳиши хуберо анҷом додааст. Ӯ маросим азодории тоҷикони Бадахшонро баррасӣ намуда, аз ҷумла ҷунин менависад: «Одатан рӯзи азо занҳои оила нисбат ба майит эҳсосоти баланди ғаму андуҳи худро ифода мекарданд. Ҳамчун нишонаи ғаму андуҳи бепоён онҳо рӯи худро қанда хуншор намуда, мӯйҳои сари худро мекананд. Як қисми торҳои мӯйро аз болои гӯш мебуриданд» [7, с.149-150].

Дар иқтибосҳои боло мардумшиносон аз одати халқии қандани рӯй, мӯйкани, буридани мӯйҳо, дарондани баъзе аз қисми либосҳо дар бархе аз манотиқи ҷумҳурии ёдовар шудаанд, ки аломатҳои ин гуна одатҳо то замони мо дар деҳоту маҳалҳои Панҷакент, Ягноб, Ванҷу Дарвоз, Рашт ва ғайра боқӣ мондааст. Ва маҳз ҳамин гуна мисолҳо дар ашъори устод Рӯдакӣ баён шудаанд.

Аммо дар мақолаи фолклоршинос А. Аминов «Маросимҳои дафну азодории мардуми Бадахшон» ақидаи ҷолиби дигар роҷеъ ба ин масъала зикр шудааст. Ӯ менависад: «То расидани соати ҷаноза, ки баъзан то як шабонарӯз мегузарад, бадахшониҳо гиряву фарёди зиёд намекунанд. Яке аз одатҳои анъанавии мардуми Бадахшон ин аст, ки аз ҷониби занону духтарон болои сари ҷасад суруди суннати «лалайик» бо оҳанги нарм суруда мешавад» [1, с. 38-54].

Аз ин далелҳо бармеояд, ки дар баъзе аз маҳалҳои аҳолинишини Бадахшон одати бисёр гиристан ва андуҳи зиёд дар рӯзи азо роиҷ набуда, мардум танҳо бо хондани судудҳои ғамангез, бо овози форами паст зам-зама қардан, алами дии худро таскин меодаанд. Албатта, дар рӯзи марги фавтида гиряи зиёд ва ҳар гуна одатҳои ғайришаръӣ ҷои нест ва дар байни халқ ибораи «рӯҳи майит нороҳат мешавад» мавҷуд аст, ки дар ин маврид халқ онро ба инобат мегирад.

Ба ин одати мардумӣ шоири мушоҳидакор Рӯдакӣ дар ашъораш ишораҳо намудааст. Дар байги зерини ӯ ишора ба он шудааст, ки шахси фавтида марди хонадон буда, зану духтари ӯ аз ғами зиёд рӯйҳои худро мекананд ва шоир ҷеҳраи қандаи онро ба замини шудгоршуда ташбеҳ намудааст:

Зану духтар-ш гашта мӯякунон,
Рух қарда ба нохунон шудгор [2, с. 84].

Дар қитъаи зер низ ташбеҳоти хубро мушоҳида мекунем, ки шоир абри сиёҳ, боридани борони саҳт ва садои раъдро ба гиряву сӯғвории модаре, ки мотамзада аз марги арӯси сздаҳсола аст, монанд менамояд. Ва ишороти Рӯдакӣ бар «сӯки арӯси сздаҳсола» он аст, ки ин гуна воқеа барои модарон ниҳоят мотами саҳт аст, ҳатто аз «боридани абри сиёҳ» бештару талхтар мебошад:

Замоне барқ пурҳанда, замоне раъд пурнола,
Ҷунон ҷун модар аз сӯки арӯси сздаҳсола.
Нагашта з-ин қаранди сабз шохи бед бунсола,
Ҷунон ҷун ашки маҳҷуро нишаста жола бар лола [2, с. 60].

Ибораи «гирия абр» дар ашъори Рӯдакӣ баъзан маврид ба маънии навҳаи марди сӯгвор ва модарону духтарони мотамзада ташбеҳ шуда бошад, дар мавриди дигар ба маънии боридани борони сахту шадид истифода шудааст. Ҳамин гуна таъбироту ишораҳоро дар қасидаи «Баҳория»-и шоир низ дучор шуда метавонем. Садои раъду барқро ў «нолидани раъд» номида, онро ба навҳаи «ошиқи каиб», яъне ба ошиқи ноком ва шикастадил шабоҳат додааст:

Он абр бин, ки гирияд чун марди сӯгвор,
В-он раъд бин, ки нолад чун ошиқи каиб [2, с. 30].

Дар шеъри Рӯдакӣ истилоҳи «гиристан» маҷозан ба маънии фурӯ рехтан, боридани борон низ истифода шудааст:

Ба навбаҳорон биситой абри гирёнро,
Ки аз гиристани ўст ин замин хандон [2, с. 91].

Рӯдакӣ дар байги мазкур вожаи гирёнро на ба маънии аслиаш, балки маҷозан ба кор бурдааст.

Мувофиқи ривояте дар асри X одате дар байни солхӯрдагон роиҷ будааст, ки онҳо дар давраи пирӣ риш ва мӯйҳои сари худро ранг мекардаанд. Яке аз ҳамасрони Рӯдакӣ шоир Абӯ Тоҳир Хусравонӣ бар зидди ин одат мебарояд ва одамонеро, ки пириро худро ба гардан нагирифта, бо ранг кардани риш худро ҷавон нишон медиҳанд, саҳт сарзаниш мекунад:

«Аҷаб ояд маро аз мардуми пир,
Ки ҳаме ришро хизоб кунанд.
Ба хизоб аз аҷал ҳаме нараҳанд,
Хештанро ҳаме азоб кунанд» [4, с.1050].

Рӯдакӣ низ монанди дигарон риши худро ранг мекард. Ў баъд аз шунидани шеъри Хусравонӣ, зоҳиран ҳис мекунад, ки ин нукта ба ў ҳам равона карда шудааст. Аз ин ҷост, ки вай ба тариқи як навъ лутф бо шеър ҷавоб мегардонад. Дар ин порчаи шеърӣ роҷеъ ба баъзе одатҳои мардумӣ дар маросими азодорӣ чун «дар вақти мусибат ҷомаи сиёҳ ба бар кардан» ишорат шудааст:

Ман мӯйи хешро на аз он мекунам сиёҳ,
То боз навҷавон шавам ба нав кунам гуноҳ.
Чун ҷомаҳо ба вақти мусибат сияҳ кунанд,
Ман мӯй аз мусибати пирӣ кунам сиёҳ [2, с. 60].

Давраи пирӣ фаро мерасад ва шоири зиндадил ба ин ҷараёни ҳатмии ҳаёт тан медиҳад. Ва ў ин давраро бо ибораи «мусибати пирӣ» ёдовар мешавад. Инчунин дар абёти боло Рӯдакӣ ба яке аз одатҳои халқӣ, ки дар вақти маросими мотам мардон ҷомаи сиёҳ ба бар мекарданд, ишора мекунад. Либоси сиёҳ ба бар кардани мардонун занон ин рамзи мусибат ва азодорӣ аст.

Мурдашўй суннатест, ки онро ҳамаи мардуми мусалмон пеш аз намози ҷаноза ва ба хок супоридани шахси ғавтида ба ҷо меоранд ва тахтае, ки дар он майит гузошта шуста мешавад, «мурдашўй» ё «таншўй» мегўянд. Дар ҳар маҳал ё манотиқи сукунати тоҷикон шахсоне ҳастанд, ки қоидаву қонунҳои амали мурдашўйро медонанд, онҳоро низ «шахси мурдашўй» меноманд ва онҳоро дар вақти мусибат даъват менамоянд. Роҷеъ ба ин масъала мардумшиноси тоҷик Мардонова А. пажӯҳишҳо анҷом додааст ва дар мақолаву асарҳои хеш андешаҳои ҷолибро пешниҳод намудааст. Чунонки ӯ менависад: «Дар миёни тамоми мусулмонон ақидае мавҷуд аст, ки ҷасад то шустаниш нопок - «бенамоз» аст. Аз ин рӯ, он бояд пурра шуста - «ғул карда» шавад... Тоҷикон бар он боваранд, ки бадани инсонро танҳо замин «хоки гўр» пок мегардонад. Вале ба ҳар сурат онро пеш аз ҷаноза бо об ғул менамоянд» [3, с. 171]

Дар абёти зер шоир паёми пеш аз марг ба хотир овардани «таншўй» ва залиливу хор шуданро мерасонад, ки одамон аз ин воқеа ҳушдор шаванд. Ва инчунин, чи тавре ки дар боло зикр намудем, дар байги дуввми ин қитъа аз одати қадимии мўйканиву рўйканӣ ва даст ба қафаси сина задани замон ёд шудааст. Мувофиқи ин маълумот аз сабаби ин гуна воқеа замон аз дарду алами зиёд синаи худро мебуридаанд ва шояд дар гузашта ин тавр ҳам бошад, ки Рўдакӣ аз он ишора кардааст:

Ёд кун зерат андарун таншўй,
Ту бар ӯ хор хобонида ситон.
Ҷаъдмўён-т ҷаъд канда ҳаме,
Бибурида ба руни² ту пистон [2, с.58]

Дар байни тоҷикон аз даврони куҳан то рўзгори мо одати дар иду чашнҳо ба зиёрати мазор ва гўристонҳо рафтан ва дар он ҷойҳо ғотиҳа хондан роиҷ буд. Хешу табори одамони ғавтида ба хогири рўҳу арвоҳи майит дар сари қабри ӯ нишаста, аз сураву оёги Қуръони карим дуову ғотиҳа мехонанд. Ин одати мардуми мусалмон аҳамияти хуб дорад, мардум аз гузаштагони худ ёд мекунанд ва ба хогири рўҳи онон дуохонӣ мекунанд ва дар ин маврид таъбири «рўҳаш шод мешавад»-ро истифода мекунанд. Ва ин гуна одатро Рўдакӣ бузург бо истилоҳи «таборакхонӣ» ёдовар мешавад. Дар рубоии зер танҳо дар сари гўрҳо хондани сураи Таборак ишорат шудааст, ки шоир шояд ин гуна воқеаро борҳо дидаву мушоҳида карда бошад ва аз ин ҷост, ки дар шеъри худ зикри онро кардааст. Мавриди ёдоварист, ки дар ашъори Рўдакӣ таҷрибаву мушоҳидаҳои ҳаётии одамон воқеӣ арзёбӣ шудаанд:

...Он бар сари гўрҳо Таборак хондӣ,
В-ин бар дари хонаҳо табурук задӣ [2, с.74].

Дар ин рубоӣ калимаи «гўр» истифода шудааст, ки маънии ҷойи дафни ашхоси ғавтидаро мефаҳмонад ва онро дар байни халқ «манзили охираи одамон» низ мегўянд. Инчунин, дар ашъори шоир ғайр аз вожаи «гўр»,

² ба руни – ба сабаби

калимаҳои «лаҳад»-хонаи даруни ғӯр, ки мурдaro дар он чо мегузоранд ва «мағок» маҷозан ба маънии ғӯр ё қабр истифода шудаанд, ки ҳамин гуна мазмунро ифода мекунанд. Байт:

Аблаҳу фарзонро фарҷом хок,
Ҷойгоҳи ҳарду андар як мағок [2, с. 114].

Ҳамин тариқ, дар ашъори Рӯдакӣ ҳар гуна одоту анъана, расму ойин, чашну идҳои мардумӣ ба тариқи ишорат ва тасвир бозтоб шудаанд. Маросими азодории тоҷикон, ки одату анъанаҳои мухталиф дорад, дар ашъори шоир низ ҷо-ҷо дар мисраъҳои шеърӣ, рубоӣ, қасоид, абёти пароканда баён гардидааст. Дар порчаҳои зикршуда, масоили азодорӣ ҳам ба маънии асли ва ҳам тариқи маҷоз ифода ёфтааст. Дар ин гуна абёти пурмазмунӣ шоир мушоҳидаҳо ва таҷоруби воқеии қаҳрамони лирикӣ дар заминаи ҳаёти иҷтимоиву таърихӣ халқ ифода гардида, аз донишу истеъдод, маҳорат ва таъби воқеъбинонаи шоир дарак медиҳад.

Адабиёт

1. Аминов, А. Маросимҳои дафну азодории мардуми Бадахшон // Фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик (Натиҷаҳои экспедицияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии қормандони ПИТФИ дар соли 2015 аз ВМБК) / Мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимов / Шумораи 2. – Душанбе: Ирфон, 2016. – С. 38-54.
2. Девони Рӯдакӣ / Таҳия, тасхеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам.– Душанбе: Бухоро, 2015. –228 с.
3. Мардонова, А. Традиционные похоронно-поминальные обряды таджиков Гиссарской долины (конца 19 – начала 20 вв.). –Душанбе: Дониш, 1998. –236 с.
4. Нафисӣ, С. Аҳвол ва ашъори Абӯ Абдулло Ҷаъфар бинни Муҳаммад Рӯдакии Самарқандӣ. –Техрон. – Ҷ.3.–1309 шамсӣ. –1164 с.
5. Нуров, А. Фарҳанги ашъори Рӯдакӣ. – Душанбе: «Маориф», 1990. –286 с.
6. Раҳимов, Д. Азодорӣ // Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик.– Душанбе: СИЭМТ, 2015. – Ҷ 1. – С. 16-18.
7. Юсуфбекова, З. Оила ва тарзи зисти мардуми Шугнон (охири асри 19 аввали асри 20). – Москва, 2015.–220 с.

Исмоилов Ф.

ОТРАЖЕНИЕ ТРАУРНЫХ ОБЫЧАЕВ И ОБРЯДОВ В СТИХАХ РУДАКИ

В данной статье автор освещает традиционные элементы, связанные с похоронно-поминальными обрядами в стихах классика таджикско-персидской поэзии Абуабдулло Рудаки. Автор приводит несколько примеров из произведений поэта и приходит к выводу, что стихи Рудаки имеют тесную связь с традиционной культурой таджиков. В стихах поэта можно встретить

термины, связанные с трауром, ношение черной одежды, окраска волос черным цветом и т.д.

Ключевые слова: Рудаки, таджикская литература, поэзия, фольклор, траур, похоронно-поминальные обряды, термины.

Ismoilov F.

REFLECTION OF MOURNING CUSTOMS AND RITUALS IN THE VERSES OF RUDAKI

In this article, the author tries to find traditional elements related to funeral-memorial rites in the verses of the Tajik-Persian poet Abuabdullah Rudaki. The author gives several examples from the poet's poems and he comes to the conclusion that Rudaki's poems have a close connection with the traditional culture of the Tajiks. In the poems of the poet you can find terms related to mourning, wearing black clothes, coloring the hair in black, and etc.

Keywords: Rudaki, verses, Tajik literature, folklore, mourning, burial rites, mourning, crying, grave.

**Halimov J.M.,
Rytov M.Y.**

THE PROBLEMS OF INFORMATION CULTURE OF THE FINANCIAL SYSTEM TFMIS SGB.NET

**Halimov J.M.,
Rytov M.Y.**

THE PROBLEMS OF INFORMATION CULTURE OF THE FINANCIAL SYSTEM TFMIS SGB.NET

This article explores the influence of the information culture on the processes of informatization, first of all, the level of user behavior when using the financial system TFMIS SGB.net. The interrelation of the information culture to the procedure for using the financial system TFMIS SGB.net is revealed. A model is proposed, the application of which will serve as a driving factor for sustainable and safe activity, encompassing a full range of application solutions.

Keywords: *information culture, information system, informatization, finance, model, user.*

The globalization of information and communication technologies has preconditioned the appearance and introduction of a new form of a multi-valued concept as the term "information culture".

One of the first works, in which the term "information culture" has been used, firstly appeared in 1970th in the publications of bibliographers Voikhanskaya K.M. and Smirnova B.A.³

"The information culture is the term used to denote the achieved level of organization of information processes [...], the level of efficiency of the creation, collection, storage, processing, transmission, presentation and use of information [...] The information culture first of all is a thorough insight into the processes of information processing, notably deeply enough so that to solve various tasks easily and quickly on a personal computer, like as a truly literate person can read and write freely."⁴

The information culture is a new direction that arose directly under the influence of progress and the creation of electronic information technologies.⁵

As of today, one of the priority tasks aimed at strengthening the information culture is the conditional development of integrated approaches and the ethics to the use of elements of the information system. It is closely connected not only with the use of communication tools - networks, satellite, telephone, router, server, workstations, servers, etc., but also with information systems. The characteristics of the "information culture" is considered as the information ethics, aesthetics, security and measures to protect the mental factors of the state of IT user. However, it should be considered as an attitude that allows adequately and effectively to respond to the processes of the society informational support.

The rapid processes of society informational support and technical innovations effectively influencing the development of economic sectors have led to the introduction of a number of information systems, the trends are intended along with it that are difficultly to assess as positive ones. Unfortunately, this situation is observed when using the information system of TFMIS SGB.net, interaction of which are not being occurred in the information space as a culture common to humanity, which once again emphasizes the urgency of finding appropriate solutions.

This information system TFMIS SGB.net (Tajikistan Financial Management Information System) has been introduced by the Ministry of Finance of the Republic of Tajikistan since 2014, as of today covers more than 5800 budget organizations of the republic. The system is built on the basis of Microsoft Visual Studio, which includes an integrated environment, a database that is stored on the Microsoft SQL Server platform.

It should be noted that the use of the TFMIS SGB.net information system is based on the peculiarity of making efforts on information behavior in the process of information activity used to perform operational actions at solving the appropriate tasks of the system. Unfortunately, when using the TFMIS SGB.net system, the optimal and rational application of the information culture is not observed. These facts primarily testify about a low experience of information activity on the basis of which the culture of using the information system TFMIS SGB.net is acquired.

According to data of the State Unitary Enterprise "Intra budgetary financial operations support Center" of the Ministry of Finance of the Republic of Tajikistan on

³ Voykhanskaya, K.M., Smirnova, B.A. Librarians and readers about the information culture. M.: Library and Information, 1974.

⁴ Khozuzhenko KM Cultural studies: an encyclopaedic dictionary. - Rostov n/D, 1997. - 639 p.

⁵ Bases of information culture. Training. allowance / VP Kazantseva, TA Volskaya, EM Zgurskaya and others; Ed. E.G. Kivonosova. Krasnoyarsk IPK SFU, 2008 - 142 pp., P. 16

the work in the information system TFMIS SGB.net for the 2017 reporting year, 32,468 applications were received. It is likely that some of these applications can directly relate to the procedure of using the system itself and can be expressed in the low level of handling with navigation panels and active modules specific to a specific solution of the assigned task.

Consequently, the use of the TFMIS SGB.net information system implies the correct mastering the essence of all ongoing processes based on the gathered social experience for performing the basic functions of the operating and accounting work of the budget. The analysis of pilot and experimental activity shows that when working in the TFMIS SGB.net information system, the culture of its formation is improved on the verge of a common, integrative ability related to the information culture appeared in the possession, application and transformation of information using technical means of its processing. The problem that affects the users of the system is appeared in the nature of the study of internal motives of achievement of the required level, as well as effective formalization of the functional components of the information culture.

At appropriate approaching the use of the TFMIS SGB.net system, a need arises to have the deep internal motives and an in-depth knowledge in the field of information technologies that form an information culture. At this stage of its component, a steady desire should be to study the system as a whole, which favorably affects the new forms of mental abilities of each user of the TFMIS SGB.net system. In the future at the right approach, realizing the essence of the occurred phenomena, studying the rules and procedures for performing financial transactions, as well as theoretical understanding of the content of the information environment will increase productivity and resolve the professional problems under applying the information culture to the TFMIS SGB.net system.

The information culture to the TFMIS SGB.net system requires from its user a special style of thinking providing him with the social adaptation, as it has a decisive influence on the process of his activity. Such interpretation can be compared to the fact that the information culture of the TFMIS SGB.net information system is assessed as an integral part of the element of the relationship between the subject and the object of the use. If the user of the information system has reached the required level in the information activity, then in this case it is possible to state the fact about the correct application of the information culture model in the information system.

An approximate model of information culture in the TFMIS SGB.net information system can be described in the following form:

$$M_{ik} = (K_z), (P_i), (N_p), (S_c), (O_{ir})$$

This model is understood as the collection of the information culture of the use of the TFMIS SGB.net system (M_{ik}) in proportion equals to the complex of knowledge, skills and abilities (K_z), rules of the use of financial data (P_i), norms of its application (N_p), stereotypes of user behavior to its content (S_c) and the order of information resources exchange (O_{ir}).

The model of applying the collection of information culture at using the TFMIS SGB.net system can fruitfully affect the organizational process as per the degree of satisfaction with the consequence of foresight and applying the solutions that protect the user from unconsidered actions. It is assumed that the M_{ik} model will serve as an integral indicator of the subject's development and will become a driving

factor of sustainable and safe activity, which can effectively use the information resources in the information space of the TFMIS SGB.net system.

In conclusion, it should be emphasized that the absence of one of the components of the information culture model at working with the TFMIS SGB.net information system will not be able to further form the full spectrum of the user's activity, who has the motivation to use and learning the new information knowledge and skills in the system.

Reference

1. Voykhanskaya, K. M., Smirnova, B. A. Librarians and readers about the information culture. M.: Library and Information, 1974.

2. Khoruzhenko KM Cultural studies: an encyclopaedic dictionary. - Rostov n / D, 1997. - 639 p.

3. Bases of information culture. Training. allowance / VP Kazantseva, TA Volskaya, EM Zgurskaya and others; Ed. E. G. Krivonosova. Krasnoyarsk: IPK SFU, 2008 - 142 pp., P. 16

4. Vestnik TSU, Serie: Humanities: Publisher: Tambov State University named after GR. Derzhavin (Tambov) issue 3 (107), 2012.

5. Odintsova LV, Poveshima EK, Polishchuk T.Yu. Fundamentals of Information Culture Vladivostok: FIDU TIDOT, 2004. - 110 p.

6. Informatics: Workshop on computer technology / I74 Ed. N.V. Makarova. - 3rd ed., Pererab. - Moscow: Finance and Statistics, 2005. - 256 p.

7. D.E. Progudin, article "Problems of the formation of information culture" Bulletin of St. Petersburg University, Issue 3 page 169

Халимов Д. М.,

Рытов М. Ю.

ПРОБЛЕМЫ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ TFMIS SGB.NET

В данной статье исследуется влияние информационной культуры на процессы информатизации, прежде всего оценен уровень поведения пользователей при использовании финансовой системы TFMIS SGB.net. Выявлена взаимосвязь информационной культуры к процедуре использования финансовой системы TFMIS SGB.net. Предложена модель, применение которой послужит движущим фактором устойчивой и безопасной деятельности, охватывающий полный спектр применения решений.

Ключевые слова: Информационная культура, информационная система, финансовая система TFMIS SGB.net, пользователь.

Халимов Ч.М.,

Рытов М. Ю.

МАСОИЛИ ФАРҲАНГИ ИТТИЛОТИИ НИЗОМИ МОЛИЯВИИ TFMIS SGB.NET

Дар мақолаи мазкур таъсири фарҳанги иттилоотӣ ба чараёни иттилоотонӣ таҳқиқ шуда, пеш аз ҳама дар он, сатҳи рафтори истифодабаранда ҳангоми истифодаи низоми молиявии TFMIS SGB.net арзёбӣ гаштааст. Инчунин, алоқаи мутақобилаи фарҳанги иттилоотӣ ба тартиби истифодаи системаи молиявии TFMIS SGB.net муайян карда шудааст. Моделе, ки дар мақола пешниҳод шудааст, барои фаъолияти устувору бехатар, ҳамчун омили ҳаракаткунанда арзёбӣ гашта, маҷмӯи пурраи татбиқи қарорҳоро фаро мегирад.

Калидвожаҳо: Фарҳанги иттилоотӣ, низоми иттилоотӣ, истифодабаранда.

ТДУ

Чумъаев М.

ҚАДАМҲОИ УСТУВОР ДАР ПАЙРАҲАИ ИЛМ

(Чанд андеша дар бораи М. Муродов «Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ». – Душанбе: Аржанг, 2017. – 224 с.)

Дар мақола роҷеъ ба маҷмӯаи мақолаҳои илмии ба тозагӣ нашршудаи доктори илмҳои филология, профессор Мурод Муродов «Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ» суҳан меравад. Андешаҳои муаллиф перомунӣ ҳар як мақолаи илмии маҷмӯа сурат гирифта, ҳамбастагии аҳамияти назария амалӣ ва арзиши илмии он таъкид мегардад. Зикр карда мешавад, ки маҷмӯаи «Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ» силсилапажӯҳишҳои муҳиму арзишманд дар соҳаи назария ва амалияи журналистикаи мӯосир буда, дар он ба масъалаҳои мавриди пажӯҳиш аз нуқтаи назари илмӣ муносибат сурат гирифтааст. Проблемаҳои аз тарафи муаллиф гузошташуда барои дар оянда анҷом додани тадқиқотҳои мукамал дар соҳаи матбуот ва публитсистика заминаи мусоид фароҳам меоранд.

Калидвожаҳо: истиқлолият, ҷомеа, матбуот, публитсистика воситаҳои ахбори омма, тадқиқ, муҳаққиқ, назария, амалия, мақола, тақриз, муаллиф, арзиш, асар.

Дар шароити кунунӣ пешрафту тараққиёти ҷомеа ва тамоми соҳаҳои ҳаётро бидуни воситаҳои ахбори омма (ВАО) тасаввур кардан ғайриимкон аст. Дар замони истиқлолияти кишвар барои пешрафту таҳаввули ВАО, махсусан матбуоти даврӣ шароити мусоид ба вучуд омад. Ҳарчанд дар солҳои аввали истиқлолият матбуоти даврӣ ба мушкилот рӯ ба рӯ гардид, вале дар охири солҳои 90-уми асри гузашта тадричан рӯ ба инкишоф овард. Дар системаи ВАО нашрияҳои мухталиф ба вучуд омаданд, ки на танҳо аз ҷиҳати шакл, балки аз рӯйи мазмуну мундариҷа низ фарқ мекарданд. Ҳадафу таъйиноти матбуот низ то андозае тағйир ёфт. Имрӯз бо боварӣ гуфтан мумкин аст, ки матбуоти тоҷик баёнгари ормонҳои мардум ва ҳимоятгари манфиатҳои миллӣ буда, дар тарғиби дастовардҳои замони истиқлол ва пешрафти соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ саҳми арзанда мегузорад. Ҳамчунин дар ташаккули афкори иҷтимоӣ, ҳалли проблемаҳои муҳими ҳаёт, барои дар рӯҳияи ватандӯстиву ифтихори миллӣ, созандагӣ, арҷ гузоштан ба арзишҳои миллӣ тарбия намудани насли ҷавон низ саҳми матбуот ниҳоят бузург аст.

Боиси хурсандист, ки солҳои охир муҳаққиқону назариячиёни соҳаи журналистика низ ба падидаҳои рушди инкишофи матбуоти тоҷик дар замони истиқлолият бо диду назари тоза менигаранд. Дар бораи мазмуну мундариҷа, хусусиятҳои шакливу мавзӯӣ, жанриву ороишӣ ва дигар паҳлуҳои матбуот тоҷик дар замони истиқлол, даҳҳо асару мақолаҳои илмӣ, рисолаву монографияҳо ба таъби расидаанд, ки барои минбаъд дар ин самт анҷом додани пажӯҳишҳои амиқтару густурдатар роҳ мекушоянд. Бо боварӣ метавон гуфт, ки дар ин самт пажӯҳишҳои муҳаққиқи нуктасанҷу нозукадои соҳаи журналистика ва публитсистикаи тоҷик, доктори илмҳои филология Мурод Муродов ниҳоят арзишманду бунёдӣ мебошанд. Номбурда дар самти пажӯҳиши муҳимтарин масъалаҳои матбуот ва публитсистикаи тоҷик барҳақ идомадиҳандаи кори устодон Воҳид Асрорӣ, Асадулло Саъдуллоев, Давлат Давронов ва Пайванди Гулмуродзода буда, дур ин ҷода имрӯз бо устодон Иброҳим Усмонов ва Абдусаттор Нуралиев паҳлу ба паҳлу гом мениҳад. Миқдори асару мақолаҳои илмӣ дар самтҳои мухталифи журналистика ва публитсистика эҷодкардаи Мурод Муродов ба 200 адад мерасад. М. Муродов аз зумраи муҳаққиқонест, ки ҳамеша аз пайи ҷустуҷӯю эҷод буда, маҳорату малакаи пажӯҳандагии худро такмил медиҳад. Аз як асари илмӣ то асари илмӣ дигар малакаю маҳорати ӯ сайқал меёбад. Натиҷаи ҳамин ҷустуҷӯю заҳматҳо аст, ки ӯ имрӯз системаи хоси тадқиқи хешро пайдо намуда, ба дараҷаи олими соҳибмактаб расидааст...

Ба наздикӣ бо дастгирии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи муассисаи таъбу нашри «Аржанг» маҷмӯаи пажӯҳишҳои илмӣ чанд соли охири М. Муродов бо номи «Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ» аз ҷоп баромад. Дар ин маҷмӯа ҷараёни рушди матбуоти даврӣ дар замони истиқлол, матбуоти маҳаллӣ: вазъ ва дурнамои он, мавқеи нашрияҳои алоҳида дар инъикоси воқеияти иҷтимоӣ, паҳлуҳои мухталифи назарӣ ва амалии публитсистикаи муосир, манзалати эҷодии шахсиятҳои ҷудогона ва маҳсули эҷоди онҳо мавриди тааххилу баррасӣ қарор гирифта, он барои муҳаққиқону унвонҷӯён, донишҷӯён ва тамоми шахсоне, ки ба тадқиқу пажӯҳиши масъалаҳои муҳими журналистика ва публитсистикаи муосир сари кор хоҳанд гирифт, роҳнамо ва ниҳоят муфид мебошад.

Аз нигоҳи бандубасти мавзӯю мундариҷа маҷмӯаи «Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ» аз сарсухан ва 3 қисми алоҳидаро дар бар гирифта, дар он 22 мақолаи ҷудогона ҷой дода шудааст. Ҳарчанд ҳар як мақолаи дар маҷмӯа шомилгардида дар алоҳидагӣ асари комили тадқиқотӣ ба ҳисоб меравад, дар тамоми маводи он робита ва ҳамбастагии зич ба назар мерасад ва дар айни замон қисмҳои ҷудогонаи маҷмӯа низ ба ҳамдигар алоқамандӣ доранд ва ҳамдигарро пурра намуда, дар маҷмӯъ як асари мукаммали илмию тадқиқотиро ба вуҷуд овардаанд. Дар сарсухан ба таври мухтасар дар бораи мундариҷа, масъалаҳои мавриди тадқиқ ва самтҳои пажӯҳиши муаллиф маълумот дода шудааст, ки аз он хонанда дар бораи асар маълумоти умумӣ дарёфт карда метавонад.

Қисми якуми маҷмӯа «Истиқлолият ва матбуот» ном дорад, ки он 8 мақолаи ҷудогонаро дар бар мегирад. Дар ин мақолаҳо ба заминаҳои инкишофи матбуот дар давраи истиқлол, баъзе масъалаҳои рушди матбуоти

даврӣ, мавқеи нашрияҳои алоҳида дар низоми матбуоти тоҷик ва масъалаҳои фанноварӣ дар матбуоти даврӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад. Аз ҷумла, дар мақолаи нахустин – «Омилҳои рушди матбуоти тоҷик дар замони истиқлол» баъзе масъалаҳои рушди матбуоти даврӣ ва таъбу нашрро дар замони Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон фаро гирифтааст. Дар мақола бо тавзеҳи мақсади таҳқиқ сатҳи пажӯҳиши мавзӯ, омилҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва касбии инкишофи матбуот дар давраи имрӯз баррасӣ гардида, марҳилаҳои таҳаввули онро зина ба зина бо зикри унсурҳои умумӣ ва фарқкунандаи нишон дода шудааст. Ба ақидаи муаллиф ин ва дигар омилҳо, аз як тараф, ба дигаргун шудани низоми матбуот, рангоранг гардидани мундариҷаи нашрияҳо, замонавӣ шудани чараҳои омодагии касбии рӯзноманигорон, иртиботи қавии назария ва амалия замина гузошт, аз сӯйи дигар, дар таъмини воситаҳои ахбори омма бо рӯзноманигорони касбӣ ва ба ин минволи рушди ВАО, ҳоса матбуоти даврӣ таъсир гузоштаанд. Вазъ ва сифати нашрияҳои даврӣ бо усули муқоиса мавриди таҳлил қарор гирифта, вижагиҳои ҳоса ошкор, зарурат ва дурнамои пажӯҳиши амиқи соҳа муҳим арзёбӣ мегардад. Омилҳои асосие, ки ба таҳаввул ва инкишофи матбуоти даврии тоҷик таъсир расондаанд, нишон дода мешаванд. Унсурҳои умумӣ ва фарқкунандаи инкишофи матбуот дар давраҳои мухталиф баён гардида, баъзе самтҳои тадқиқоти минбаъдаи соҳа зикр карда мешавад.

Моҳият, рисолат ва ҳолати умумии матбуоти маҳаллии Тоҷикистон ва аҳамияти пажӯҳиши он дар мақолаи «Матбуоти маҳаллии Тоҷикистон ва зарурияти пажӯҳиши он» мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Вазъи имрӯзаи матбуоти маҳаллии кишвар дар заминаи пажӯҳишҳои таърихӣ, таҳлилии сотсиологӣ ва мушоҳидаҳои илмӣ муаллиф ба таври концептуалӣ баррасӣ гардида, дар мавриди эътибор додан ба ин навъи матбуоти даврӣ сазовори пажӯҳиши амиқтар будани он масъала ба миён гузошта мешавад. Дар мақолаи «Андар пажӯҳиши як нашрия» бошад, ба фаъолияти яксолаи нашрияи расмӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон – «Ҷумҳурият» таваҷҷуҳи илмӣ зоҳир шудааст. Дар иртибот ба масъалаҳои вобаста ба таърихи ташаккули матбуоти тоҷик, ки рӯзномаи «Ҷумҳурият» дар сарғаҳи он қарор дорад ва барору нобарорихое, ки рӯзнома дар арсаи таърих паси сар кардааст, фаъолияти нашрияи расмӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2014 ба риштаи таҳлил кашида мешавад. Нақши ин нашрия дар инъикоси рӯйдодҳои сиёсии дохиливу хориҷӣ, тарғиби иқдоми Президентӣ мамлакат ва Ҳукумати ҷумҳурӣ, ҳаллу фасли проблемаҳои ҳаёти иҷтимоиву сиёсӣ ва иқисодиву фарҳангии кишвар муҳим арзёбӣ гардида, ба масъалаҳои шаклу ороиш таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад. Мазмун ва мундариҷаи яксолаи нашрия ва рубрикаҳои озмунии он ба таври мухтасар таҳлил гардида, қолабҳои жанрӣ муайян ва баъзе камбудихое, ки дар фаъолияти яксолаи нашрия ба назар расидаанд, нишон дода мешавад.

Дар мақолаи «Вазъ ва дурнамои матбуоти маҳаллӣ» чанд андеша дар заминаи омӯзиши сотсиологии матбуоти шаҳри Қўрғонтеппа баён гардидааст. Дар ин замина ба баъзе проблемаҳои нашрияи шаҳрии «Набзи Қўрғонтеппа» ва нашрияҳои вилояти «Хатлон», «Новый Хатлон», «Дўстлик», аз ҷумла ба вазъи кунунӣ, таъминоти кадрӣ ва масъалаҳои вобаста ба таъбу нашри онҳо таваҷҷуҳ зоҳир карда шудааст.

Мақолаи дигари қисми якуми маҷмӯа «“Маърифати омӯзгор” дар низоми матбуоти соҳавӣ» унвон дорад. Муаллиф дар ин мақола дар иртибот ба роҳи тайкардаи маҷаллаи «Маърифати омӯзгор» нақшу мавқеи ин маҷалларо дар баррасӣ ва ҳаллу фасли мушкилоти соҳаи маориф, расонидани ёрии методӣ ба омӯзгорон, инъикоси паҳлуҳои гуногуни ислоҳот дар соҳаи маориф, дастгирии омӯзгорони эҷодкору навоар, баланд бардоштани сифати таҳсил ва тарғиби сиёсати давлат дар соҳаи маориф баланд арзёбӣ менамояд. Таъкид карда мешавад, ки дар маҷаллаи «Маърифати омӯзгор» дар ҳар даври замон рисолати худро ба хубӣ иҷро намуда дар пешрафти соҳаи маорифи кишвар ҳиссаи арзанда гузоштааст. Баъзе нуқсонҳои шакливу мавзӯии маҷалла низ баён карда мешавад.

Мақолаи «Дар талоши фанноварӣ» дар бораи муваффақият ва мушкилоти нашрияти «Насими Исфара» нақл мекунад. Дар заминаи шиносӣ ба фаъолияти ин нашрия баъзе ҷанбаҳои таърихӣ ва вазъи имрӯзаи он баррасӣ гардида, бо таҳлили маълумоти тариқи пурсишҳои сотсиологӣ бадастомада усули кор, муносибати кормандони нашрия ба касб, хусусияти эҷод ва фикру назари хонандагон ба рӯзнома нишон дода мешавад.

«Рахмимъ чӣ гуна рӯзнома аст?». Чунин унвон дорад мақолаи дигари қисми якуми маҷмӯаи «Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ». Мақола роҷеъ ба нашрияти яҳудиёни Осиёи Миёна бо номи «Рахмимъ», ки дар солҳои 1910-1916 интишор гардида, ду бастаи он дар захираи фонди бойгонии «Агентии миллии Созмони байналмилалӣ рақамгузори стандарти китоб – Хонаи китоби Тоҷикистон» нигоҳ дошта мешавад, маълумот медиҳад. Мубрамияти мақола дар он аст, ки дар он бори аввал дар бораи чунин як рӯзнома, ки дар ибтидои асри XX бо ҳуруфи ибрии яҳудӣ дар қаламрави Осиёи Миёна ба таъб расидааст, маълумоти умумӣ дода мешавад. Ҳадафи таълифи мақола шиносондани ин нашрия ба доираи пажӯҳандагони соҳаи матбуот ва публицистика мебошад. Ҳарчанд хатти рӯзнома ноошност, муаллиф дар бораи мазмун ва муңдариҷаи он ба ба таври мухтасар сухан меронад ва изҳори умед менамояд, ки шояд тадқиқу омӯзиши амиқи ин нашрия ба баъзе паҳлуҳои норавшани таърихи матбуоти Ҷумҳурии Осиёи Миёна ва мардуми ин сарзамин равшани меандозад.

Қисми якуми маҷмӯа бо мақолаи «Баъзе проблемаҳо дар баргузори нишастҳои матбуотӣ» ба анҷом мерасад. Дар мақола моҳият ва аҳамият Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи воқуниши шахсони мансабдор ба маводи танқидию таҳлилии воситаҳои ахбори омма» мавриди баррасӣ қарор мегирад. Муаллиф аз рӯи мушоҳидаву таҷрибаҳо нақши ин фармонро дар баланд бардоштани обрӯ ва мартабаи журналистон дар ҳалли масъалаҳои ҳаёти ҷомеа, беҳтар гардидани дастрасӣ ба иттилоъ ва таъмини ҷомеа бо ахбори муътамаду санҷидашуда муҳим арзёбӣ менамояд. Дар баробари ин баъзе камбудӣҳое, ки ҳангоми ташкилу баргузори нишастҳои матбуотӣ ба назар мерасанд, муносибати журналистон ва роҳбарони вазорату идораҳо, ташкилоту муассисаҳо ба ин чорабинӣ, сифати варақаҳои иттилоотӣ ва амсоли инҳо ошкор гардида, барои баргараф намудани чунин норасоӣҳо пешниҳодҳои судманд ироа мегарданд.

Қисми дуюми асар «Публицистика ва замони муосир» унвон дошта, чор мақолаи илмиро дар бар мегирад. Мақолаи нахустини ин қисм – «Баъзе

масъалаҳои таҳқиқи публицистика дар замони муосир» ба тарзи муносибат ба таҳқиқи публицистикаи муосир бахшида мешавад. Масъалаи ташаккули таҳқиқи публицистикаи замон ва нақши он дар ҷодаи эҷод, таҳаввулот дар таҳқиқи публицистӣ ва ҷанбаҳои барои илм ва ҷомеа муҳими он ғояи асосии мақолаи илмиро ташкил медиҳад. Ба масъалаҳои ҳолат, хусусият ва таъйиноти публицистикаи муосир, рӯҳияи замонавӣ пайдо кардани таҳқиқи публицистика таваҷҷуҳ зоҳир гардида, ба раванҷҳои ҷомеаи муосир ва инкишофи жанрҳои публицистӣ таъсиррасон будани он таъкид карда мешавад. Дар се ҷанбаъ – ҳамчун зухуроти иҷтимоӣ, ҳамчун маҳсули шахси эҷодкор ё маҳсули фаъолияти маърифати инсон ва ҳамчун навъи мустақили фаъолияти эҷодӣ ба роҳ мондани таҳқиқи публицистӣ ба мақсад мувофиқ доништа мешавад.

Дар мақолаи «Чехранигорӣ ва масъалагузорӣ дар публицистикаи муосир» маводи публицистии маҷаллаи «Садои Шарқ» ва ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» дар соли 2013 мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Дар мақола масъалаҳои иҷтимоиву тарбиявии маводи публицистикаи насприяхҳои номбурда, фарқи маводи публицистии замони истиқлол аз публицистикаи даврони шӯравӣ баррасӣ гардида, то чӣ андоза ба тасвири ҳодисаву воқеаҳо, кушодани хислату характер ва олами ботинии қаҳрамонони асарҳои публицистӣ ноил гардидани муаллифон ва хусусиятҳои хоси нигорандагии онҳо таваҷҷуҳ зоҳир карда шудааст.

Проблемаи интихоби инсони бунёдкору заҳматкаш ва офаридани симои он дар публицистикаи бадеӣ дар мақолаи «Тасвири инсони бунёдкор дар публицистикаи имрӯз» аз масъалаҳои марказии мавриди таваҷҷуҳи муҳаққиқ мебошад. Зимни омӯзишу таҳлили асарҳои мухталифи публицистӣ муаллиф таъкид менамояд, ки дар замони имрӯза аксари адибон барои офаридани симои чунин шахсон ба публицистика рӯ меоранд ва аз имконоти ин навъи эҷод баҳра мебаранд, вале, мутаассифона, на ҳамаи муаллифон ҳангоми инъикоси ҳодисаву воқеаҳои рӯзмарра ва тасвири меҳнати фидокоронаи инсони бунёдкор махсусиятҳои жанри публицистиро риоя менамоянд. Дар асоси таҳлилу муқоиса муаллиф ба хулосае меояд, ки дар публицистикаи муосир жанри очерк симои анъанавии худро аз даст дода, бештар хусусияти иттилоотӣ касб намудааст ва ба тарҷумаи ҳол монанд гардидааст. Ба ақидаи муаллиф инъикоси ҷараёни бунёдкорӣ, тасвири инсони заҳматкашу муҳнатдӯст, матиниродаву меҳандӯст ва дорои хулқу атвори ҳамида кори осон нест ва на ҳар кас ба ин қодир мебошад. Барои тасвири симои чунин қаҳрамон ва ноил шудан ба ҳадаф шахс бояд қобилияти эҷодкорӣ, малакаю маҳорати баланди нигорандагӣ, таҷрибаи ғанӣ, ҷаҳонбинии васеъ ва истеъдоду лаёқат дошта бошад. Бо таассуф қайд карда мешавад, ки дар публицистикаи бадеии муосир чунин маҳорати нигорандагӣ ниҳоят кам ба назар мерасад.

Мақолаи «Шаклҳои тозаи ҳаҷвнигорӣ дар матбуоти даврии тоҷик», ки дар охири қисми дуюми маҷмӯа ҷой дода шудааст, як навъ идомаи силсила таҳқиқотҳои муаллиф дар мавзӯи ҳаҷви публицистӣ мебошад. Муаллиф дар заминаи таҳлили маводи мушаххаси ҳафтаномаҳои «Нигоҳ» ва «Фараж» қолабҳои эҷодии ин навъи асари публицистиро дар нисприяхҳои даврӣ ҷӯё шуда, ба вучуд омадани шаклу услубҳои нави эҷодии асарҳои ҳаҷвӣ ва махсусиятҳои жанрии онҳоро муайян мекунад. Дар заминаи мисолҳои

мушаххас анъанаву навоарӣ дар маводи ҳаҷвии ҳафтаномаҳои «Нигоҳ» ва «Фараж» баён карда мешавад.

Қисми сеюми маҷмӯа тақризҳои дар се соли охир навиштаи муаллифро дар бар мегирад. Дар ин қисм 10 тақриз ба маҷмӯаҳои дастаҷамъӣ ва асарҳои муаллифони гуногун ҷой дода шудааст. Нахусттақриз «Осори пураарзиш» унвон дошта ба нашри ҷилди якуми «Осор»-и Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоооти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон (Душанбе: Истеъдод, 2014. – 480 с.) бахшида мешавад. Муаллиф мазмун ва мундариҷаи маҷмӯаи илмӣ зикршударо мавриди баррасӣ қарор дода, бо таҳлили омилҳои иҷтимоиву илмӣ зарурати ҷопи ҷунин маҷмӯа асоснок менамояд, матолиби дар ҷилди мазкур гирдоваришударо муҳим ва актуалӣ меҳисобад.

Маҷмӯаи ашъори «Тавофи ватан»-и Абдурауфи Фитрат дар тақризи «Иқдоми хуб ва пайғирона» мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дар ин тақриз аз тарафи маҳаққиқони шинохта, академик Муҳаммадюсуф Имомзода ва Масрур Абдуллоев ба таъъ расидан ва дастраси хонандагон гардонда шудани маҷмӯаи ашъори Абдурауфи Фитрат кори хайр ва иқдоми нек ҳисобида шуда, хусусияти он аз ҷанҷ ҷиҳат муайян карда мешавад. Изҳори умед карда мешавад, ки ин маҷмӯа минбаъд объекти тадқиқи маҳаққиқон қарор хоҳад гирифт ва барои ҷустуҷӯву ҷамъоварӣ ва ба таъъ расондани ашъори боқимондаи Фитрат мусоидат хоҳад намуд.

Ду тақризи минбаъда – «Фарҳанги ҷашнорой» ва «Рисолати Фарзанддорӣ» ба ду асари адиб ва мунаққид Ҳасани Муҳаммадӣ бахшида шудаанд. Дар тақризи аввал ба хусусиятҳои хоси асари «Фуруғи субҳи доной» мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар дуюмӣ суҳан дар бораи образи модари мушфиқу меҳрубон дар қиссаи «Вазифаи хонагӣ» мераваду андешаҳои муаллифи маҷмӯа роҷеъ ба асари муҳаққиқ ва журналист Носирҷон Маъмурзода «Журналистикаи Хатлон: вазъият, тамоюл ва дурнамои рушд» (Душанбе: Ирфон, 2015. – 205 с.) дар тақризи «Иқдоми нек» баён карда мешавад.

Дар ду тақризи минбаъда, ки зери унвони «Илҳом аз бунёдкориҳо» ва «Солномаи пирӯзиҳо» оварда шудаанд, ба ду асари публицисти шинохта Шералӣ Мӯсо баҳо дода мешавад. Асари аввал «Мардистон» (Душанбе: Бухоро, 2013. – 223 с.) ном дошта, дар он ҷараёни сохтмони нақбҳои Шаҳристон ва Ҷормағзак аҳамияти ин сохтмонҳои азим дар ҳаёти иқтисодиву иҷтимоии кишвар тасвир ёфтааст. Асари дуюми мавриди назари муаллифи маҷмӯаи «Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ» бо номи «Ҷасорат» (Душанбе: Эрграф, 2016. – 276 с.) ба таъъ расида, дар он қиссаю очерк, мақола ва ҳикояҳои воқеии Шералӣ Мӯсо фароҳам оварда шудаанд, ки дар бораи корнамоиҳои фидокорона ва қаҳрамониҳои беназири Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳикоят мекунанд.

Тақризи баъдӣ «“Бухорои шариф” дар таҳқиқи Абдуҳолиқи Набавӣ» унвон дорад. Дар он суҳан дар бораи саҳми адабиётшинос Абдуҳолиқи Набавӣ дар пажӯҳиши матбуоти миллӣ ва омилҳои пайдоиши он, ташаккули фарҳанги рӯзноманигорӣ, ба хусус нақши нахустрӯзномаи тоҷикӣ – «Бухорои шариф» дар бедории афкори мардум ва таъсири он ба ҷомеа меравад. Таъқид карда мешавад, ки ин ва дигар масъалаҳои марбут ба матбуот ва фарҳанги рӯзноманигорӣ дар рисолаҳои илмӣ «Нахустин рӯзномаи тоҷикӣ ва фарҳанги рӯзноманигорӣ» ва «“Бухорои шариф” – Сароғози матбуоти миллӣ» мавриди

баррасӣ қарор гирифтаанд. Маълумотҳое, ки адабиётшинос Абдухолиқи Набавӣ дар ду рисолаи зикршуда дар бораи зуҳури «Бухорои шариф» ҳамчун нашрия, таъсисдиҳандагону кормандони он, хусусиятҳои шакливу мазмунии «Бухорои шариф», иртиботи он бо хонанда, нақши он дар бедории фикрии мардум ва таъсири он ба ташаккули матбуоти миллии ҷамъ овардааст, барои донишмандону муҳаққиқон муҳим арзёбӣ мешаванд.

Маҷмӯа бо тақризи «Роҷеъ ба як омили маҳорат» ба анҷом мерасад, ки он ба маҳорати Баҳманёр дар истифодаи устураву афсонаҳо дар маҷмӯаи «Дуди ҳасрат» суҳан меравад. Ба ҳунари нависанда дар истифодаи чунин унсурҳои эҷодии мардум беназир баҳои баланд дода мешавад ва таъкид мегардад, ки Баҳманёр ҳамчун нависанда зиндагӣ ва урфу одати мардумро хуб омӯхтааст. Ҳамин аст, ки дар асарҳои ӯ таҳайюли рангини нависанда бо унсурҳои эҷодии мардум омезиш ёфта, барои ҷолибу хонданбоб баромадани асарҳои ӯ мусоидат кардаанд. Маҳорати нависанда дар тасвири воқеияти иҷтимоӣ низ баланд ҳисобида мешавад. Ба ақидаи муаллифи тақризи унсурҳои эҷодии мардум, ки дар он лутфу зарофат ва танз бештар ба назар мерасад, ба эҷодии Баҳманёр ҳамчун «намак ба таом тамъ бахшидаанд» ва барои нишонрас баромадани ҳадафи нависанда ва таъсири он ба рӯҳу равони хонанда омили муҳим мебошанд.

Аз мутолиаи маҷмӯаи илмӣ «Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ» метавон хулоса баровард, ки ҷопи он аз ҷанҷи ҷиҳат муҳим аст:

1. Маҷмӯа дорои арзиши баланди илмӣ назарӣ ва барои муҳаққиқону пажӯҳишгарони соҳаи журналистика ва публицистика ниҳоят зурур мебошад;

2. Ҳар як мақолаи маҷмӯа қимати асари ҷудогонаи илмӣ ва заминаи кавии назариявӣ дорад;

3. Аз ҳар як мақола ба ҳубӣ аён аст, ки муаллиф ҳамчун муҳаққиқи пухтакор кӯшиш менамояд, рисолати касбии хешро дар назди ҷомеа адо намояд. Ин пеш аз ҳама аз проблемагузориҳои муаллиф ба назар мерасад;

4. Проблемагузориҳо дар мақолаҳои ҷудогонаи маҷмӯа ниҳоят муҳим ва саривақтӣ буда, барои фарохтару густурдатар ба роҳ мондани тадқиқотҳои миндаъда роҳ мекушоанд;

5. Ду қисми маҷмӯа ҷанбаи бештари назарӣ ва қисми сеюми он хусусияти амалӣ дошта, гувоҳи он мебошад, ки муаллиф мазмуну мундариҷаи асарҳои мутолианамудаашро хеле хуб дарк намуда, қобилияти баланди баҳо додан ба маҳсули эҷоди дигаронро дорад.

Умуман, маҷмӯаи «Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ» силсилапажӯҳиҳои муҳиму арзишманд дар соҳаи назария ва амалияи журналистикаи муосир мебошад, ки ба масъалаҳои мавриди пажӯҳиш аз нуқтаи назари илмӣ муносибат сурат гирифтааст. Проблемаҳои, ки аз тарафи муаллиф дар ҳар мақолаи илмӣ гузошта шудаанд, барои дар оянда анҷом додани тадқиқотҳои мукамал дар соҳаи матбуот ва публицистика заминаи мусоид фароҳам меоранд.

Джумаев М.

УВЕРЕННЫЕ ШАГИ НА ПУТИ НАУКИ

В тексте освещается рецензия на опубликованный сборник научных статей доктора филологических наук, профессора Мурода Муродова «Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ» («Независимость и развитие периодической печати»). Автор освещает свои рассуждения относительно каждой научной статьи сборника, где повествуется связь теории и практики статей. Рецензент отмечает, что сборник научных статей является одним из важных исследований в ряду научных трудов по изучению теории и практики современной журналистики. Проблемы освещаемые автором сборника в перспективе являются источником фундаментальных исследований в области журналистики и публицистики.

Ключевые слова: Независимость, общество, печать, публицистика, средства массовой информации, исследование, исследователь, теория, практика, статья, рецензия, труды.

Junaev M.

STEADY STEPS IN THE FIELD OF SCIENCE

(Some points on M. Murodov's work "Independence and the development of the periodic press". – Dushanbe: Arzhang, 2017. – 224 p.)

In this overview article related to the recent published work of professor, doctor of philological studies M. Murodov titled "I and the development of the periodic press". Author said his opinion on each articles of this book and emphasizes the relation of theoretical and practical significances of the work. It is noted that the book "Independence and the development of the periodic press" consists of continuous valuable researches in theoretical and practical modern journalism and the problems in it were approached by scientific point of view.

The problems, shown by author of the book, can be used for future researches on mass media and public journalism.

Keywords: independence, society, press, publicist journalism, mass media, research, theory, practice, article, review, author, value, work.

ТДУ

Давлатов Ф.

САРЧАШМАИ МУЪТАМАДИ ИТТИЛОТИВУ ТАЪРИХӢ ДОИР БА ФАРӢАНГИ ӢАЙРИМОДДӢ

(Такриз ба китоби «Мероси фарӢанги ӢайримоддӢ дар Тоҷикистон» / Мураттиб Д. Раҳимов: Муҳаррир Ш. Комилзода.– Душанбе: Эр-граф, 2017 .–280 с.)

Ин нигошта дар қолаби жанри тақриз буда, дар он мазмуну мундариҷа ва муҳтавои китоби «Мероси фарӢанги ӢайримоддӢ дар Тоҷикистон» таҳлилу баррасӣ шудааст. Муҳаррир доир ба сарсухан ва мақолаҳои алоҳидаи бахшҳои гуногуни китоб ибрози назар намуда, зикр менамояд, ки он натиҷаи ҷустуҷӯҳои олимони Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарӢанг ва иттиолоти Вазорати фарӢанги Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, арзиши баланди фарӢангиву таърихӣ дорад ва барои

олимону пажӯҳишгарони ватаниву хориҷӣ имрӯзу фардо метавонад ҳамчун сарчашмаи иттилооту маълумот истифода шавад.

Калидвожаҳо: фарҳанг, фарҳанги ғайримоддӣ, таҳқиқот, пажӯҳиш, олимон, суннатӣ, хӯрокҳои суннатӣ, ҳунарҳои мардумӣ, ҷашну маросим, мақола, муаллифон, рақсҳои анъанавӣ, муסיқии мардумӣ.

Назар афкандан ба саҳфаҳои таърихи башар барои насли имрӯз кофист, ки ба соҳибтамаддун будани миллати куҳанбунёди тоҷик имон биоварад. Ниёғони тамаддунофари мо бо осори бузургояву гаронмояи хеш дар густариши тамаддуни умумибашарӣ саҳми босазо гузоштаанд, ки шоистаи таҳсин аст. Гузашта аз ин, миллати тоҷик дар дарозии таърих санъату ҳунар, расму маросим ва ҷашну анъанаҳои ба вучуд оварда ба шакл даровардааст, ки фалсафаи зиндагии шоистаро дар худ нухуфта медорад. Мероси гаронбаҳои фарҳангии, ки аз ниёғони хеш ба ёдгор дорем, бидуни шак, боиси ифтихору сарафросии мо ворисон дар замони муосир аст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз 21 март соли 2001 ҳини суҳбати хеш дар мулоқот бо зиёни кишвар чунин зикр карда буданд: «Фарҳанг, ба назари ман оинаест, ки дар он тамоми паҳлуҳои зиндагӣ акс меёбад. Ва ин мизони дақиқу беминнат сатҳи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиву зеҳнии ҷомеаҳо дар давраҳои гуногуни таърих инъикос карда, саҳми ҳар халқу миллатро дар рушди тамаддуни башарӣ муайян менамояд. Воқеан, дар арзишҳои моддиву маънавии эҷодшуда дараҷаи тафаккури сиёсӣ иҷтимоӣ, дастовардҳои иқтисодӣ, илмиву фалсафӣ ва завқи зебои писандии миллат инъикос мегардад. Фарҳанг пайвандгари наслҳо буда, ҳофизаи таърихӣ миллатро устувор медорад, фарзандони ӯро ба сӯйи арзишҳои солиму ибратбахши ҷомеаи башарӣ ҳидоят менамояд».

Ба хоҳири ҳифзу гирифтани мероси фарҳангӣ ва муаррифии давлату миллати тоҷик ба ҷаҳониён, бо ибтиқори Пешвои муаззами миллат, дар радиёӣ дигар ҷашнҳои бузурги миллӣ давлатӣ, ки дар даврони соҳибистиқлолӣ дар сатҳи баланд бо шукуҳу шаҳомати ба худ хос таҷлили мешаванд, тибқи қатъномаи махсуси СММ (соли 2010) мақоми байналмилалӣ касб кардани ҷашни Наврӯз, эҳёи ҷашнҳои бостонии Мехргон ва Сада, Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон шудани соли 2018 дар кишвар башорат аз тавачҷуҳи зиёди давлату Ҳукумати Тоҷикистон ба таъриху тамаддун, махсусан ба мероси фарҳанги ғайримоддӣ миллати тоҷик аст. Аз ин лиҳоз ҳифзу гирифтани мероси ҷаҳонӣ фарҳангӣ ва дигар арзишҳои миллӣ барои насли имрӯзу фардо ҳам қарз асту ҳам фарз.

Бо дарки ин нукта, Пажӯҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотӣ фарҳанг ва иттилооти Вазорати фарҳанги ҶТ тасмим гирифтааст, шаклҳои гуногуни мероси фарҳангии миллати тоҷикро мавриди пажӯҳиш қарор дода, натиҷаи онро дар шакли силсилакитобҳо ба ҷоп расонад. Бо чунин иқдоми наҷиб, метавон ҳам дар ҳифзу гирифтани мероси фарҳангии халқи тоҷик саҳм ва ҳам дар муаррифии он ба ҷаҳониён нақши гузошт.

Чун дигар китобҳои, ки олимону пажӯҳишгарони ПИТФИ ба нашр расонидаанд, китоби «Мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон» дорои қимати баланди иттилоотиву таърихӣ аст. Китоб аз ду сарсухан, як муқаддима ва ҳафт бахш: анъанаҳои шиғоҳӣ, санъати иҷроӣ, ҷашну маросимҳои анъанавӣ,

донишҳои суннатӣ ва таҷрибаҳои иҷтимоӣ, касбу ҳунарҳои анъанавӣ, ҳӯроқҳои суннатӣ, варзиши суннатӣ ва бозиҳои бачагона иборат аст.

Вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Комиссияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба корҳои ЮНЕСКО Шамсиддин Орумбекзода дар сарсухани хеш перомунӣ фарҳанг ва нақши он дар муаррифии симои маънавии миллати тоҷик ба ҷаҳониён, муттаҳидсозии неруҳои ақлонӣ, пайвастанӣ таърихи гузаштаву муосир, эҳёву ҳифзи анъана, ҷашну маросим ва дигар суннатҳоро арзишҳои милли ҳарф зада, таъкид менамояд, ки ба хогири рушду густариши ҳарчи бештари фарҳанги милли Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳи беш аз пеш зоҳир менамояд.

Беҳуба, бо амри Пешвои миллат зълон шудани 20-уми март – Рӯзи фарҳанг, 12-уми май – Рӯзи мусиқии касбии суннати «Шашмақом» ва 10-уми октябр Рӯзи мусиқии фолклории «Фалак» нишони арҷ гузоштан ба фарҳанги милли ва ба д-ин васила саҳм гузоштан дар рушду густариши ҳамаҷонибаи он аст.

Шамсиддин Орумбекзода дар интиҳои калом дар бораи баргузори фестивалу озмунҳо, намоишҳои марбут ба мероси фарҳанги ғайримоддӣ ва ҳамкориҳои фарҳангии Тоҷикистону созмони байналмилалии ЮНЕСКО дар доираи таъбиқи лоиҳаҳои Маркази мероси фарҳанги ғайримоддӣ кишварҳои Осиё ва Уқёнуси Ором (ICHCAP) ибрази назар намуда, ҷопи нахустшумораи силсилакитоби «Мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон»-ро натиҷаи ҳамкориҳои судманд бо ин созмони бонуфузи ҷаҳонӣ медонад.

Директори генералии Маркази байналмилалии иттилоотӣ ва шабакавӣ оид ба мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар кишварҳои Осиё ва Уқёнуси Ором таҳти назорати ЮНЕСКО Каон Хуш бошад, лоиҳаи «Интишори китоби мероси фарҳанги ғайримоддӣ ва ҷомеа дар Тоҷикистон»-ро ҳамчун қисми дувуми лоиҳаи сесолаи «Балад бардоштани огоҳӣ оид ба МФҒ дар Осиёи Марказӣ» дар ҳамкорӣ бо Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ намуда, бар он аст, ки: «Ин китоб ҳамчун як сарчашмаи муҳим доир ба мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон зътироф шуда, аз он на танҳо пажӯҳишгарону омӯзгорони Осиёи Марказӣ, ҳамчунин ҳар шахсе, ки ба ҳифзу интиқоли мероси фарҳанги ғайримоддӣ тоҷикон таваҷҷуҳ дорад, баҳравар хоҳад шуд».

Дишод Раҳимов, муовини директори Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот, ки ҳамзамон мурағиб ва яке аз муаллифони ин китоб аст, дар муқаддима таҳти унвони «Мероси фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик» бо ҷашмандозе ба таърихи омӯзишу пажӯҳиши мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон, ҳифзи ин мероси гаронбаҳо дар шароити имрӯзаи кишвар ва саҳми Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот дар ҳифзу табиғ ва таҳқиқи унсурҳои фарҳанги ғайримоддӣ ибрази назар намуда, зикр мекунад, ки: «Китоби «Мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон» яке аз натиҷаҳои таҳқиқоти пайдарпайи олимони Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот ва чанд тан аз муҳаққиқони муассисаҳои илмию фарҳангии кишвар мебошад, ки дар асоси маводи бойгонии мероси фарҳанги ғайримоддӣ Пажӯҳишгоҳ, адабиёти ҷопшуда ва маводи тозаи экспедитсияҳои мардумшиносии санъатшиносии бадастомада таълиф шудааст».

Тавре дар оғоз зикр кардем, китоби мавриди назар аз ҳафт бахш иборат аст. Бахши якуми он «Анъанаҳои шиғоҳӣ» унвон дорад ва мақолаҳои «Алла», «Афсона», «Латифа», «Чистон», «Тезгӯяк», «Зарбулмасал», «Ҳамосаи қаҳрамони «Гургулӣ», «Рубоӣ», «Нақш ва нақшхонӣ» ва «Сурудҳои халқӣ»-ро фаро гирифтааст. Муаллифон дар мақолаҳои хеш талош варзидаанд, ки ҳар як анъанаи шиғоҳиро мавриди баррасӣ қарор дода, нақш ва аҳамияти онҳоро дар зиндагии инсон нишон диҳанд.

«Алла» яке аз жанрҳои маъмули анъанаҳои шиғоҳии халқи тоҷик аст, ки бо савту навои дилангезу гӯшнавоз дар сари гахвораи кӯдак аз ҷониби модар сароида мешавад. Суруди «Алла» бо садои ҷунбиши гахвора ҳамоҳанг аст, ки кӯдак бо шунидани он меҳру муҳаббат ва навозишу отифати модарро дар ҷисму ҷони худ эҳсос карда, оромишу роҳат меёбад. Аз ин ҷост, ки аҳли қалам «Алла»-ро беҳтарину шевотарин суруди зиндагибахш қаламдод кардаанд. Равншиносону пажӯҳишгарон бар он андешаанд, ки «Алла» дар тарбияи равонии кӯдак нақши муҳим мебозад.

Дар мақола зикр шудааст, ки суруди «Алла» аз матнҳои гуногуни манзум иборат буда, «дар таркиби он рубоӣ, дубайтӣ, маснавӣ, ғазалгунаҳо низ ба назар мерасанд. Матни сурудҳои «Алла», одатан, аз ҷониби модарон эҷод шуда, баъзан аз тарафи модаркалон ва хоҳарон низ эҷод ва иҷро мегарданд. Матнҳо бо мурури солҳо аз як шахс ба шахси дигар, аз як насл ба насли дигар интиқол ёфта, байни мардум паҳн мешаванд ва хусусияти фолклорӣ пайдо мекунанд». Дар фарҷоми мақола намунае аз матну оҳанги суруд оварда шудааст.

Мақолаи дигари бахши «Анъанаҳои шиғоҳӣ «Афсона» унвон гирифтааст. Тавре ҳамагон воқифем, афсона аз замонҳои қадим дар байни мардуми тоҷик маъмулу машҳур буд. Аҷдоди мо афсонаро мазҳари ҳаёлии расидан ба ормонҳои наҷиби хеш дармеёфт ва ба умеди рӯзу рӯзгори хушу фараҳбор дар лобалои афсонаҳои ширину рангин зиндагӣ мекард. Аз ин сабаб аст, ки афсона дар ягон даври замон мавқеи худро аз даст надодааст ва имрӯз низ дар фолклори халқи тоҷик ҷойгоҳи хос дорад.

Дар мақола перомунӣ мазмуну мундариҷа ва наву сохтори афсонаҳо сухан меравад. Муаллифон се гурӯҳи афсонаҳо: тамсилӣ, сеҳромез ва маишӣ-реалиро номбар карда, ҳар кадоми онро бо овардани мисолҳои мушаххас шарҳу эзоҳ додаанд.

Дигар анъанаҳои шиғоҳии ин бахш, ки дар оғоз зикрашон рафт, низ ба д-ин минвол дар мақолаҳои дигар мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Бахши дуюми китоб «Санъати иҷроӣ» унвон дорад ва аз се қисмат: Рақсҳои анъанавӣ, театри суннатӣ ва мусиқии мардумӣ иборат аст.

Дар қисмати аввал, ки «Рақсҳои анъанавӣ» ном дорад, 16 намуди рақси анъанавии тоҷикӣ дар мақолаҳои алоҳида тавсиф шудаанд. Дар мақолаҳо, асосан, дар бораи мазмуни рақсҳо, дар кадом рақс ҷи гуна сару либос ба бар кардан, дар хавои оҳангҳои гуногун ҷи гуна дасту по ва ё сар ҷунбонидан ва кадом рақсро дар кадом маврид иҷро кардан сухан меравад.

Мавриди зикр аст, ки аз 16 намуди рақси анъанавии зикршуда: арғушти масҳарабозӣ, аспакбозӣ, рақс бо кӯза, рақс бо ғиҷак, қошукбозӣ, рақси остин, рақси рӯймол, ҷўббозӣ, ҷум ҷаҳе, ҷум ҷакала ва калтакбозиро метавон ном гирифт, ки имрӯз низ дар минтақаҳои гуногуни кишвар аз сӯйи мардум дар ҷашну сурҳо, базмҳо ва дигар маҳфилу нишастҳо ва аз ҷониби ҳунармандони

касбӣ дар сахнаи театрҳо, инчунин дар сахнаи базмгоҳҳои шаҳру навоҳии чумхурӣ ҳангоми таҷлил кардани чашнҳои бузурги милливу давлатӣ бо савту шеваҳои гуногун иҷро карда мешаванд.

Номгӯи дигари рақсҳо ба мисли пойамал, найбозӣ, арғушти ошпазӣ, юрмонбозӣ ва кордбозиро дар чашну сурҳо мардуми деҳу маҳалҳои алоҳидаи Тоҷикистон иҷро мекунанду бас.

Дар қисмати дуҷуми «Санъати иҷроӣ», ки «Театри суннатӣ» унвон дорад, ба драмаи халқӣ, дорбозӣ ва бобопирак ошноии бештар пайдо мекунем. Дар ин қисмат бамаврид зикр шудааст, ки «Театрҳои халқӣ то миёнаҳои асри 20 маъмул буданд ва баъдан бо ривоч ёфтани театри замонавии касбӣ, ба вучуд омадани намудҳои дигари санъат (кино, сирк, театри духтак) ва воситаҳои паҳши асарҳои бадеию ҳунарий, аз телевизион ва радио, театри суннатии мардумӣ рӯ ба инқироз овард».

Қисмати сеюми ин бахш «Мусиқии мардумӣ» унвон дорад, ки дар он наву намудҳои «Созҳои мусиқии миллӣ», силсилаи суруду рақсҳои «Мавригӣ», мусиқии суннатии «Шашмақом», мусиқии суннатии шифоҳии «Фалак» ва мусиқии адабии халқии «Маддоҳӣ» мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд. Аз ин миён перомуни «Шашмақом» ва «Фалак» метавон маълумоти бештаре пайдо намуд.

«Шашмақом», тавре аз номаш бар меояд, «аз шаш мақом: Бузург, Рост, Наво, Дугоҳ, Сегоҳ ва «Ироқ» иборат аст. Ҳар мақом ба тарзи силсилаӣ ва низоми муайян мураттаб шуда, аз навоҳои гӯшнавоз ва суруду таронаҳои дилангез таркиб ёфта, дорои қоидаҳои махсуси лаҳнӣ зарбӣ ва шаклбандии ба худ хос мебошад. Матни онҳо бештарин дурдонаҳои назми адабиёти классикии ҳазорсолаи халқамонро дар бар гирифтаанд».

Муаллифон дар мақолаи «Шашмақом» оид ба хидмати бузурги ниёғони тамаддунофарамон, шурӯъ аз Борбаду Рӯдакӣ то Сойибу Сайидо ва дигарон дар ривочу равнақи суруду тарона ва савту навои ин шоҳасари безаволи мусиқии суннатии тоҷик ҳарф зада, зикр мекунанд, ки ба хотири ҳифз ва барои насли имрӯзу фардо ба ёдгор гузоштани мусиқии «Шашмақом» устодони барҷастаи санъати мақомхонӣ: Бобоқул Файзуллоев, Шоҳназар Соҳибов ва Фазлиддин Шаҳобов бо ибтиқори устод Айнӣ ва дастгирии бевоситаи академик Бобочон Ғафуров, ки он замон роҳбари ҳукумати Тоҷикистон буд, ин шоҳасари мусиқии суннатиро ба нота дароварда, дар 5 ҷилд ба чоп расониданд.

Дар даврони соҳибистиқлолӣ «бо фармони Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 12 майи соли 2000 ба дастаи мақомхонони назди Кумитаи радио ва телевизиони тоҷик мақоми давлатӣ ва номи устоди забардасти «Шашмақом» Фазлиддин Шаҳобов дода шуда, ин рӯз ҳамасола дар саросари кишвар чун «Рӯзи Шашмақом» таҷлил мегардад».

Мавриди ифтихору сарафрозист, ки «соли 2003 бо пешниҳоди чумхуриҳои Тоҷикистон ва Ўзбекистон «Шашмақом» ҳамчун шоҳкориҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ ба Феҳристи шоҳасарҳои созмони байналмилалии ЮНЕСКО ворид карда шуд».

«Шашмақом» шоҳасари безаволи мусиқии суннатӣ, ки аз ниёғони тамаддунофарамон ба ёдгор мондааст, дар гузашта, имрӯз ва оянда муаррифгари фарҳанги миллати тоҷик ба ҷаҳониён буду ҳақ ба ҳоҷад буд.

Дар қисмати чоруми бахши «Санъати ичроӣ» сухан дар бораи мусиқии суннати шифоҳии мардуми тоҷик «Фалак» меравад. Дар мақола зикр шудааст, ки фалаксароӣ дар миёни мардуми тоҷик, бавежа мардуми кӯҳистон, аз қадимулайём маъмул буд. Мардум розу ниёзи хешро тавассути сурудҳои фалакӣ ба худованд мерасониданд. Матни сурудҳои фалакӣ аз рубоиву дубайтиҳои халқӣ интихоб мешуд ва аксари сурудҳоро фалаксароён бидуни истифода аз созҳои мусиқӣ ичро мекарданд. Бо гузашти айём «Фалак» равнақу ривоч ёфт ва дар фалаксароӣ созҳои мусиқӣ мавриди истифода қарор гирифтанд. «Аз рӯи анъана «Фалак»-ро бо ҳамовозии созҳои мусиқии дугор (думбура), ғижак, най (тутак), сетор ва рубоби бадахшонӣ бо ҳамсадоии дафу таблак ичро мекунанд». Оид ба бахшҳои «Фалак» (созию овозӣ), навъҳои он (даштӣ, роғӣ, дарвозӣ, афғонӣ (бадахшонӣ) ва кӯҳистонӣ, инчунин хусусиятҳои хоси фалак, донандагону ичрокунандагони санъати фалаксароӣ метавон аз ин мақола маълумоти бештаре ба даст овард.

Тавре муаллифон зикр мекунанд ва мо ҳамароғон низ огоҳем, бо ибтикори Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «ба ансамбли «Фалак» мақоми давлатӣ дода шуд, ки ҳоло дар назди Кумитаи радио ва телевизиони Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият дорад. Инчунин бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 августи соли 2007, ҳар сол 10 октябр ҳамчун «Рӯзи Фалак» ҷашн гирифта мешавад».

Дар бахши сеюми китоб, ки «Ҷашну маросимҳои анъанавӣ» унвон дорад, оид ба ҷашну маросимҳои мавсимӣ ва тақвимӣ: Гулгардонӣ, Наврӯз, Суманакпазӣ, Ашағлон, Иди Рамазон, Иди Қурбон, Ҷашни Меҳргон ва маросимҳои маишиву хонаводагӣ: Ҷашни арӯсӣ, Гулбазм, Равғанрезон, Саломномагонӣ, Гаҳворабандон, Хатнасур, Оши наҳор, Маросимҳои азодорӣ метавон огоҳии бештаре пайдо кард. Муаллифон талош варзидаанд, ки бо истифода аз маъхазҳои муътамади илмӣ ҷашну маросимҳои анъанавиро таҳлил намуда, шарҳу эзоҳ диҳанд.

Дар бораи тақвимиҳои анъанавии мардумӣ, гаштак, мӯйбофӣ, чойхона, ҳашар, либосҳои миллии тоҷикӣ ва тибби халқӣ аз бахши чоруми китоб, ки «Донишҳои суннатӣ ва таҷрибаҳои иҷтимоӣ» унвон дорад, метавон маълумоти кофӣ пайдо кард.

Бахши панҷуми китоб «Касбу ҳунарҳои анъанавӣ» унвон дорад. Бо пешниҳоди Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон шудани соли 2018 гувоҳи мавриди таваҷҷуҳи беши Ҳукумати Тоҷикистон қарор доштани соҳаи сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ буда, ҳамзамон нишони арҷ гузоштан ба ҳунару ҳунарманд ва мероси фарҳангии миллати тамаддунофарӣ тоҷик аст. Номгӯии касбу ҳунарҳои анъанавӣ, ки мероси гаранбаҳои фарҳанги ғайримоддии миллати тоҷик маҳсуб меёбанд, зиёданд ва хушбахтона, имрӯзҳо - дар даврони соҳибистиқлол, рӯ ба афзоиш доранд. Дар бахши «Касбу ҳунарҳои анъанавӣ»-и китоби мавриди назар 34 намуди ҳунарҳои мардумӣ номбар шуда, мавриди инъикос қарор гирифтаанд. Касбу ҳунарҳои анъанавии адрасу атласбофӣ, қолинбофӣ, зардӯзӣ, гулдӯзӣ, чакан, оҳангарӣ, заргарӣ, кордсозӣ, кандакорӣ, кулолӣ, сандуксозӣ, гаҳворасозӣ, табақтарошӣ ва ғайраро метавон номбар кард, ки на танҳо манбаи даромаду рӯзгузаронии ҳунармандони халқӣ ва таъмини рӯзгори моддии мардум бо

маҳсулоти ҳунармандӣ ба ҳисоб мераванд, балки муаррифгари мероси фарҳанги ғайримоддии миллати тоҷик ба ҷаҳониён низ мебошанд.

Дар мақолаи «Адрас ва атласбофӣ» перомуни тору пуди атласу адрас, усули бофтаи, шакл, ранг, ороиши ин матоъҳо бо нақшу нигор ва либосҳои, аз ин матоъҳо дӯхташуда, маълумоти муфассал метавон дарёфт. Муаллифони мақола зикр мекунад, ки «ҳоло дар корхонаҳои абрешимбофии шаҳру ноҳияҳои кишвар беш аз 30 навъи атласро истеҳсол менамоянд. Атласҳои машҳур бо номҳои «Баҳори Тоҷикистон», «Ҷавонӣ», «Тухфа», «Тӯёна», «Муҳаббат» ва ғайра номгузори шудаанд». Дигар касбу ҳунарҳои мардумӣ низ ба ин минвол дар мақолаҳои ин бахш таҳлилу тавсиф шудаанд..

Дар баҳши шашуми китоб перомунӣ, хӯрокҳои суннатӣ: нон ва анвои он, хӯрокҳои хамаи, таомҳои шириву гушти, оши палав, анвои шурбо, нӯшоқиҳо ва шириниҳои анъанавӣ сухан меравад. Дар бораи таркиб, тарзи тайёр кардан, навъ ва хусусиятҳои ба худ хоси хӯрокҳои суннатӣ зикршуда аз ин бахш метавон маълумот муфассал гирифт.

Баҳши ҳафдум ё охири китоб, ки «Варзиши суннатӣ ва бозиҳои бачагона» ном гирифтааст, дар бораи 21 намуди варзиш ва бозиҳо: гӯштингирӣ, камонварӣ, чавгонбозӣ, бузқашӣ, бодбаракбозӣ, чилликбозӣ, донакбозӣ, «ана боӣ», «бедона парид», гачабозӣ, кадудуздак, палабарак, чамбул-чамбул, чормағзбозӣ, рустшавагон, сангчиликбозӣ, лӯхтакбозӣ, нардбозӣ, бучулбозӣ, тухмбозӣ ва бандқашӣ, ҳикоят мекунад.

Пас аз мутолиаи китоби «Мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон» ба ҳулосае метавон расид, ки он натиҷаи ковишҳои илмӣ олимони ПИТФИ аст, ки қатъи назар аз баъзе камбудии техникаву лафзӣ ва яқрании мақолаҳо қимати баланди илмиву таърихӣ ва фарҳангӣ дорад. Дар он фарҳанги ғайримоддии миллати тоҷик, аз даврони бостон то имрӯз, инъикос гардидааст. Расму тасвириҳо, ки дар китоб истифода шудаанд, ба он шукуҳу фар баҳшида, қиматашро дучанд намудаанд.

Умуман китоби «Мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон» як навъ сарчашмаи муътамади иттилооту маълумот доир ба мероси фарҳанги ғайримоддии миллати тоҷик аст, ки дар ҳифзу густариши фарҳанги ғайримоддӣ ва муаррифии он ба ҷаҳониён аз аҳамият ҳолӣ нест.

Давлатов Ф.

ИНФОРМАЦИОННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК ПО НЕМАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ

(Рецензия на книгу «Нематериальная культура в Таджикистане» / Составитель Д. Рахимов: Редактор Ш. Комизода.–Душанбе: Эр-граф, 2017.–280 с.)

Данная рецензия освещает и анализирует содержание книги «Нематериальная культура в Таджикистане». Рецензент, освещая содержание введения и статей отдельных разделов книги приходит к выводу, что данный труд является завершённым исследованием НИИ культуры и информации

Министерства культуры Республики Таджикистан и имеет историко-культурное научное значение для будущих исследователей отечественной и зарубежной науки в области нематериальной культуры. Оно является важным источником для исследователей в данной отрасли науки.

Davlatov F.

**A VALUABLE INFORMATIVE AND HISTORICAL SOURCE ON
INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE**

**(Review of the book “Intangible Cultural Heritage in Tajikistan”/ Compiler
D.Rahimov. Editor Sh.Komilzoda. – Dushanbe: R-Graph, 2017. – 280 p.)**

This review dedicated to the contents and significance of the book titled “Intangible Cultural in Tajikistan”. Reviewer writing his opinion on introduction and articles of different chapters of the book, states that this book is the continuous researches of the scholars of Research Institute of Culture and Information of the Ministry of Culture of Tajikistan and has high cultural and historical values and for native and foreign scientists and researchers can be used as informative source.

Keywords: Tajik, culture, intangible cultural heritage, research, scientists, tradition, folk crafts, traditional meal, ritual and celebration, traditional dances, folk music.

МУАЛЛИФОН:

Давлатов Ф., ходими илмии ПИТФИ.

Исмоилов Ф., ходими илмии Институти забон ва адабиёти ба номи Абӯабдулло Рӯдакии АИ ҶТ.

Зубайдов А., номзади илмҳои таърих, муовини директори ПИТФИ оид ба корҳои илмӣ.

Исоев Қ., ходими илмии ПИТФИ.

Комилзода Ш., номзади илмҳои педагогӣ, директори ПИТФИ.

Қудбуддинов А., ходими пешбари илмии ПИТФИ.

Қуддус Ҷ., муаллими калони кафедраи рӯзноманигории телевизионии Донишгоҳи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М.Турсунзода, сармуҳаррири маҷаллаи илмии «Помир».

Муродов М., доктори илмҳои филологӣ, профессор, мудири шуъбаи ахбори омма ва таъбу нашри ПИТФИ.

Муродова Р., аспиранти ДМТ.

Пиров С., ходими калони илмии шуъбаи муассисаҳои таълимии ПИТФИ.

Раҳматзод Б., ходими калони илмии Маркази мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ.

Раҳимӣ Д., номзади илмҳои филология, муовини директори ПИТФИ оид ба корҳои методӣ.
Раҷабова Н. мудири кафедраи китобдорӣ ва библиографияшиносии ДДФСТ ба номи М. Турсунзода.
Ритов М. Ю., номзади илмҳои техникӣ, дотсенти Донишгоҳи давлатии техникии Брянск, мудири кафедраи низоми амният ва иттилоотӣ.
Умарова Н., аспиранти Институти забон ва адабиёти ба номи Абӯабдулло Рӯдакии АИ ҶТ.
Ҳалимов Ч., аспиранти кафедраи «Низоми амният ва иттилоотӣ» - и Донишгоҳи давлатии техникии Брянск.

АВТОРЫ:

Давлатов Ф., научный сотрудник НИИКИ.
Исмоилов Ф., научный сотрудник Института языка и литературы им. Рудаки АН РТ.
Зубайдов А., кандидат исторических наук, заместителя директора НИИКИ по научной работе.
Исоев К., научный сотрудник НИИКИ.
Комилзода Ш., кандидат педагогических наук, директор НИИКИ.
Кудбуддинов А., ведущий научный сотрудник НИИКИ.
Куддус Дж., ст. преподаватель кафедры телевизионной журналистики Таджикского государственного института культуры и искусства им. М.Турсунзаде, главный редактор литературного журнала «Памир».
Муродов М., доктор филологических наук, профессор, зав.отделом СМИ и издательского дела НИИКИ.
Муродова Р., аспирантка ТНУ.
Пиров С., старший научный сотрудник научно-методического отдела НИИКИ.
Рахматзод Б., старший научный сотрудник Центра культурного наследия таджиков НИИКИ.
Рахими Д., кандидат филологических наук, заместитель директора НИИКИ по методической работе.
Раджабова Н., зав. кафедрой библиотековедения и библиографоведения ТТИКИ им. МирзоТурсунзода.
Рытов М., кандидат технических наук, доцент Брянского государственного технического университета, заведующий кафедрой «СИБ»
Сайдалиева С. С. ассистент кафедры таджикского языка КГУ имени Абӯабдулло Рӯдаки.
Умарова Н., аспирантка Института языка и литературы им. Рудаки АН РТ.
Халимов Д. аспирант кафедры «Системы информационной безопасности» Брянского государственного технического университета.

AUTHORS:

Davlatov F., Researcher of the of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

Halimov J. M., Post-graduate student of the department "Information Security Systems" of the Bryansk State Technical University.

Ismoilzoda F. Researcher at Rudaki Institute of Language and Literature of the Academy of Sciences of RT.

Isoev Q., Senior researcher of the of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

Farangis F. researcher of the department of Art Studies of the RICI.

Komilzoda Sh., Candidate in pedagogical studies. Director of the Research Institute of Culture.

Kudbuddinov A., Leading researcher of the of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

Kuddus J., Senior teacher of TV journalism department of the Tajik State institute of culture and art named after Mirzo Tursunzade, Editor in chief of literary magazine "Pamir".

Murodov M., Doctor of philological studies, Head of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

Murodova P., Aspirant of the Tajik National University.

Pirov S., Senior researcher of the Scientific and methodical Department of the RICI.

Rahimov D., Candidate in philological studies, Deputy-director on methodical issues of the RICI.

Rahmatzod B. Senior researcher of the Center for Cultural Heritage of Tajiks of the RICI.

Rajabova N. Head of the Department of Library and bibliography studies of the Tajik State institute of culture and art named after Mirzo Tursunzade,

Ritov M.U. Candidate of technical studies, Associate professor of the Department of Information Security Systems of the Bryansk State Technical University.

Saydalieva S. Assistant of the Department of Tajik language of the Bokhtar Satate University named after Abuabdullo Rudaki.

Sharifzoda F., Candidate in historical studies, Scientific Expert at the National Museum of Tajikistan.

Zubaydov A. Candidate in historical studies, Deputy Director of the RICI.

Sharifzoda F., Candidate in historical studies, Scientific Expert at the National Museum of Tajikistan.

Zubaydov A. Candidate in historical studies, Deputy Director of the RICI.

МУНДАРИҶА

Фарҳангшиносӣ

Комилзода Ш., Исоев Қ. Сиёсати фарҳангӣ омили субот ва пешрафти
ҷомеа.....

Китобшиносӣ, китобхонашиносӣ ва библиографияшиносӣ

Раҷабова Н. Идораи ҷараёнҳои инноватсионӣ дар китобхонаҳои деҳот.....

Умарова Н. Истифодаи технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар
фаъолияти китобхонаҳо.....

Матбуоти даврӣ

Муродов М., Қудбудинов А. Баъзе омилҳои рушди матбуоти маҳаллӣ.....

Муродова Р. Методҳои сотсиологӣ дар инъикоси воқеият ва фарҳангӣ.....

Мероси фарҳанги ғайримоддӣ

Раҳматов Б. Махсусиятҳои таомпазии миллии тоҷикон

Пиروف С. Фарҳанги ҳамсоядорӣ аз нигоҳи ниёгон.....

Санъатшиносӣ

Зубайдов А. Мавқеи ашъори Сайидо дар санъати мусиқии тоҷик.....

Қуддус Қ. Асарҳои сахнавии телевизионӣ ҳамчун унсурҳои фарҳангсозии ҷомеа...

Фарангис Ф. Дар шинохти Ҷӯрабек Муродов.....

Фолклор ва адабиёт

Раҳимов Д. Мавқеи зооморфизм дар афсонаҳои сеҳромези тоҷикӣ.....

Исмоилов Ф. Инъикоси одоби русуми азодорӣ дар ашъори Рӯдакӣ.....

Фарҳанги иттилоотӣ

Ҳалимов Қ.М., Рытов М. Ю. Масоили фарҳанги иттилоотии низоми
молиявии tfmis.sgb.net

Тақриз

Ҷумъаев М. Қадамҳои устувор дар пайраҳаи илм.....

Давлатов Ф. Сарчашмаи муътамади иттилоотиву таърихӣ доир ба фарҳанги
ғайримоддӣ.....

Муаллифон.....

СОДЕРЖАНИЕ

Культурология

Комилзода Ш., Исоев К. Культурная политика как фактор стабильности и развития общества.....

Книговедение, библиотековедение и библиографоведение

Раджабова Н. Управление инновационными процессами в сельских библиотеках....

Умарова Н. Использование информационно-коммуникационной технологии в деятельности библиотек.....

Периодическая печать

Муродов М., Кудбудинов А. Некоторые факторы развития местной печати....

Муродова Р. Социологические методы в отражении культурных событий
.....

Нематериальное культурное наследие

Рахматзод Б. Особенности таджикской национальной кухни.....

Пилов С. Культура соседства с точки зрения предков.....

Искусствоведение

Зубайди А. Место поэзии Сайидо в таджикском музыкальном искусстве.....

Куддус Дж. Сценические произведения таджикского телевидения как культуроформирующий элемент.....

Фарангис Ф. О Джурабеке Муродове.....

Фолклор и литература

Рахимов Д. Место зооморфизма в таджикских волшебных сказках.....
Исмоилов Ф. Отражение траурных обычаев и обрядов в стихах Рудаки.....

Информационная культура

Халимов Д. М., Рытов М. Ю. Проблемы информационной культуры
финансовой системы tfmis sgb.net

.....

Авторы.....

CONTENTS

Cultural studies

Komilzoda Sh.

Isoev Q. Cultural politics as the factor of peace and development of society

.....

Book and Library studies

Rajabova N. Management of the innovative processes in rural libraries

Umarova

Mass Media and publication

Murodov M., Kutbiddinov A. Some factors of development of the local
newspapers

Murodova R. Reflection of cultural events in sociological methods ...

Intangible Culture

Rahmatzod B. Peculiarities of the Tajik national cuisine

Pirov S. Culture of the neighborhood by point of view of ancestors ...

Art studies

Zubaydov A. The role of poetries of Sayido in the Tajik musical art ...

Kuddus J. Scene performances of the Tajik television as a type culture-forming element ...

Farangis F. About Jurabek

Murodov.....

Folklore and Literature

Rahimi D. Zoomorphism in Tajik fairy tales

Ismoilov F. Reflection of mourning customs and rituals in the verses of Rudaki.....

Information and Culture

Halimov J., Rytov M. The problems of information culture of the financial system

TFMIS.sgb.net

Book review

Junaev M. Steady steps in the field of science

Davlatov F. A valuable informative and historical source on intangible cultural heritage

Authors.....

Ба таваччуҳи муаллифон

Дар маҷаллаи “Паёмномаи фарҳанг”, асосан, мақолаҳои фарогирандаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва таъбу нашр, ҳунарҳои мардумӣ ва ғайра, ки дар худ навгонӣ доранд, ҷоп карда мешаванд.

Ҳангоми ирсали мақолаҳо муаллифон бояд қоидаҳои зеринро ҷиддан риоя намоянд:

1. Ҳаҷми мақола якҷоя бо расм, ҷадвал, диаграмма, графика ва матни анонотсия бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ набояд аз 10 саҳифаи ҷопи компютерӣ зиёд бошад;

2. Мақола бояд дар системаи Microsoft Word тайёр карда шавад. Дар баробари нусхаи ҷопии мақола бо файли зарурӣ, нусхаи электроники он низ пешниҳод карда мешавад. Дастнавис бояд дар компютер (тариқи Times New

Roman Tj) бо риояи ҳарфҳои андозаи 14, формати А 4, фосилаи байни сатрҳо 1,5 см., ҳошияҳо: боло - 3 см., поён -2,5 см., чап – 3 см., рост- 2 см; дар як саҳифа 30 сатр ва дар як сатр 60 аломат ҳуруфчинӣ шуда бошад. Ҳамаи саҳифаҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд;

3. Ҷадвалҳои ба мақола алоқаманд, бояд дар матн бо рақамҳои логинӣ зикр шаванд, номи ҷадвал баъд аз рақами гузошта оварда шавад;

4. Дар тарафи рости болои саҳифаи якуми мақола соҳаи илме, ки дар он мақола нашон дода мешавад, як сатр поён дар қисми чапи саҳифа ТДУ, дар сатри дигар насаб ва номи муаллиф бо зикри номи муассисаи пажӯҳишӣ ва ё таълимӣ, суроға e-mail ва рақами телефонҳо ва пас аз он дар маркази саҳифа унвони мақола ҷой дода мешавад. Баъд аз як фосила фишурдаи мақола бо забони асл ва калидвожаҳо, баъдан матни пурра, адабиёт ва пасон фишурдаҳо бо забонҳои русӣ (агар мақола русӣ бошад, ба забони тоҷикӣ) ва англисӣ бо калидвожаҳо (8-10 калима) оварда мешавад;

5. Рӯйхати адабиёт баъд аз матни мақола бо тартиби умумӣ зикр мешавад. Он бояд на камтар аз 6-8 номгӯи адабиёти асосиро дар бар гирад. Қоидаи тартиб додани рӯйхати адабиёт дар шакли насабу номи муаллиф, унвони асар, маҳалли нашр, нашриёт, соли нашр, ҷилд ва ё шумора, теъдоди умумии саҳифаҳо ва ё саҳифаҳои мақола бояд риоя шавад. Иқтибосҳо дар матн бо ишораи қафсайни росткунҷа ба таври мисол [1] [1, 3] нишон дода шаванд. Пеш аз маҳалли нашр аломати нуқта тире (. -), байни маҳалли нашр ва нашриёт аломати баён (:), пеш аз соли нашр вергул (,) ва пеш аз саҳифаи умумӣ (. -) гузошта мешавад. Иқтибос аз қорҳои интишорнаёфта иҷозат дода намешавад.

6. Мақолаҳои илмие, ки ба идораи нашрия ворид мешаванд, бояд ҳулосаи қисқинсон ва ё тақризи мутахассисони соҳаро доир ба зарурати нашри он дошта бошанд;

7. Ҳайати таҳририя ҳуқуқ дорад, ки матни мақолаҳои илмиро таҳрир ва ихтисор кунад ва ё онро дар бойгонии худ нигоҳ дорад. Дар ҳолати ба муаллиф баргардонидани мақола барои такмил таърихи қабули он ва рӯзи пешниҳоди матни ниҳонии мақола муайян мегардад. Мақолаҳое, ки ба талаботи зикршуда мувофиқ нестанд, ҳайати таҳририя наметпазирада;

8. Дар мавриди аз ҷониби ҳайати таҳририя ба муаллиф баргардонидани мақола, танҳо як нусхаи он дода шуда, нашрия зарур наметпазирада, ки доир ба сабабҳои баргардонидани он бо муаллиф баҳс намояд. Матни мақолаи фиристонидашуда бояд ислоҳи ниҳонӣ дошта, ҷиддан таҳия ва бо имзои муаллиф (-он) супорида шавад. Дар мақолаи муштарак бояд имзои ҳамаи муаллифон бошад.

Суроғаи мо: Душанбе, хиёбони Н. Қаробоев, 17 (ошёнаи 2), ПИТФИ, шуъбаи ахбори омма. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: mirodi@mail.ru

К сведению авторов

В научном журнале “Вестник культуры” печатаются статьи содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, билиотековедению, СМИ и печатные издания, народные ремесла и другие, имеющие новизну.

При направлении статьи в редколлегию авторам необходимо соблюдать следующие правила:

1. Объём статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотации на таджикском, русском и английском языках;

2. Статья должна быть подготовлена в системе Microsoft Word. Одновременно с распечаткой статьи сдается электронная версия статьи. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере (гарнитура Times New Roman Tj, шрифт 14, формат А 4, интервал 1,5, поля: верхнее-3 см., нижнее-2,5 см., левое-3 см., правое-2см; на одном листе 30 строк, в одной строке 60 знаков), все листы статьи должны быть пронумерованы;

3. Таблицы в статье должны быть указаны латинскими цифрами, вначале цифра таблицы, затем ее наименование;

4. Справа сверху 1-ой страницы указывается отрасль науки, ниже имя и фамилия автора, затем название организации, адрес, e-mail, номер телефона, затем по центру страницы указывается наименование статьи. Далее через пустую строку следует основной текст. В конце статьи после списка литературы приводятся аннотации на русском и английском языке и ключевые слова (8-10 слов);

5. Список литературы указывается в общем порядке после основного текста статьи. Авторы должны соблюдать правила составления списка использованной литературы. Он должен содержать не менее 6-8 наименований литературы. Правила составления списка литературы в следующей форме: фамилия, имя. Название, место издания: издательство, год издания, том или номер, общее количество страниц или страницы статьи. Сноски показывать в квадратных скобках по примеру [1] [1, 3]. Перед местом издательства ставится точка с тире (. -), местом издательства ставится двоеточие (:), перед годом издания ставится запятая (,) и перед общим количеством страниц ставится (. -).

6. Научные статьи, представленные в редакцию журнала, должны иметь экспертное заключение и отзыв специалистов о публикации;

7. Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи;

8. В случае возвращения редколлегией публикации автору статьи для доработки, автор вносит изменения в текст статьи, редактирует. Окончательный вариант статьи должен быть подписан автором или соавторами. Статьи, не отвечающим правилам, редколлегией не принимаются.

Наш адрес: Душанбе, проспект Н. Каробаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой информации. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: murodi@mail.ru